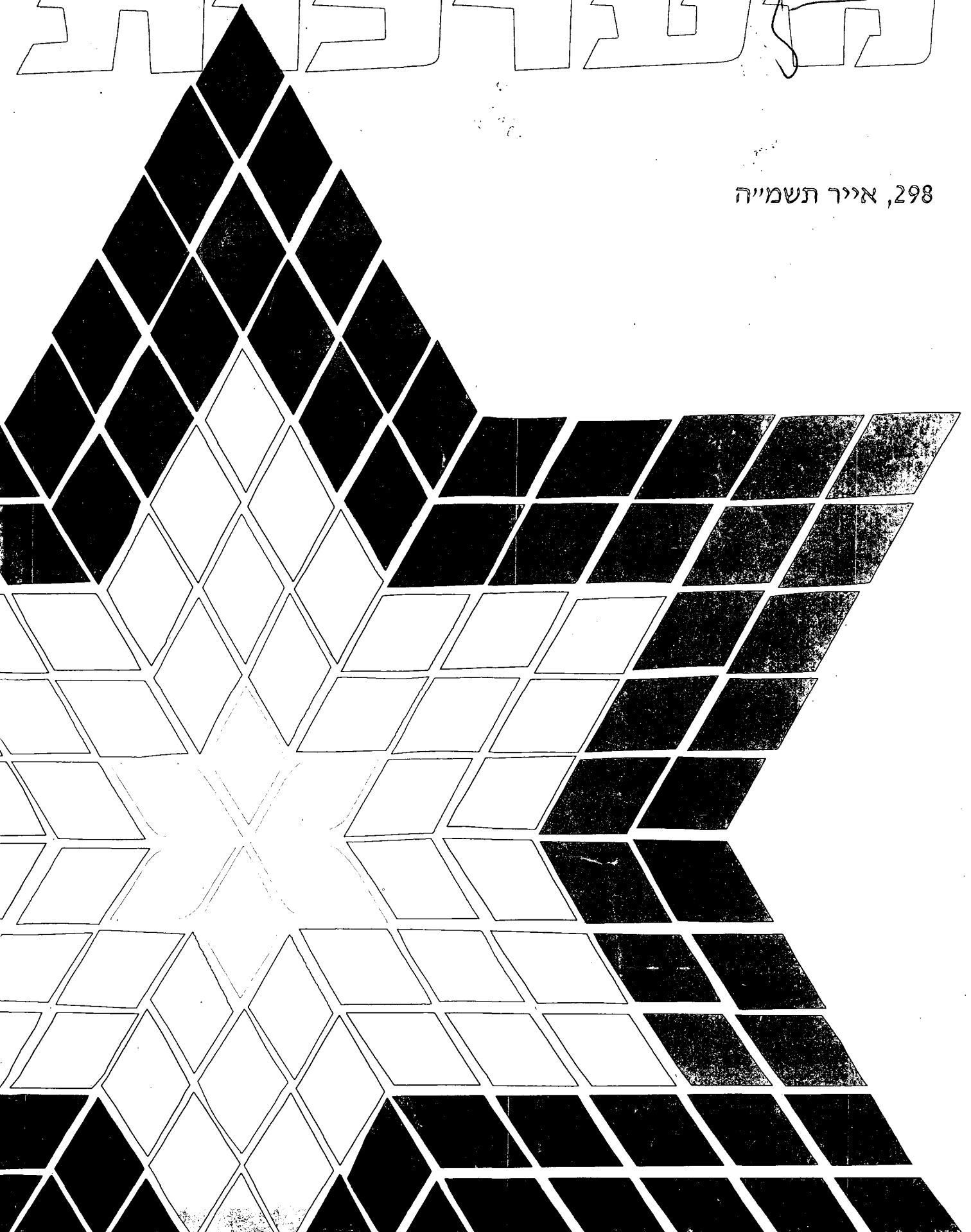

הערך כותב

298, אייר תשמ"ה

מערכות

298, אייר תשמ"ה
מרס-אפריל 1985
שנה מ"ו ל"מערכות"

ISSN 0464 — 2147

מפקד ועורך ראשי:
אל"מ אורי דרומי

העורכת: רס"ן רחל רוזנסקי

עורך משנה: אביתר בן-צדף

שער: דן תל-ורדי

איורים: אבינועם קוסובסקי

הדברים המתפרסמים בחוברת הם על דעת הכותבים בלבד, ואינם משקפים בהכרח את עמדת צה"ל.

מערכות

בית התוצאה של
צבא הגנה לישראל

צוות המערכת: סא"ל ישי קורדובה
רס"ן רפאל יקר
רס"ן אבי קובר
צבי עופר
עליזה ציגלר

"מערכות חימוש": העורך רס"ר נסים נפתלי
"קשר ואלקטרוניקה": קצינת עריכה מ' שניר

2

סוגיות בהפעלת המודיעין, 1985 / אלוף אהוד ברק

דיון בפרובלמטיקה של ההתרעה בתפיסת הביטחון שלנו; בשאלת ההשקעה במודיעין בתנאי מחסור וקיצוץ במשאבים; במהותה של ההערכה המודיעינית ובזיקה שבין מערכות המודיעין לבין מערכת קבלת ההחלטות.

6

מלחמת איראן-עיראק כמלחמה ממושכת / שי רוז

מלחמת איראן-עיראק יכולה לשמש דגם לבהינת המלחמות הממושכות. מהם שורשיו של כססוך זה ואילו הן האפשרויות לסיימו?

12

הקמת חיל התותחנים — מה למרדנו ומה לא למרדנו בצבא הבריטי / אל"מ (מיל') דן חירם

מפקדו של חיל התותחנים של צה"ל בשנים 1957-1961 מספר על שירותו בחיל התותחנים המלכותי הבריטי ועל תרומת הניסיון שנצבר שם לעיצוב דמותו של חיל התותחנים.

16

הקמת אגף האפסנאות במטכ"ל ובניית השירותים התחזוקתיים בתש"ח / רס"ן זהר לבקוביץ

על הקשיים שליוו את הקמת המערך הלוגיסטי של צה"ל בעיצומו של המעבר מארגון מחתרת לצבא סדיר.

24

נטישת האסטרטגיה הפאביאנית במלחמת העצמאות / ד"ר אורי מולשטיין

בארבעת החדשים הראשונים של מלחמת העצמאות נקטה הצמרת הביטחונית אסטרטגיה נוסח פאביוס מאקסימוס: להחזיק מעמד מול האויב ולהרוויח זמן. מה הביא לנקיטת אסטרטגיה זו, ואילו נסיבות גרמו להמרתה בזימה אופרטיבית.

31

מגמות בהגנה עצמית של מטוסי קרב טקטיום / אל"מ (מיל') יוסף נאור

מול ההתעצמות של המערכים נ"מ יש לבדוק מהי ההגנה העצמית היעילה ביותר על מטוסי קרב. המחבר טוען, שעל אמצעי ההגנה להתאים למשימת המטוס ולהשתלב בטקטיקה נכונה.

34

הטנק והטכנולוגיה / סא"ל (מיל') דוד בנאור

הצורך לעצור עצמת טנקי אייב בעזרת פיתוחים טכנולוגיים קיים בצבאות רבים. המאמר דן בגישות האמריקניות לבעיה זו.

40

"מלחמת הכוכבים" — נשק העתיד או מדע בדיוני? / רס"ן (מיל') ד"ר עזריאל לורבר

על מערכת המיגון האקטיוויית נגד טילים בליסטיים בין-יבשתיים, על הבעיות הטכנולוגיות הכרוכות בה, ועל ההיבט הישראלי שלה.

44

בדרוש לפרט סטנלי / קולונל הארי סאמרס

מערכת איי פוקלנד לימדה, שחרף הנשק עתיר הטכנולוגיה הנמצא בידו, חייל הרגלים המאומן עורנו המפתח לניצחון.

50

משבר הפיקוד העליון — ועדת חמשת השרים בהפוגה הראשונה, יולי 1948 / ד"ר אלחנן אורן

בעקבות ספרה של אניטה שפירא "מפיטורי הרמ"א עד פירוק הפלמ"ח", על המשבר בפיקוד העליון ועל דמותו של דוד בן-גוריון מפי אחד מעורכי יומן המלחמה של דוד בן-גוריון.

60

על עובדות ועל לקחן / אלוף (מיל') שלמה שמיר

הארת מספר נושאים הנדונים בספר עלי-ידי מי שפיקד על חטיבה 7, ואף הוזכר בספר בהקשרים נוספים.

64

ספרא וסיפא - במת מערכות לעיון ולביקורת

על כוחות מיוחדים / סא"ל (מיל') ישראל גפן
האולטימטום הבריטי: היה או לא היה? / סא"ל (מיל') נתנאל לורך

המערכת: רח' האלוף מנרלר מס' 3 ת"א, הקריה ת"ד 7026 מיקוד 61070, טלפון 694343. מחלקת המנויים: משהב"ט, רחוב דוד אלעזר 29, הקריה ת"א, טלפון 205516(03). הודפס, באמצעות משרד הביטחון/ההוצאה לאור. סידור ועימוד: דביר, לוחות והדפסה: גרפוליט, מפעלי דפוס בע"מ.

מחיר: 800 שקלים (כולל מע"מ)
דמי מנוי לשנה: חיילים ועובדי מערכת הביטחון — 3,200 שקלים, אזרחים — 3,500 שקלים.

סוגיות בהפעלת

המודיעין

1985

אלוף אהוד ברק ראש אמ"ן

ממשית, שדורשת תשובה יום יום גם בימים אלה.

אנו רגישים לנושא ההתרעה יותר אולי מכל אומה אחרת בעולם, מכוח שני דברים: האחד – שלא הייתי רוצה לדון בו בהרחבה – הוא השוליים הצרים של ביטחוננו ברובד האסטרטגי. והשני, שיש בדעתי ללבנו במידת מה, הוא אופן הישענותה של תפיסת הביטחון שלנו על נושא ההתרעה.

תפיסת הביטחון שלנו, שבמרכזה – גרעין קטן של צבא סדיר, המושתת על חלק מיכולתו של חיל האוויר, על חלק קטן מיכולתו של חיל הים וכן על צבא יבשה שמוטל עליו לעסוק בבעיות הביטחון השוטף, לאמץ יחידות, ולהיות כוח ראשוני לבלימת מתקפה או להובלת מתקפה. המאסה העיקרית של הכוח היא ביחידות מילואים. עליה מוטל להידרך בזמן ולהוות את כוח ההגנה וההכרעה העיקרי. עצם האפשרות לתכנן את הבלי-מה הראשונית ואת הערכותנו השגרית על בסיס גרעין קטן של כוח, היא תנאי ליכולתם של החברה הישראלית ושל המשק הישראלי להתפתח, ושל כולנו לקיים אורח חיים נורמלי.

בתוך ראייה זו, ההתרעה המודיעינית היא במובן מסוים נקודת משען ארכימדיית של התפיסה כולה. בהעדר יכולת התרעה אין להעלות על הדעת איזושהי יכולת לקיים אורח חיים נורמלי במדינת ישראל ובו בזמן גם לתת תשובה שלמה ואמיתית ליכולתם של צבאות האויב. פתרון המשוואה הזו הוא, לכאורה, פשוט: לבנות מערכת מדינית שתבטיח לנו התרעה ארוכה עוד יותר ממשיך הזמן הנדרש, כדי לגייס את כוחות המילואים ולהניעם אל החזיתות, או לערוך את כוחותינו בכל רגע כך שנוכל לתת תשובה לא רק להערכתנו את כוונות האויב, אלא גם לכישוריו הטכניים בפועל. במובן מסוים, הדרך השנייה היא זו שהצביעה עליה, או רמזה אליה "ועדת אגרנט" בדיון ניה ביכולת ובכוונות של האויב. שני הכי-וונים האלה בעייתיים מאוד. למיטב שיפוטי הכיוון שרמזה אליו "ועדת אגרנט" והאומר: "ערכו את כוחותיכם בכל רגע נתון על פי יכולתו הטכנית של האויב", מהווה בתנאינו הנוכחיים, עם העוצמות הסדירות שמחזיק האויב, עם צמידות הערכותו אל החזית ועם הכושר הטכני שלו להניע יחידות בהתראה קצרה – תשובה שאינה ניתנת לביצוע. מתן תשובה טכנית לאיום הטכני, היה מחייב לגייס באופן קבוע ורצוף עוצבות מילואים מרכז-

בעיית הפעלת המודיעין כורכת בתוכה סוגיות רבות. הדברים הבאים יתמקדו בארבע מהן: הפרובלמטיקה של ההתרעה בתפיסת הביטחון שלנו; סוגיית ההשקעה במודיעין בתנאי מחסור וקיצוץ במשאבים; מהותה של ההערכה המודיעינית; והזיקה שבין מערכות המודיעין לבין מערכת קבלת החלטות ותהליך קבלת החלטות.

כל אחת מסוגיות אלה – עמוקה מני ים וראויה לדיון נרחב ומפורט. חלקן נמצאות על סדר היום המידי של המערכת הביצועית וחלקן ראויות, לדעתי, לדיון ציבורי או אקדמי מקיף. יתרה מזו, עיון מקרוב בסוגיות אלה יוכיח, שלחלקן אין תשובות פשוטות, אין פתרון הניתן לביצוע בקלות ואנו נשארים, לכאורה, עם השאלות בלבד, או כמעט עמן בלבד, גם בסוף הדיון. אך דומני כי עצם הצבת השאלות די בה, שכן התועלת הנגזרת ממנה להבנה רחבה יותר ועמוקה יותר של המציאות יש בה כדי לצמצם בהרבה את מרחב השגיאות האפשרי, שמקבל החלטות ומבצע הפעולה ניצבים בפניו.

ההתרעה

רגישותנו לנושא ההתרעה (ולהפתעה שהיא בת-לווייתה כאשר ההתרעה נכשלת), ניזונה מכמה מקורות. בתודעתנו הקולקטיבית נקשרת ההתרעה ללקח היסטורי כללי (פרל הרבור, ברברוסה, וכדומה); לטראומה לאומית (ובחלק מהמקרים – אישית) של מלחמת יום הכיפורים ב-1973; ובו בזמן גם למציאות

זיות, והיה משבש באורח ניכר את יכר לתנו להתפתח ולקיים חיים נורמליים. המציאות מחזירה אותנו בהכרח אל הישענות משולבת על עובדות הקשורות לפריסתו הטכנית של האויב, על הבנת הקונטקסט הכולל של המציאות ועל הערכת כוונותיו. הפתרון הראשון האומר: "בנו לכם מערכת מודיעין כזו, שתתן בביטחון – התרעה ארוכה יותר ממשיך הגיוס והפריסה של כוחותינו" – פתרון זה סובל להבנתי מבעיות קשות עוד יותר. חלק מהן אפרט להלן:

התרעה כנגד מה? למעצמות ולמדי-נות הנהנות משולי ביטחון רחבים משלנו בהרבה, די למעשה בהתרעה על תקיפה אסטרטגית. בתנאי המיוחדים של מדינת ישראל לא רק תקיפה של קואליציה ערבית מקיפה ולא רק תקיפה של מדינת אויב אחת, סוריה, לדוגמה, עם כל הסד"כ שלה, אלא, אפילו תקיפה עם כל הסד"כ למטרות חלקיות מוגבלות מאוד, ואפילו תקיפה מוגבלת עם חלק קטן מהסד"כ אל יעד שתוכנו עושה אותו לחיוני, כגון רכס החרמון וצפון רמת הגולן – או יעד אחר מסוג זה – הנה בעלת משמעות אסטרטגית, ממדרגה ראשונה. לנו נדרשת אפוא התרעה גם לפעילויות, שסך כל ההכנות לקראתן מצומצם ומוגבל בהרבה מההכנות הדרושות לקראת מלחמה כוללת. זאת ועוד, לא מתוקף הנוק האסטרטגי אלא גם מתוקף רגישותנו לאבדות, על-לוח גם פעולות קטנות יותר כגון פיגוע מחבלים מוצלח (מבחינתם) בציר החוף, או תקיפה מוצלחת של חיל אוויר עוין כלשהו, על מטרה רגישה בתוך מדינת ישראל – להיות בעלי ערך כולל החורג בהרבה מהנזקים הפיזיים ואובדן החיים שהם גורמים.

שומה אפוא על מערכת המודיעין לסרוק את כל רמות האיום הללו בעת ובעונה אחת, להיות נכונה להתמקד במהירות בכל תחום ובכל אחד מן הרבדים שנוצר בו איום, ולהגיב בקבועי זמן קצרים מאוד, לפעמים קצרים בסדרי גודל מקבועי הזמן, שבהם נדרשות להגיב מערכות התרעה עיקריות של מעצמות אחרות ושל מדינות אחרות. (יוצאת מכלל זה מערכת ההתרעה למלחמה גרעינית שהיא נושא נפרד, שאיננו רלוונטי לענייננו). מציאות זו מטילה עומס רב על חלוקת הקשב, ועל קבועי הזמן לתגובה של מערכת המודיעין. בעיה נוספת שאנו מתמודדים עמה באופן רצוף היא הבטחת עומק ההתרעה על ציר הזמן. יכולתנו לתת היום התרעה, על פעולה מקיפה הצפויה בעוד מספר

ימים, או לקבוע שלא צפויה פעולה כזו – תלויה בכמה מרכיבים. חלקם אינם בשליטתנו, וחלקם בשליטתנו המפורשת של האויב, ומופעלים על ידו כדי למנוע מאיתנו את עומק ההתרעה, ורוֹבם משתינים עם הזמן.

מהם מרכיבים אלה? ראשית, עומק הכיסוי האיסופי – אנו מכסים את מדינות האויב בעזרת מערכות טכנולוגיות מורכבות מאוד ורגישות לפגיעות מכל מיני סוגים, כולל תקלות, רגישות בחלקן מאוד למזג האוויר, ויוצרות לנו במערכי הכיסוי העיקריים שלנו השתנות חריפה של עומק ויכולת הכיסוי על פני ציר הזמן. שנית, הידע של האויב. האויב יודע על חלק מאמצעי הכיסוי שלנו, ואת ידיעתו זו הוא יכול לתרגם לפעולה מונעת ומשבשת או מטעה, בעיתוי הנוח לו ובהיקף הנוח לו. יש קושי, לפעמים להבין מה הוא ינסה לעשות, ולפעמים להבין את מה שהוא עושה, בזמן שהוא עושה זאת. יתרה מזו, חלק ממדינות ערב הפיקו ממלחמת יום הכיפורים לקח שתמציתו: ההפתעה הייתה מרכיב מרכזי בהישגיהם בפועל, אולם לא היה בה די. על מנת להשיג הישג בעל ערך, חשוב מאוד להצליח או לפחות למצות את הסיכוי להגיע להפתעה גדולה יותר או שלמה יותר מזו שאליה הגיעו ביום הכיפורים. ראייה זו יכולה להוביל לפעמים לנכונות להסתכן באי השלמת ההכנות ובמיוחד – אותן הכנות שנחשפות בהכרח, על מנת למצות את הסיכוי להשיג הפתעה מלאה.

מרכיב שלישי הוא **עצם המוכנות הכוללת**. מדינות אינן יוצאות למלחמה רק כשיש יחסי כוחות מתאימים או אפילו "איוון אסטרטגי" והזדמנויות. בדרך כלל דרושה גם סיבה ואולי אף אילוצים. אומות המתכוננות למלחמה עשויות להשיג לים מלאי אסטרטגי ולבצע הכנות תשתית בפרק זמן ארוך עוד לפני היציאה למלחמה בפועל. לכן במצבים שבהם סוגיית ההתרעה איננה היפוטטית אלא קונקרטית, ומצב המוכנות הוא כזה שחלק גדול מהמלאי ברמה הלאומית (דלק, גרעינים, מנות דם, מסכות גז וכיו"ב), שעל רקע קונטקסט כללי רגוע יותר, הכנתם הייתה יכולה להיות סימן מעיד, שמקיף את כל המערכת, חלק גדול מהדברים האלה הושלמו כבר מזמן ושוב אינם יכולים לסייע בהחלטה קונקרטית על קיום מצב התרעה למלחמה.

כל המרכיבים הללו יחד מובילים לכך, שמרחב ההתרעה – כיכולת לקבוע לגבי איזה קטע זמן קדימה אנו יודעים בביטחון

גבוה מאוד, שלא תיתכן בו פעולת אויב מקיפה – הנו פונקציה מורכבת הרוטטת בחריפות על ציר הזמן ועומקה משתנה מיום ליום. מציאות זו איננה מאפשרת לתת "תשובת ביטוח" מהסוג הקובע שאנו עם המודיעין הנוכחי או עם איזושהי השקעה נוספת במודיעין, יכולים להבטיח ביטחון מלא, שנוכל לתת התרעה של חמישה ימים (או כל תחום זמן אחר) מפני מתקפה כוללת.

מציאות זו מחייבת ואף מאפשרת – עירנות, דריכות, רגישות קיצונית לניואנסים של השתנות במצב הכללי, שיפוט מחודש מדי יום על עומק ההתרעה נכון לאותו יום, ונכונות, כשאינך בטוח, לפעול בהנחות מחמירות – ופשוט לתת את ההתרעה.

העדר היכולת להשיג ביטחון מוחלט בעומק ההתרעה, מוביל אותי לנושא אחר: כמה דרוש וראוי להשקיע במודיעין על מנת למנוע הפתעה?

ההשקעה במודיעין

מערכת המודיעין של מדינת ישראל מעסיקה אלפי אנשים, ומחירה למדינת ישראל מגיע לעשרות מיליוני דולרים במטבעות השונים מדי שנה בשנה. מציאות זו מעוררת שתי שאלות: האחת – האם יש רמת השקעות שתבטיח באופן מוחלט את מקבלי החלטות בפני הפתעה? לפי מיטב הכרתי – אין רמה כזו.

תשובה זו מעוררת את השאלה הנגדית: האם כדאי להשקיע בחפצים שאינם יורים, כאשר ממילא, בסופו של דבר, אין בכוחם למנוע את הלחימה ואפילו לא להבטיח את ההתרעה?

אילו היינו מביאים את היקפה של מערכת המודיעין עד לאבסורד, אילו היינו נמצאים היום על 20%-30% מתקציב הביטחון, ודורשים 40%-50% ממנו כדי להציג רמה יותר גבוהה של ביטחון ביכולתנו להתריע, היה מקום לשאלה לגיטימית – האם יש היגיון לבנות מערכת מודיעין שתתן בביטחון ואפילו מוחלט התרעה בזמן, כאשר מחירה יהיה ביטול האפשרות לרכוש טנקים ומטוסים. זהו מצב מבין שהרי ההתרעה איננה מונעת בהכרח את עצם יציאת האויב למלחמה, ואם חלילה נמצא עצמנו במצב שבו ידענו על המלחמה הממשמת ובאה – אבל מחיר הידיעה הזאת במשאבי תקציב וכוח אדם יביא לכך שלא יהיה – עם מה להלחם. ההבאה לאבסורד הייתה כמובן מורידה את השאלה מעל הפרק. במצבנו הנוכחי אנו

רחוקים מאוד מהאבסורד הזה. במונחים אחוזיים – דרושות פחות מאצבעות יד אחת – כדי לתאר את נתח המשאבים, המושקע בפועל במערך המודיעין מתוך תקציב הביטחון, ועם כל דרישותיה של מערכת המודיעין, הוא לא יעבור את מניין האחוזים של אצבעות יד אחת.

בינתיים, העדיפות למערכת המודיעין – ישנה, מוכרת ואני מקווה מאוד שלא תישחק. מערכת המודיעין, כמוה כברי-אות – בערכה ובחסרונה מרגישים רק כשהיא איננה. וקשה מאוד, כמעט בלתי אפשרי, להדביק תג מחיר לידיעה או לאוסף ידיעות, שיולידו הערכה נכונה בזמן על אפשרות מתקפה עיקרית, שאולי בהעדרה הייתה הופכת להפתעה.

בתנאינו, דווקא לנוכח הקיצוצים, המחייבים לא רק פגיעה בשומן, אלא פגיעה בין השאר במרכיבי כוח בכלל, ובחלק ממרכיבי הכוח הזמינים לפעולה מידית, חיוני להבטיח שתישאר ותישמר העדיפות הקיימת לנושא המודיעין, כדי למנוע התממשות הפתעה, ואם לא למנוע באופן מוחלט, לפחות לצמצם למינימום את הסיכון, שהפתעה כזו, אכן תצליח לצאת לפועל.

הסיבה להעדר היכולת להשקיע במערכת מודיעין איזושהי השקעה, שתתן בסופו של דבר ביטחון שהוא חסיונות מלאה בפני כישלון, נובעת לא רק מהמגבלות שתוארו עד כאן והקשורות בעיקרן ביכולתו של המערך האיסופי ובטבע התנהגות האויב. לא פחות מכך, נובע העדר היכולת לתת ביטחון בהתרעה, ממגבלות, בחלקן אינהרנטיות, של יכולת והערכה. ודברים אלה מובילים לנושא השלישי שהוא מהותה של ההערכה המודיעינית.

למהותה של הערכת המודיעין

כמה הערות מקדימות לנושא ההערכה: האם היו לנו כישלונות בהערכה? היו רבים, היו גם הצלחות רבות. עוד יהיו בעתיד גם כישלונות וגם הצלחות. לא כל הכישלונות היו הכרחיים בבחינה בדיעבד, אבל אוסף הכישלונות הוא קודם כל עובדה שחשוב שנכיר בקיומה.

זאת ועוד: האם רק ההערכה המודיעינית נכשלה ב-1973? ההערכה המודיעינית ב-1973 נכשלה כישלון חרוץ. ואילו רק ההערכה המודיעינית הייתה אחרת – ייתכן שמלחמת יום הכיפורים לא הייתה נפתחת כפי שנפתחה. אבל לא רק היא נכשלה. מי שמכיר את פרטי האירועים, המציאות וההתרחשויות – יודע, שנכשלנו בעוד שני דברים לפחות: האחד – מיצוי יכולתו של מערך האיסוף,

שיכול תמיד, בקבוצה קטנה יחסית של ידיעות טובות, לשנות מקצה אל הקצה הערכה מוטעית ולחבר אותה מחדש אל המציאות הקונקרטית גם מול קונצפציות מגובשות. ולפי הבנתי, נכשלנו גם בראיה האג'מית. נכשלנו בהערכת חסר של האויב ובציפיות יתר מהמערכת שלנו. במלים אחרות: שגינו בתפיסה מוטעית לגבי המציאות של יחסי הכוחות, וההבנה של מה שיקרה אם למרות הכל, תגזר עלינו בהפתעה מלחמה כוללת. איך ייראה אז שדה הקרב של השעות הראשונות. לפי הערכתי, הכישלונות הללו גם הזינו זה את זה. ההערכה המודיעינית המוטעית הזינה תפיסה אג'מית לא מכוונת לת במדויק, והביטחון שקרן מהמערכת האג'מית, השפיע על הנוקשות ועל ביטחון היתר של ההערכה המודיעינית.

הערה שלישית – הקונצפציה, שמאז 1973 הפכה – כמאמר אחד מקודמי בתפקיד – "למילה גסה". מקור הבעיה איננו בקיומן של קונצפציות. מבנה ההכרה האנושית ותהליך החשיבה האנושי, איננו מאפשר לדעתי, טיפול בבעיות מורכבות ובחשיבה מופשטת, ללא קיומן של קונצפציות לגבי המציאות. והבעיה איננה אם יש או אין קונצפציה. צריכות להיות קונצפציות. הבעיה צפה כאשר קונצפציה יחידה מתגבשת והופכת למעין דוגמה שאיננה נכנעת בפני שום הזנה בעובדות. זרם העובדות והידיעות שבא וסותר אותה לא מסוגל לקעקע אותה, כי היא כבר מקובעת בתודעה של הקולקטיב ומסרבת להיעקר ממנו.

אנחנו צריכים להציב, ואיננו יכולים שלא להציב, מספר קונצפציות מתחרות, כדי להבין את המציאות בכל רקע נתון, לתת לכולן את ההזדמנות ולאפשר לידיעות ולעובדות לעזור לנו להכריע ביניהן, ולזהות מהי הדרך הנכונה להבין ולפרש את המציאות באותו רגע.

לאיזו בעיה גוררת אותנו הפרובל-מטיקה של הערכה? הצרכנים – בדרך כלל לא הקברניטים עצמם, שניסיונם משפסף אותם די בהבנת מגבלותיה של הערכת המודיעין, אלא דווקא דרגי העב"ודה שמתחת לקברניטים, מצפים לא פעם במובלע מההערכה המודיעינית לאיזושהי תשובה מהירה, לשורה-הערכתית אחר-ונה עם קו מתחתיה וחתימה של היצרן (ותקווה ומאכן שגם המציאות תדע שזו ההערכה ואתן תתפתח על פיה).

דרישה כזו נראית לי בלתי ניתנת למימוש, ולמרות קוצר היריעה, הייתי רוצה לעסוק בעניין זה לפחות על קצה המזלג. נושא הטיפול של הערכת המצב

המודיעינית הוא – החיים עצמם, במלוא עוצמת מורכבותם וסיבוכיהם, וההשקפת תקפות (שבהכרח איננה מלאה) של החיים על כל מורכבותם בתודעותיהם של היחיד והקבוצה.

החיים לכשעצמם, המציאות הזורמת עם האירועים והתהליכים המהווים אותה הם למיטב שיפוטי מעבר ליכולת השגתנו המלאה. אינני מאמין שניתן לכבול את המציאות למודל כלשהו וגם אילו ניתן היה עקרונית לעשות זאת הייתי אומר שאנחנו איננו מבינים את המודל באופן מלא ואיננו מבינים בשלמותם את התהליכים. אין פירוש הדבר, שאנחנו, בני האדם, נתונים באפלה מוחלטת או מול סכימה טולסטויאנית של אירועים בלתי תלויים, שבעצם איננו מבינים מאומה מהקשרם הרחב יותר. למיטב הכרתי יש ערך עצום לאיסוף העובדות, יש ערך עצום לניסיון לזהות בשרשראות העובדות מתווים אופייניים של התפתחות אבל צריך להבין בו בזמן, שאין ולא יכול להיות איזושהי אלגוריתם, שבדומה לדיס-ציפלינות רבות אחרות משמש את איש המקצוע, בתהליך שמוביל בהכרח לפתרון או לאוסף פתרונות תקף.

יש בנושא ההערכה המודיעינית בפרט והבנת החיים בכלל – תחום רחב מאוד, שאיננו ניתן למדידה, לשקלול או לכימות. תחום זה מאפשר מרחב פעולה גדול לאינטואיציה היוצרת. ויש אחרי הכל, גם כשמתעסקים בזה המוכשרים ביותר והמניסים ביותר, מרחב שגיאות שיוזרי לא מבוטל.

מעורבות בדיון זה בעיות היסטוריוסור-פיות אפיסטמולוגיות ומתודולוגיות סבוכות ועמוקות מאין כמותן, ולחקירתן לעומק נדעת חשיבות רבה לשיפור יכולתו של המודיעין בתחום ההערכה.

משקלו של היסוד הבלתי ניתן למדידה, בהבנה ובאינטרפרטציה של המציאות מסביר לדעתי, עוד שני דברים: אחד – את ההכרח לשמור בתוך דרגי העבודה של מערכת המחקר המודיעינית קבוצה, ולו קטנה, של אנשים מהשורה הראשונה של היכולת החשיבתית. והשני – היא מסבירה את תחושתם המוצדקת של חלק מהצרכנים בכלל, וקברניטים בפרט, שגם לאחר שקראו הררי חומר של הערכה "לא עברה" אליהם בהכרח תמצית של מה שיש במציאות באמת, ושסביר, הגיוני וכמעט נדרש, שתהיה להם גם אחרי שהם נחשפים אל חלק מהידיעות ואל מגע עם חלק מהחוקרים, אינטואיציה ישירה על המציאות – שנובעת מניסיונם, ושאינו שום צורך, כמעט הייתי

אומר, אסור לבטל אותה על הסף, בפני שיפוטה של המערכת המחקרית. אין לי תרופת פלא לסוגיה זו, אלא בקיומה של הידברות רצופה, פתוחה ורגישה, תוך כדי גיבוש המדיניות ותוך כדי ביצועה, בין המערכת המודיעינית לבין מערכת קבלת ההחלטות, שתמצה את הסיכוי להגיע להבנה מאוזנת ואמינה של המציאות.

מערכת המודיעין מול מערכת קבלת ההחלטות

מעורבותה וזיקתה של מערכת המודיעין אל מערכת קבלת ההחלטות היא תחום מאוד לא טכני, אלא מהותי, ויחד עם זה אוסף פתרונות שמוצע לו חדשות לבקרים, הוא כמעט תמיד פתרון טכני-ארגוני כזה או אחר. על שלושה מכוונים טכניים אלה: פלורליזם, יועצים, ומועצה לביטחון לאומי – ברצוני להעיר.

פלורליזם – הפלורליזם חיוני. הוא מתקיים גם אצלנו, אם כי במגבלות לא פשוטות. ראשית, גם במדינות שבהן הוא מופעל מזה יותר מ-20 שנה, הוא לא הוליד איכות טובה יותר של הערכות והחלטות. לפחות לא מכוח עצמו, ודוגמה לכך יכולה לשמש אמריקה. גם אצל האמריקנים, אחרי מסקנות חקירת פרל הרבור, כשאנו סוקרים את הרקורד הכולל של מערכת ההערכה ואת ההמלצות שהיא הביאה, או את ההמלצות שהיא נגררה אליהן על-ידי אדמיניסטרציות אלה או אחרות, אני מודה שבעיני הרקורד איננו מרשים. חלק מהגופים שעליהם מוטלת ביצוע הערכה בשם הפלורליזם, סובלים מהטייה פוטנציאלית של שיפוטם ההערכתי הנובעת מתחום עיסוקם המקצועי. משרד החוץ עסוק בהכרח בהדגשת הצד המדיני. אצל היריב הפרדה בין הפן הדיפלומטי של מדיניות לבין הפן של בניית הכוח אינה קיימת כלל. לפי הבנתי, בראיית התנהגות היריב, הסך הכולל של הפוטנציאלים הלאומיים הם מערכת אחת, שלובה הדדית הן מצד תוכנה והן מצד השימוש שההנהגה עושה בה. קיימת תמיד סכנה, ששיפוט על-פי חלק מהנתונים בהטייה מקצועית אל תחום כלשהו יחמיץ משהו מהשלמות. סכנה הפוכה מזו אורבת לאגף המודיעין, שהוא גוף שעיקר תשומת לבו מופנית לנושא הצבאי למרות שהוא מוגדר כאחראי להערכת מצב מודיעינית – מדינית וצבאית כאחת – ובעל זיקות בלתי תלויות אל הרמטכ"ל כקצין המודיעין של הרמטכ"ל, אל שר הביטחון כאחראי להערכת מצב מודיעינית ואל הממשלה כאחראי להערכת

מצב מודיעינית צבאית-מדינית. עדין אורבת סכנה שהזיקה הישירה אל תוך המערכת הצבאית תוליד הטייה, ולו בלתי מודעת, לראות בצד הצבאי-טכני של המציאות חוות בעלת משקל סגולי גבוה יותר בתוך תמונת המצב, משאר מרכיבים אחרים. ישנם גופים אחרים, שעסוקים בין שאר משימותיהם בהערכה מודיעינית ושיש להם אחריות אופרטיבית לתחומים מסוימים. האחריות האופרטיבית לתחום מסוים כשהיא באה יחד עם אחריות מחקרית עלולה לסכן בהטייה – בעיקרה לא מודעת, ולהביא איזון שהיא ראייה לא מכוילת.

בכל מקרה חשוב להדגיש, שרעיון הפלורליזם ושיטת ביצועו אסור שיטשטש את בהירות האחריות להערכה. רק גוף אחד יכול להיות אחראי בכל רקע נתון להערכת מצב מודיעינית, צבאית ומדינית, אחודה. גופים אחרים יכולים להעיר, לתרום או להציע הערכה נגדית. טוב וחשוב שנקשיב להם. את האחריות, עם זאת, אין לחלק.

הנושא השני – יועצים. כל קברניט החש שהוא צריך או רוצה יועץ, הייתי אומר שמעצם ההגדרה נובע, שעליו למנות לו יועץ. הסייג היחיד שהייתי שם על זה הוא, שיועץ צריך להיות כשמו – נותן עצות. אקסטנציה של תשומת הלב, לוח הזמנים של היכולת לקרוא חומר – הוא איננו יכול ולא צריך להיות מקור לתווך או לדרג מעבד נוסף, בין גופי המודיעין השונים לבין הקברניט מקבל ההחלטה. הוא בהחלט יכול להיות מקור להארה של אלטרנטיבות נוספות, של אפשרויות שלא נשקלו, כדי שתחזרנה בחזרה אל דרגי העבודה, ותעלנה משם שוב כהערכה משוקללת של תחום יותר רחב או כניתוח של אלטרנטיבות נוספות. והנושא השלישי – **מועצה לביטחון לאומי**. זוהי קבוצת יועצים המורכבת מאנשים שניסיונם וידיעותיהם מאפשרים להם לסייע לקבוצת מקבלי ההחלטות באמצעות סריקת קשת האלטרנטיבות ובויהיו כיוונים שצריכים להיבדק. אם ממשלת ישראל תחליט שהיא צריכה גוף כזה – עליה להקימו. אולם האם על מועצה לביטחון לאומי להיות גוף האחראי להערכת מצב מודיעינית לאומית? לדעתי – לא. יתרה מזו, אילו הייתה מועצה כזאת מתכנסת והייתה שואלת את עצמה בישיבתה הראשונה – האם היא רוצה לקבל על עצמה אחריות כזו, הרי למיטב הבנתי היו אנשיה משיבים על כך בשלילה. תנאי לקבלת האחריות הוא יכולת לממש אותה, ובמקרה שלפנינו זוהי לדוגמה

יכולת להתמודד עם כלל החומר המודיעיני במקורו, ולא להיות נסמכים על הערכות של מעריכים אחרים. בהעדר יכולת לבנות מעין הירארכיה של גופים, שכל אחד מהם קורא את החומר במלואו, נותרת רק האפשרות לבטס את סמכותה של המועצה על הידע המצטבר, על ניסיון החיים של חבריה ועל שלוש או שש שעות בשבוע שייחודו לקריאת חומר. על בסיס זה לא תיכון, לפי דעתי, מועצה לביטחון לאומי שיכולה להיות אחראית להערכת מצב.

נתבונן בדוגמה שאליה מכוונים מרבית האנשים המציעים להקים מועצה לביטחון לאומי – המועצה לביטחון לאומי של ארה"ב. במועצה זו נמצא הנשיא, קרי, האדם הנבחר על-ידי העם, ושיש לו הסמכות להחליט, יחד עם הצמרת של דרג הביצוע הממונה: מזכיר ההגנה, מזכיר המדינה, ראשי המטות המזוינים, ראש CIA וכיו"ב. מהי אפוא הדוגמה המקבילה לכך במדינת ישראל? הגוף הנבחר ע"י העם ושהוא גם מקור הסמכות לעיצוב המדיניות – הוא ממשלת ישראל, או בהרשאתה – ועדת השרים לענייני הביטחון. הדרג הביצועי הממונה העליון הוא הרמטכ"ל והמנכ"לים של משרדים, ראשי שירותי המודיעין וכו'. פורום זה, אכן מתכנס, כדי לדון לגופו של עניין, בכל נושא שעל הפרק. השאלה שעולה איננה האם יש לנו מועצה לביטחון לאומי – שכן מועצה כזו, קיימת לדעתי. השאלה הנכונה היא אפוא האם יש לנו גוף המקיביל למועצה של המועצה לביטחון לאומי של ארה"ב – לאותה חבורת האקדמיים והפקידים הצעירים והמוכשרים, העוסקים בריכוז חומר וניתוח אלטרנטיבות ובהצגתם כניירות עמדה בפני מקבלי ההחלטות. התשובה היא שבתחום ההערכה הצבאית-מדינית יש. אגף המודיעין אחראי לכך. בתחומים אחרים – אין.

השגה אחרת הנשמעת תכופות נוגעת ליכולתה של מערכת ההערכה לגבש תמונה שלמה, בעודה מוגבלת לתחומים המדיני והצבאי, שהרי המציאות איננה נגמרת בתחום המדיני – צבאי.

(ההמשך בעמ' 65)

מלחמת

איראן — עיראק כמלחמה ממושכת

שי רז*

הצפת שטחים ליצירת מכשולי מים ניכרים; וזאת, תוך שימוש מאסיבי באר-טילריה, בלוחמה כימית, הפצצות עורף נרחבות, תקיפת מטרות תשתית ובעיקר מתקני נפט ובכלל זה — מכליות, ועוד. כל אלה, תוך מאבק מתמיד בתנאי טבע מן הקשים בעולם: טמפרטורה של עד 50 מעלות צלזיוס ולחות של 98% באזורי הביצות ובקרבת בצרה בדרום החזית; הרים בגובה של כ-3,000 מטרים, מכוסים שלג וקרח בחורף — שבו יורדת הטמפרטורה עד מינוס 15 מעלות צלזיוס בצפון החזית.

מנקודת המבט המדינית-דיפלומטית: המלחמה מתנהלת באזור שבו מתמקדים אינטרסים חשובים של העולם כולו ובראש וראשונה שתי המעצמות הגדולות: במישור הבין-מעצמתי — לארה"ב ולבעלות בריתה במערב ובמיוחד ליפן עניין חיוני בהמשך אספקה סדירה של נפט מן המפרץ הפרסי. בנוסף לכך, ארה"ב מעוניינת למנוע חדירה סובייטית לאזור שתסכן את המדינות הפרו-מערביות בו ובעיקר — את הסעודית. חדירה כזו עלולה לערער את היציבות במזרח התיכון מחד גיסא ובדרום מערב אסיה,

הדברים הבאים יתרכזו בארבעה נושאים עיקריים: מאפייני המלחמה, שורשי הסכסוך, מהלכי הלחימה והאפשרויות לסיומה. הדגש העיקרי ניתן לפרקים העוסקים בשרשי הסכסוך ובאפשרויות לסיומו.

מאפייני המלחמה

מלחמת איראן-עיראק מעוררת עניין מהיבטים רבים. בין השאר: מנקודת המבט הצבאית: היקפה הוא הנרחב ביותר בעולם כיום; מליוני חיילים ואזרחים מעורבים בה, משני הצדדים, ולמעשה עומדות זו מול זו שתי אומות מגויסות; מחיר הקורבנות שגבתה עד כה — נאמד במאות אלפים. במלחמה מופעל מיטב הארסנל של אמצעי הלחימה הקיימים כיום בעולם, הן מן המערב והן מן הגוש המזרחי. עד כה באו לידי ביטוי בלחימה טקטיקות מגוונות: מהלכים משוריינים וממוכנים בהיקף רחב ומולם — הסתערויות רגלים המוניות נוסח מלחמת העולם ה-1; קרבות שב"ש גדולים ולצידם — לחימה בשטח בנוי וקרבות בשטחים הרריים קשים בהם לוחם החי"ר המעולה הוא עדיין השולט בכיפה; גילוי ניידות רבה, כולל בממד האנכי תוך הפעלת תובלה מוססת ומוסקת ולעומת זאת — לוחמה סטאטית תוך הקמת קווי ביצורים ומכשולים מלאכותיים נרחבים (כולל

בימים אלה מלאו ארבע שנים וחצי לפרוץ מלחמת איראן-עיראק**, וככל שמאריכים ימיה — נראה סיומה כמתרחק. מלחמה זו, בעצם היותה המערכה הרצופה, בהיקף הרחב ביותר בעולם בשנים האחרונות, מעוררת עניין רב מהיבטים רבים: צבאי, מדיני, כלכלי, ובמיוחד עבורנו — מנקודת המבט הישראלית. יתר על כן, משך המלחמה הופך אותה לדגם מצוין שאפשר לבחון על-פיו את סוגיית המלחמות הממושכות: זוהי אחת המלחמות הארוכות ביותר במאה ה-20 (כבר עתה מלאו לה 54 חודשים בעוד מלחמת העולם הראשונה, לדוגמה, נמשכה 51 חודשים); נוסף על כך, היא מהווה את שיאו של מאבק בין שתי מדינות מיום הקמתן, ולמעשה — ביטוי לסכסוך בן מאות בשנים.

על רקע זה עולות השאלות הבאות: מהם השורשים לסכסוך ומהם הגורמים להתארכותו? האם ניתן בכלל למצוא סיום לסכסוך כזה ואם כן — כיצד? מכיוון שלעת עתה רחוקה המלחמה, כאמור, מפתרון, ניתן בשלב זה רק להעלות כיוונים אפשריים לסיומה.

* תלמיד לתואר שני באוניברסיטת תל-אביב.
** על מלחמת איראן-עיראק ראה גם: סא"ל דני א', "קאדסיית צדאם — מלחמת איראן-עיראק 1980", מערכות 278, עמ' 21-26. וכן: תא"ל שלמה אליה, "מלחמת איראן-עיראק, לקחים, הערכות, סיכום ביניים" מערכות 285, עמ' 14-25.

מאידך גיסא. טמונה בכך גם סכנה לשיט באוקיינוס ההודי ואף לאזור הרגיש והחשוב של קרן אפריקה.

לברה"מ, לעומת זאת, יש עניין ישיר במעשה שכן היא גובלת באיראן, ולא אחת בעבר — השתלטה על חלקים נרחבים ממנה כדי להבטיח את האינטרסים שלה שם. כל זאת, במסגרת השאיפה דרומה של רוסיה הצארית, וברה"מ בעקבותיה, אל האוקיינוס ההודי ודרום מערב אסיה. שאיפה זו באה לידי ביטוי אך לאחרונה, במלחמה בה מעורבת ברה"מ באפגניסטאן. לברה"מ יש עניין מיוחד במלחמת איראן-עיראק גם בשל האידיאולוגיה המוסלמית-קיצונית של המשטר באיראן והחשש של מנהיגי ברה"מ מפני השפעה של אידיאולוגיה זו על הרפובליקות הדרומיות, המוסלמיות של ברה"מ, שמדי פעם מתגלות בהן נטיות בדלניות. לעומת זאת, הצד השני במלחמה, עיראק, היא לקוחה חשובה של ברה"מ — עובדה זו מקשה עליה לנקוט עמדה חד משמעית. לשתי המעצמות, אם כן, אינטרס חשוב בשימור היציבות במפרץ הפרסי וחשש משותף מפני המלחמה, אך באופן פרדוקסלי שתיהן אינן מעוניינות בניצחון של אחד הצדדים.

במישור האזורי — גורמת המלחמה לפיצול בתוך העולם הערבי: מדינות המפרץ עומדות לצד עיראק וכך גם ירדן ומצרים, בעוד סוריה ולוב מצדדות באיראן. פיצול זה וכן העובדה שהמלחמה מסיטה את עיקר תשומת הלב מן הסכסוך הישראלי-ערבי ומבעיות אחרות כגון לבנון, הוא רב חשיבות לעולם הערבי ולישראל.

מנקודת המבט הכלכלית ממחישה מלחמה כיצד משעבדות שתי אומות את כל משאביהן לסכסוך ביניהן. שתי המדינות נמנו על מפיקות הנפט הגדולות בעולם ועל כן יכולות "להרשות לעצמן" התמשכות הקרבות. יתר על כן המשטרים בשתייהן אינם מן הסוג הנדרש לאחריות ציבורית וחשוף לביקורת דעת הקהל והתקשורת — ועל כן מעוות סדר העדיפויות הלאומי במידה רבה. עם זאת, על אף משאביהן הנטל על עיראק ואיראן הוא כבד וכך נדרשים אזרחי עיראק למשטר צנע כלכלי והמדינה נסמכת על סיוע ממדינות ערביות בהיקף של מאות מיליוני דולרים לשנה; איראן — פסקה לגמרי מתוכניות הפיתוח הגרנדיוזיות של ימי השאה. למרות צעדים אלה לשתייהן חוב חיצוני גדול — מה שמקשה עוד יותר לממן את המלחמה. יתכן שדילדול המשאבים הוא הגורם להתמתנות מסוימת ביחסה של איראן למלחמה במהלך השנה האחרונה.

מנקודת המבט הישראלית: כל עוד מעורבת עיראק במלחמה — קטן החשש מפני סיוע, שהיא עלולה להגיש למדינות ערב בעת עימות בינן לישראל. העיראקים לעומת זאת בנו ועודם בונים צבא רב היקף לצורך הלחימה, שיש לראות בו איום פוטנציאלי. המלחמה הביאה את עיראק לשימוש בנשק כימי ולנסינות לפתח נשק גרעיני — איום בלתי נסבל בעיני ישראל. גם איראן נתפסת בישראל כאיום עקב כוונתה המוצהרת "לייצא את המהפכה" והסכנה שבהקצנת העולם המוסלמי עקב כך. איראן מסייעת בפועל לאויבי ישראל, ותעדי על כך מעורבותה בלבנון.

שורשי הסכסוך*

מלחמת איראן-עיראק פרצה עקב שורה של מחלוקות שהיו תלויות ועומדות בין שתי המדינות מאז קיומן כאומות עצמאיות זו לצד זו. 1921 — השנה שבה זכתה עיראק לעצמאות, יכולה לשמש כמועד תחילת סיכסוך זה, אולם, למעשה, ירשו איראן ועיראק את הבעיות מן האימפריה העות'מאנית ששכנה, קודם לכן, לצידה של הממלכה הפרסית.

הבעיה העיקרית ביניהן הייתה הסכסוך על הגבול, ובעיקר — בעיית נהר שאט אל ערב, הזורם ממפגש הנהרות פרת וחדיקל עד שפכו — בראש המפרץ הפרסי. ההסכם הראשון על הגבול — נחתם עוד בשנת 1603 וקבע כי הגבול יעבור מזרחה לשאט אל ערב. קביעה זו שיקפה את יחסי הכוחות דאז, בין האמפריה העות'מאנית לפרס שתחת שלטון השושלת הצפונית. ב-1847 הוזה הגבול מערבה אך הנהר עדיין נכלל בשטח האמפריה העות'מאנית וכך גם היה המצב עם הקמת עיראק. איראן המשיכה לתבוע שינוי קו הגבול ועקב לחצה, הושגה ב-1937 פשרה נוספת שקבעה כי הנהר אמנם יישאר כולו בשטח עיראק אלא שמול הנמלים של איראן בערים אבדן וחורמשהר — יעבור קו התייחוס באמצע הנהר. גם הסכם זה לא סיפק את איראן ובנצלה את אי היציבות הפוליטית בעיראק בשנות החמישים והששים, יזמה תקריות, שהעיקריות בהן היו בשנים 1958 ו-1961, ולבסוף — ביטלה חד צדדית את ההסכם ב-1969, ותוך מימוש עליונותה הצבאית באותן שנים — השתמשה בנהר כשותפה שוות זכויות. כך היה המצב עד 1975, בה נחתם הסכם אלג'יר שאמור היה לסיים את המחלוקת. בצד בעיית השאט

* ראה פירוט במאמר: "קאדסיית צאדם", מערכות 278.

אל ערב, התגלעו בין שתי המדינות סכסוך כים על מספר מובלעות גבול שאיראן החזיקה למרות טענה עיראקית לבעלות עליהן.

בנוסף לבעיית הגבול שררה מתיחות בין שתי המדינות בשל העובדה שבשתייהן יש מיעוטים דתיים גדולים בעלי קשר למדינה היריבה. בעיראק יש אוכלוסיה שיעית גדולה, הנאמדת ביותר ממחצית האוכלוסיה (כ-53%) בעוד שהשלטון מוחזק בידי המיעוט הסוני. רוב אוכלוסיית איראן נמנית על העדה השיעית והרי מקור למתיחות ולהאשמות הדדיות. לעומת זאת — באיראן קיימים אזורים בעלי אוכלוסיה ערבית-סונית החשה קירבה לעיראק. כל האזור הדרומי הגובל בשאט אל ערב היה תחת שלטון מנהיגים ערביים-סונים עצמאיים שהאחרון שבהם — שיח' ח'ו'על — היה בעל מעמד כה נכבד שנשא ונתן עצמאית עם בריטניה בעת שזו השתלטה על האזור במלה"ע ה-1 ומיד לאחריה. רק ב-1920 הצליח השלטון המרכזי באיראן להכניעו. שם העיר הראשית באזור: מוחמרה, שונה ע"י איראן לחורמשהר אך נסיונות "קוסמטיים" כאלה לא שינו את מהות הבעייה והרגשות האנטי-איראניים של האוכלוסיה, לא נרגעו.

שתי המדינות האשימו זו את זו, במידה רבה של הצדקה, בטיפוח העוינות של מיעוטים מדוכאים אלה כלפי השלטון. לא זו בלבד שהעוינות הייתה קיימת, אלא ששני המשטרים דאגו, באופן פעיל ועקבי, לחתור זה תחת זה באמצעות מסיבות, סיוע צבאי, כספי ולוגיסטי וכן בתעמולה ארסית, תוך ניצול רגשות האוכלוסייה.

הפרשיה הבולטת ביותר בתחום זה של חתירה הדדית הייתה הבעיה הכורדית. איראן ניצלה בהתמדה את שאיפות העצמאות של הכורדים בצפון עיראק כמכשיר בסכסוכה עם עיראק. ב-1944 הקימה איראן חבל אוטונומי לכורדים בצפון איראן ומאוותה עת סייעה להם ללא הרף במלחמתם לערעור השלטון בכגדאד. ב-1961 פתחו הכורדים במרידה גלויה ועקובה מדם והתמידו בה במשך חמש עשרה שנים. הם קיבלו סיוע ממקורות שונים (בכלל זה — ישראל) אך עיקר התמיכה במאבקם בא מצד איראן. ההוכחה הטובה ביותר היא העובדה שעם חתימת הסכם אלג'יר ובעקבותיו — הסתלקות איראן מתמיכתה — גווע המרד.

התמשכות המרד הכורדי, הסכסוך על השאט אל-ערב, החתרנות ההדדית ובמידה רבה — גם אילוצי פנים הניעו את עיראק

עיי חרבות — ממאפייני המלחמה הממושכת שמוטטה את כלכלת שתי המדינות

השאט אל ערב כמו גם הבעיה הכורדית הנן אך עילות למלחמה, אל לא הסיבה למחלוקת. מהות הסכסוך טמונה במאבק על ההגמוניה במפרץ ובאזור. עצם המחלוקת על כינוי המפרץ: המפרץ הפרסי (בלשון איראן) או המפרץ הערבי (לדעת יתר המדינות) ממחישה את הבעיה. למעשה, לפנינו מאבק איתנים בין שני כוחות: הערבים מחד גיסא והפרסים מאידך גיסא שמטרתם — השליטה באזור. בין שני אלה קיימים ניגודים תהומיים: אתני, לשוני, דתי — המוסיפים שמן למדורה. מתחילת המאה ה-20, נוסף על כך מניע כלכלי חזק, עם תחילת ניצולם של שדות נפט גדולים המצויים באזור. השולט באזור — מבטיח לעצמו הישגים רבים בנוסף להנצחת עליונותו על היריב: חשיבות בעיני המעצמות; מעמד בכורה בעולם

הופכין, מטוסים — קורקו, רק"ם וציוד — שלא טופל ושסבל מחוסר חלפים — יצא מכלל שימוש במצב דברים זה — מצאה עיראק שעת כושר למלחמה באיראן, שתחסל את ויתורי הסכם אלג'יר ותשיב את עיראק למעמדה באזור. לכאורה, תמוה הדבר, שכן ההסכם מ-1975 היווה פשרה מכובדת, בעיקר לעיראק, ונפתרו בו נקודות המחלוקת העיקריות. והנה, אך דומה היה שנשתנו יחסי הכוחות — ועיראק, ביוזמתה, יוצאת למלחמה. נקודה זו ממחישה, את עומק הסכסוך בין שתי המדינות ואת העובדה שהפוגות בסכסוך זה, טבען להיות זמניות בלבד. על כן — מן הראוי לקבוע את מועד תחילתו לא ב-1921, גם לא ב-1603 אלא הרבה קודם לכן. על מה נסב, למעשה, הסכסוך? בעיית

ליזום פשרה. ב-1975, בתיווכה של אלג'יריה, הושג הסכם בין עיראק לאיראן שנחתם באלג'יר (ומכאן שמו) שעיקריו היו: כיבוד השלמות הטריטוריאלית של שתי המדינות; קביעת קו הגבול לאמצע השאט אל-ערב והתרת הנהר כחופשי לשיט של שתי המדינות; הימנעות הדדית מחתרנות ובעיקר — איראן תפסיק תמיכתה במרד הכורדי. נקבע כי שאר הנושאים, השנויים במחלוקת, ייפתרו בעתיד תוך מו"מ בין שני הצדדים.

ההסכם מבליט את ויתורה של עיראק כבעיית הגבול תוך שאיראן עושה מחווה בשאלת הכורדים ומוותרת למעשה על ניסיונה לערער את השלטון בעיראק. יש בהסכם משום ניצחון איראני שכן עיראק ויתרה על אינטרס מהותי שלה בעוד איראן הסכימה להימנע משימוש באחד הכלים שלרשותה, במאבקה בעיראק, דהיינו — ויתור טקטי בלבד. ההסכם שיקף את העליונות האיראנית באותה עת ומצוקה ממשית של עיראק.

לכאורה — היה בהסכם איזון מחדש בין שתי המדינות והבטחת יציבות ביחסיהן עקב פתרון הבעיות. אולם, הסעיף הדרן בהמשך המו"מ — לא בוצע למעשה ותוך ארבע שנים — נטרפו הקלפים שכן ב-1979 התחוללה באיראן מהפכה שסילקה את השאה והעלתה לשלטון את חומייני. משמעות המהפכה הייתה חידוד העימות האידאולוגי-דתי בין שתי המדינות, בעיקר — עקב כוונתה של איראן "לייצא את המהפכה", משמע — איום מוצהר על שלטון הבעת' הסוני בעיראק. משטר חדש גם אינו מחויב תמיד להסכים מים שקודמו חתם עליהם, וגם בכך ראתה עיראק איום. במשך השנה שלאחר עליית חומייני חלה התדרדרות מתמדת לאורך הגבול בין המדינות ונרשם מספר גדול והולך של תקריות. נושא נוסף בעל חשיבות בהקשר זה, היה דילדולו של הצבא האיראני: ערב המהפכה היה זה צבא חזק ביותר, מצויד במיטב כלי הנשק המערביים. קציניו וחייליו הוכשרו במיטב שיטות האימון, בעיקר בארה"ב, ו"על הנייר" היה בידו לשמש משענת נאמנה לאינטרס המערבי באזור, תפקיד שאכן נועד לו באסטרטגיה של ארה"ב. לאחר המהפכה, התפורר הצבא, רבים מקציניו נעצרו, חלקם אף הוצא להורג. מקצת המפקדים — נמלטו לחו"ל, מאימת המשטר החדש, ויחד עמם עזבו היועצים, המהנדסים, הטכנאים והמדריכים מארה"ב, בריטניה ושאיר המדינות שסייעו לאיראן. מסגרות שלמות — פשוט נעלמו, כלי שיט — עמדו במעגנים כאבן שאין לה

המוסלמי, בכלל, ובעולם הערבי, בפרט; מקום מכובד בכלכלה העולמית, עקב שליטתו על הפקת נפט וייצואו. כל אלה, חקפים לימינו אנו, אך ניתן למצוא להם מקבילות גם בעבר. ועל כן, יש לקבוע את תחילת סכסוך זה במאבק הראשון בין הפרסים לערבים, כלומר, בשנת 637 לספירה, שבה הדבירו צבאות השבטים הערביים העולים מחצי האי ערב, את צבא פרס בקרב קאדסיה וכבשו את בירת הממלכה דאז, קטסיפון. שלוש עשרה שנות לחימה נוספות נדרשו לערבים בכדי להכניע סופית את הממלכה אך המאבק לא תם. תמיד שררה מתיחות בין הפרסים לשליטיהם החדשים ומדי פעם, במאות הבאות, התלקחה לחימה מחדש, כאשר הפרסים מנסים להשתחרר מעולם ואף מצליחים לעתים, לחדש עצמאותם. המאבק נמשך, ביתר שאת, במאות 16-18, כאשר השושלת הצפונית חידשה את עצמאות פרס וניהלה, כאמור, מאבק באימפריה העות'מאנית, יורשתן של הממלכות הערביות. המשך הסכסוך עד ימינו אנו נסקר להלן. על כן, לא יכול היה הסכם אלג'יר, כמו הסכמים ופשרות קודמים, להגיע אל שורש הבעיה, אך הביא להפוגה בת חמש שנים, שהייתה רעועה בלא-הכי, ומיד כשאחד הצדדים חש בהיחלשות הצד שכנגד — הופרה, ופרצה מלחמה.

מהלכי המלחמה

מה היו כוונותיו של שליט עיראק, צדאם חוסיין כאשר יצא למלחמה? עד היום לא ניתנה תשובה ברורה לשאלה זו, אך קיימות שתי אפשרויות עיקריות: האחת — לעיראק היו מטרת מלחמה מצומצמות שעיקרן — השתלטות על כבדת קרקע ממזרח לשאט אל-ערב, בעומק של כמה עשרות קילומטרים. זאת, כדי להנציח את שליטת עיראק על נתיב השיט, לבסס את אחיזתה בשדות הנפט העשירים שבאזור ומעמדה זו — לאלץ את איראן לקבל תכתיב עיראקי. מטרה זו, לו התממשה, הייתה בכחינת מהלומה קשה לאיראן וחזיק עמדת עיראק באזור תוך ביסוס טענתה להגמוניה בו. האפשרות השנייה — "מלחמת בזק" כוללת, תוך חדיירה לעומק שטח איראן, מיטוט משטרה לאחור — חיסול הצבא האיראני ואפשר אף — פיצולה של איראן למספר חלקים. מצב זה היה מעמיד את עיראק ככוח האזורי היחיד, ללא עוררין.

מתחילת חודש ספטמבר 1980, יזמו העיראקים תקריות גבול. איראן הגיבה ותוך שבועיים חלה הסלמה חמורה. ב-17.9.80 החל צבא עיראק להשתלט על

מובלעות הגבול, וזאת — לאחר שעיראק ביטלה, חד צדדית, את הסכם אלג'יר. ב-22.9.80 — הכריזה עיראק רשמית על מלחמה.

את המלחמה, עד כה, ניתן לחלק לארבעה שלבים עיקריים, שכל אחד מהם נמשך כשנה לערך:

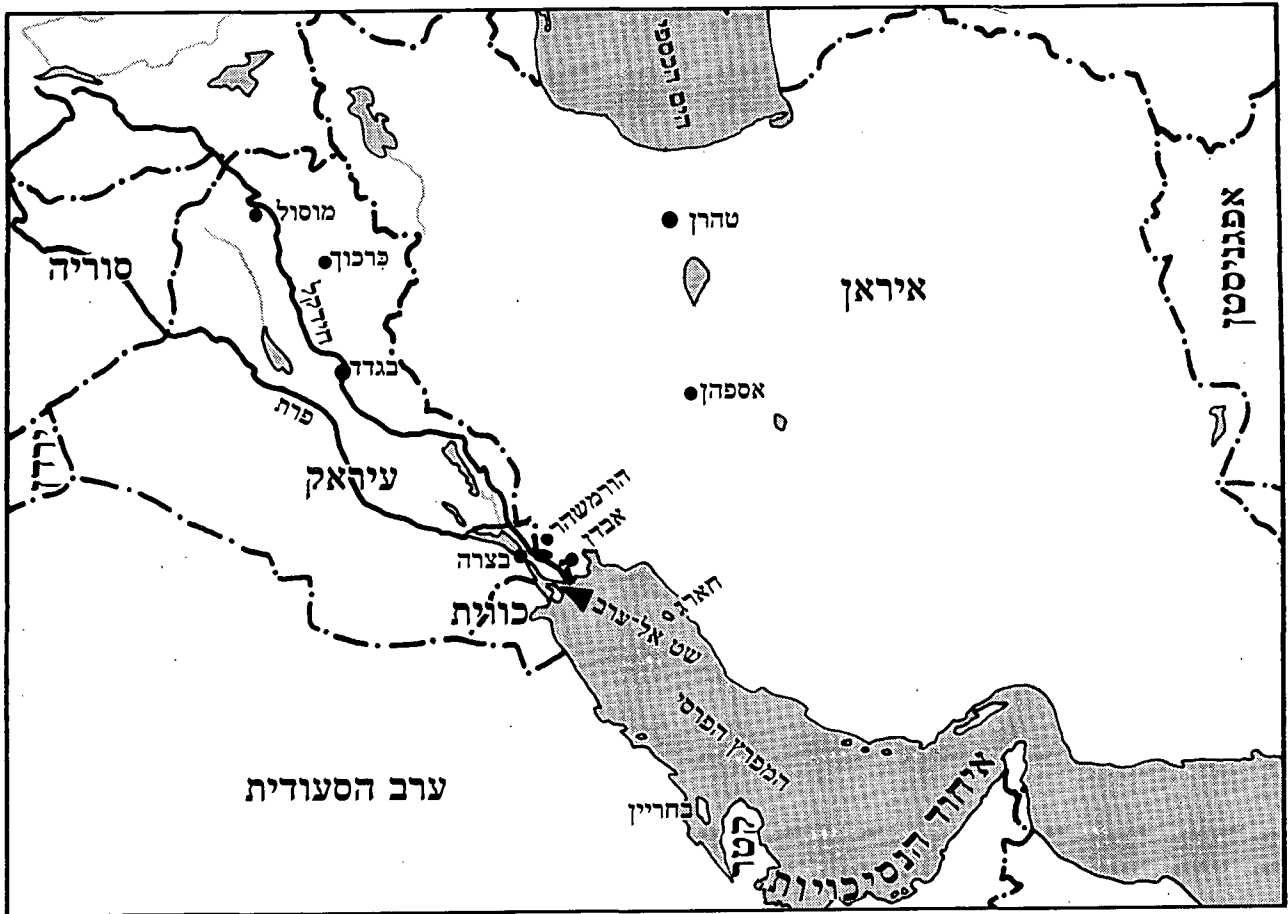
החלק הראשון, ספטמבר 1980 — ספטמבר 1981 התאפיין במתקפה עיראקית נרחבת עם פרוץ הקרבות. הכוחות העיראקיים העמיקו חדרו אל תוך חבל חוויסטאן, שבירתו חורמשהר נכבשה ב-24 באוקטובר. עיקר הלחימה נערך בחזית הדרומית שבה הפגינו העיראקים עליונות בלוחמת שריון, בעוד האיראנים מפתיעים בניצול מושכל ויעיל של שרידי חיל האוויר שלהם. לאחר פתיחה מבטיחה, נבלמה המתקפה העיראקית בפאתי אבדן ומשנכשלו העיראקים בכיבושה — הושם עליה מצור. בגזרה המרכזית תקפה עיראק באזור קצר-שריון ותוך זמן קצר הגיעו כוחותיה לשיפולי הרי הזגרוס. בינואר 1981 ניסו האיראנים לבצע מתקפת נגד גדולה, אך נכשלו. בשלב זה התנהלו קרבות שב"ש, שעפ"י כלי התקשורת במערב — לחמו בהם טנקי "צ'יפטיין" תוצרת בריטניה מול טנקי טי-72 סובייטיים, ללא ספק — קרב השריון המודרני ביותר עד אז (שנה וחצי לפני מבצע "שלום הגליל"). עם בלימת המתקפה העיראקית, בלא שהשיגה מלוא מטרותיה — התפתחה בחזית לוחמת סטטית.

החלק השני של המלחמה, ספטמבר 1981 — אוקטובר 1982, התאפיין במתקפת נגד של איראן, שלא זו בלבד שנטלה מידי עיראק את כל הישגיה אלא אף העבירה את הלחימה לשטח עיראק. בספטמבר 81 — הוסר המצור מעל אבדן ובנובמבר אותה שנה — הדפו האיראנים את העוצבות המשוריינות של עיראק ממרבית מאחזיהן בחזית הדרומית, לאחר קרבות גדולים באזור סוסנגרד. בדצמבר — ערכו האיראנים מתקפה נרחבת באזור קצר-שריון והתקדמו עד הגבול. בחודש שים אפריל-מאי 1982 ביצעו מהלך דומה בגזרה הדרומית, תוך שכבשו את חור-משהר מחדש ב-24.5.82. עם תחילת מבצע "שלום הגליל" הציעה עיראק (שמצבה באותה עת כבר חמור למדי) הפסקת אש ו"ליכוד השורות" למאבק בישראל. איראן השיבה בשלילה תוך שהיא מעמידה תנאים נוקשים ביותר להפסקת הקרבות. בחודשים יולי-אוגוסט ביצעה איראן חמש התקפות גדולות בחזית הדרומית, בשטח עיראק, תוך נסיון להבקיע את קווי ההגנה של עיראק במבד-

אות בצרה. כל התקפותיה נכשלו. החלק השלישי של המלחמה, אוקטובר 1982 — אוקטובר 1983, התאפיין בשורת התקפות איראניות לכל רוחב החזית בניסיון למוטט את אחת הגזרות העיראקיות. כך, תקפו האיראנים בדרום (נובמבר 1982, פברואר, אפריל 1983) במרכז (אוקטובר 1982, יולי-אוקטובר 1983) ובצפון (יולי, אוקטובר 1983), אך לא זכו בהישגים של ממש. בעוד היזמה במלחמה נשארה בידי איראן, ניכר היה שאין בכוחה להכריע את עיראק, ולמרות הישגים מקומיים לאיראנים — לא התמוטט המערך העיראקי. בסוף השנה השלישית למלחמה החל להסתמן מצב של חוסר יכולת הכרעה.

החלק הרביעי למלחמה, מאז אוקטובר 1983 ועד לאחרונה התאפיין בהמשך הסטטוס-קוו ובהרחבת המלחמה לזירה הימית במפרץ תוך ניסיונות להתגבר על המבוי הסתום בלוחמת היבשה. עם תום חורף 1983 ניסתה איראן שוב (פברואר 1984) לנהל מתקפה נרחבת אך כוחותיה נבלמו. במהלך החודשים הבאים חזרו והצהירו דוברי הממשל בטהרן על כוונתם לצאת למתקפה נוספת, מכרעת, כדי לסיים את המלחמה, אך זו בוששה לבוא. בינתיים, עיראק, שחשה יתר ביטחון, מסיבות שונות, ומצד שני — מעוניינת כעת, יותר מתמיד, בסיום המלחמה, שמחירה ניכר, החלה לתקוף מטרת ימיות איראניות במפרץ הפרסי. איראן הגיבה בהתקפות דומות תוך שהיא מאיימת לחסום כליל לשיט את מצרי הורמוז. כך התפתחה "מלחמת המכליות" שבשיאה (מאי-יוני 1984) נגררו למעורבות בה גם ערב הסעודית ואף ארה"ב שנחלצה לסייע לבעלות בריתה במפרץ. תקיפות אלו נמשכות, בתדירות משתנה, עד היום.

במקביל, חלה בחודשים האחרונים התערורות בלחימה היבשית: תחילה, היו אלה האיראנים שביצעו מתקפה מוגבלת בחזית המרכזית (אוקטובר 1984). מתחילת 1985, ביצעה עיראק מספר התקפות מוגבלות באזורים שונים, ללא הישגים של ממש. בשבועות האחרונים חלה הסלמה ניכרת בלחימה: לאחר מספר ימים שבהם תקפו שני הצדדים מטרת בעומק שטח היריב (כולל הפצצת ערי הבירה), פתחו האיראנים במתקפה באזור הביצות שבגזרה הדרומית (אמצע מרס 1985). בתחילתה, זכו להישגים מסוימים אך בהמשך נבלמו על-ידי התקפות נגד עיראקיות ובסופו של דבר — נהדפו. קשה להעריך, לעת עתה, האם מהלכים אלה מהווים שלב חדש בלחימה והאם,

זירת המלחמה

מצב כלשהו של פשרה, אך עיראק מכירה כיום בחוסר יכולתה להכריע את איראן ובוודאי הייתה מקבלת פשרה כזו.

ב. איראן מתלבטת, מזה שנה, בדבר עריכת מתקפה נוספת ומכרעת שתפרוץ את החזית העיראקית. פריצת הקו העיראקי אמורה להביא להתמוטטות משטר הבעת' בעיראק ולנפילת צדאם חוסיין, כלומר — לניצחון איראני ברור. קשה לדעת אם איראן תולה תקוות בהתקוממות עממית בעיראק, בעיקר של האוכלוסייה השיעית, אך ייתכן שאפשרות כזו נלקחה בחשבון.

מתוך ניתוח זה, עולות מטרות המלחמה הנוכחיות של שני הצדדים: עיראק — שפתחה במלחמה מתוך מטרה להפיל את המשטר באיראן, מעוניינת היום אך בפשרה מכובדת שתנציח את המצב הקיים. איראן שהותקפה, נחלה מפלות בשנה הראשונה למלחמה ובהמשך — יצרה לעצמה יתרון אסטרטגי — שואפת, ולו הצהרתית — להכרעה. אולם, המטרות האיראניות אינן כה חד-משמעיות כפי שראשי המשטר בטהרן שבים וטוענים, שכן: איראן לא הוציאה לפועל את

ג. הכרה הדדית בחוסר התוחלת שבהמשך המלחמה — וכתוצאה מכך — שוב חוזרים לסטאטוס-קוו.

ד. התערבות גורמים חיצוניים הכורפים הסדר כלשהו, שייטכן ויהווה פשרה וייתכן — שינציח עליונות אחד הצדדים. מרבית המלחמות בהיסטוריה הסתיימו באורח דומה לאחת מארבע אפשרויות אלה ורק מקצתן — נסתיימו באורח שונה. מהו אפוא המצב הנוכחי במלחמת איראן-עיראק, ומהן הדרכים האפשריות לסיימה?

כאמור, מאז פברואר 1984 שורר מצב של סטאטוס-קוו בחזית היבשתית, היא החזית העיקרית בלחימה. מצב זה משקף שוויון כוחות בין שני הצדדים וליתר דיוק: חוסר יכולת הכרעה של כל אחד מהם. נראה כי שניהם מכירים בכך ולראיה — המהלכים שהם נקטו בשנה האחרונה: א. עיראק — הרחיבה המלחמה למפרץ, תוך תקווה שהסלמה בחזית זו תגרור מעורבות של ארה"ב ומדינות המערב. מעורבות זו עשויה להביא לתגובה של ברה"מ ומצב זה היה גורר פתרון כפוי ע"י שתי מעצמות העל. פתרון זה היה בהכרח

אכן, מתכוונת איראן לממש את הצהרותיה בדבר מתקפה מכרעת שתוביל לסיום המלחמה. ייתכן שכישלון המתקפה האיראנית האחרונה יביא לרגיעה מחודשת בחזית היבשתית, תוך הכרה הדדית בחוסר היכולת להכריע את המלחמה, בטווח הנראה לעין.

לסיכום — המלחמה שהחלה ביזמה של עיראק, נמשכה בהתאוששות איראן שאף ניסתה להכריעה תוך העברתה לשטח עיראק ומה שנה וחצי שורר בה סטאטוס-קוו תוך שני הצדדים מרחיבים אותה לזירה הימית במפרץ, ומבצעים פעילות מוגבלת ביבשה, ללא הישגים של ממש.

האפשרויות לסיים המלחמה

תאורטית קיימות ארבע אפשרויות לסיים מלחמה והן:

א. ניצחון ברור וסופי של אחד הצדדים, ואז בדרך כלל מתחטלת גם הסיבה למלחמה, או ניצחון זמני, ואז למעשה אין ממש סיום למלחמה.

ב. התשת שני הצדדים, שכתוצאה ממנה חוזרים לסטאטוס-קוו שהיה קיים טרם המלחמה, ייתכן — בשינויים קלים.

חיילים אירניים לאחר קרב

המתקפה הגדולה ונראה כי גוברת ההתנגדות לביצועה בחוגים שונים באיראן ובמיוחד — בצבא. כמו כן — דומה שחלה התמתנות איראנית בתחום המדיני שבאה לידי ביטוי בניסיונות להדק את הקשרים עם מדינות המפרץ ובראשן ערב הסעודית, ביתר פתיחות למערב — בעיקר כלפי מדינות אירופה ובניסיונות להתקרב לברה"מ.

אם הייתה איראן מעוניינת, באמת ובתמים, להכריע את עיראק, היו פתוחות בפניה עוד מספר דרכים לעשות כן:

א. להגביר את החתרנות במדינות המפרץ, כדי להניען לחדול מתמיכתן הכלכלית, הצבאית והדיפלומטית בעיראק. דומה היה שבתחילת 1984 עשתה איראן מספר פעולות בתחום זה, אולם בהמשך — חלה רגיעה, ויתרה מזו — איראן, כאמור, מנסה לשפר קשריה עם אותן מדינות.

ב. להגביר את מאמציה בחזית תוך הכבדת הנטל על אוכלוסייתה. דומה, בחודשים האחרונים שהמשטר האיראני נמנע מכך, עקב מודעותו לקשיים פנימיים שעלול צעד כזה ליצור. בהקשר זה, יצוינו ביטויים שונים של חוסר הנוחות שהמלחמה גורמת בקרב האוכלוסייה. פרשנים במערב נוטים לחשוב שבקרב הצמרת באיראן קיים ויכוח בין קיצונים — הדוגלים בהמשך המלחמה, למתונים — המחפשים דרך מכובדת להביא לסיומה. ג. לנסות ולהביא לבידודה של עיראק בעיקר מול המעצמות אך גם בתוך העולם הערבי. איראן ניסתה לשפר קשריה עם ברה"מ — אולם לא נראה שזכתה להצלחה מרובה ואילו קשריה עם ארה"ב — נמצאים בשפל המדרגה ואין לצפות בשלב זה לתפנית בהתייחסות ארה"ב למדינות במפרץ. ההיפך הוא הנכון: ארה"ב חידשה יחסיה הדיפלומטיים עם עיראק והיא שוקדת לסייע לה בדרכים שונות. בין השאר ע"י הגדלת ייצוא הנפט העיראקי באמצעות צינור שיחבר בין עיראק לנמל עקבה בירדן. בשיא "מלחמת המכליות" הפגינה ארה"ב מחויבותה לבעלות בריתה, בכך ששיגרה לערב הסעודית מטוסי התראה מסוג "אוואקס" (בנוסף על מטוסים כאלה ששהו שם קודם לכן) ומיהרה לשלוח אליה טילים קרקע-אוויר מדגם "סטינגר". ארה"ב פועלת גם לסייע לעיראק.

הנה כי כן, למרות כוונתה המוצהרת של איראן לסיים את המלחמה רק ע"י מיגור המשטר בעיראק — היא נוכחת לדעת כי אין ביכולתה לעשות זאת. ועל כן — נראית האפשרות של סיום המלחמה

במניעת נשק וסיוע ממדינות שונות בעולם לאיראן. יוצא אפוא ששתי המעצמות מקפידות לשמור על הסטאטוס-קוו, מתוך רצונן למנוע הכרעה לטובת אחד הצדדים, שתנציח מעמרו כמעצמה אזורית באזור רגיש וחשוב זה.

דומה, אפוא, שכל האפשרויות מובי-לות למצב של חזרה לסטאטוס-קוו. ייתכן גם ששינויים פרסונליים יחישו מהלך כזה: באיראן — אם ירד מהבמה ח'ומייני ותגבר ידם של המתונים המצדדים בסיום המלחמה, ובעיראק — אם יסתלק צדאם חוסיין, שאותו מציגים האיראנים כאחת הסיבות העיקריות להמשך המאבק. עם זאת ייתכן דווקא ששינוי משטר בעיראק יביא להתמוטטות כל המערכת וניצחון איראני אך גם משמעותו של זה היא — סיום המלחמה.

שאלה הנוותרת פתוחה היא: האם סיום המלחמה, שכאמור יתכן, ואף בטווח קצר יחסית של מספר חודשים, יהווה גם את סיומו של הסכסוך? להערכתי — התשובה לכך שלילית, שכן שרשי הסכסוך עמוקים מכדי שיהיו תלויים במנהיג זה או אחר או

(הסוף בעמ' 30)

תוך פשרה — סבירה יותר ויותר כיום. שני הצדדים מותשים בשל המלחמה ובשניהם — מבשילה ההכרה שבחוסר התוחלת שבהמשך הלחימה.

במצב זה, נשאלת השאלה: מה בדבר התערבות של גורמים זרים? התשובה לכך מורכבת: מחד גיסא — מעורבות כזו כבר קיימת. מדינות ערב מסייעות, בעיקר לעיראק אך מקצתן (סוריה ולוב) גם לאיראן. (חשוב להדגיש שסיוע זה ניתן לעיראק בעיקר בשנה השנייה והשלישית למלחמה כאשר מצבה היה כבי רע ודומה היה כי התמוטטותה קרבה לבוא). מאידך — גיסא, כשמדובר על מעורבות זרה — הכוונה, כיום, היא בעיקר לשתי מעצמות העל. גם אם שתיהן מעורבות במידת מה, הן לא פעלו, עד כה, לכפיית הסדר אלא התערבו רק כדי להבטיח מניעת ניצחון של אחד הצדדים: כאשר תקפה עיראק בשלהי 1980 — נמנעה ברה"מ מלסייע לה, תוך שהיא מטילה אמברגו נשק על האזור. ארה"ב, למרות כל עוללות ההפיכה באיראן ופרשת בני הערובה האמריקנים — לא נמנעה מלסייע לאיראן. פרשה זו, שהייתה שמורה בסודיות רבה, נחשפה בשנה האחרונה בכלי התקשורת האמריקניים. כאשר עיראק הייתה במצוקה — נחלצו ברה"מ וארה"ב כאחת לסייע לה — במשלוחי נשק מוגברים וזו —

הקמת חיל התותחנים

מה למדנו ומה לא למדנו בצבא הבריטי

* קצין תותחנים ראשי בשנים 1957-1961.
המאמר נכתב ביוזמת "מערכות", וכולו פרי הזיכרון,
מבלי להסתייע במקורות כתובים (אם יש כאלה). על כן,
מתנצל הכותב מראש על אי דיוקים והשמטות, שהקורא
עלול למצוא בו, והם תוצאה של שכחה טבעית במשך
שנות דור.

אל"מ (מיל') דן חירם*

מבין 30 אלף המתנדבים העברים לצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה כשש מאות הגיעו לחיל התותחנים המלכותי. עצם עובדה זו היא תמוהה; חיל התותחנים נים נחשב במסורת הבריטית חיל "על-י-תיסטי", ועל כן צורפו המתנדבים הארץ-ישראלים בדרך כלל לחילות "פחות מכובדים". כפי הנראה, נזקקו יחידות התותחנים הבריטיות במזה"ת אחרי פרוץ המלחמה לחוטבי עצים ושואבי מים, ולכן פתחו את שורותיהן לתגבורת של כמה מאות "ילידים".

הראשונים הגיעו לחיל כבר בספטמבר 1939, והאחרונים הצטרפו רק ב-1944, כשהמספר האישי של כל מתנדב העיד על ותקו בשורות החיל — מי שמספרו החל בשמונת אלפים נחשב לסוס מלחמה ותיק. אחרי תקופת הטירונות, חולקו המתנדבים לשני מגזרים עיקריים: אלה שנשלחו לגדודים להגנת חופים, ואלה שנשלחו ליחידות נ"מ.

כותב השורות האלה שייך לאלה שכוונו לתותחי החוף, שהגדולים ביניהם בקוטר 6 אינץש. כאן נוצר מפגש יוצא דופן של תרבויות — הארץ-ישראלים (עירוניים, מושבניקים וקיבוצניקים) באו במגע בלתי אמצעי עם חיילי הקבע הבריטים, עם מסורתם, עם דרך חשיבתם ועם שפתם המיוחדת, שינקה ביטויים רבים מהצבא (המלכותי) ההודי, ביטויים השזורים בשיריו וסיפוריו של רדיארד קיפלינג. קשה לי להעריך באיזו מידה הושפעו הבריטים מן התורה שהבאנו להם מציון, אך, לפחות, בודדים מביניהם חיפשו ומצאו קרבה אלינו. לעומת זאת, אין לי ספק, שבתחומים רבים נדבקנו מהם, ומצאנו את מקומנו במסגרת החדשה תוך התאמה מסוימת שלנו לדפוסי חייהם — החל מדפוסי המשמעת החיצונית וביטוייה בצחצוח המעולה (צחצוח נעלים לפני עליית משמר היה מבצע של מספר שעות) וכלה בלימוד הלכות שתיית בירה כדת-זכדין (אם כי, כמותית מעולם לא הגענו ליכולת שלהם בתחום הזה). ובכלל, עבורנו זו הייתה הסתגלות לעולם, שבו לא כל עשרת הדברות תמיד תקפות.

פוזרנו בסוללות כאזור חיפה — על הכרמל, בשובר הגלים במפרץ, וקבוצה קטנה מתוכנו גם שירתה בסוללת תותחנים, שהגנה על טריפולי (בלבנון). התחלנו כמגישי תחמושת והתקדמנו לאט — לתפקיד טען (מספר 4), לתפקיד כון (מספר 3) ועד לתפקיד מפקד ואף מפקד צוות. תפקידי פיקוד היו שמורים לאנגלים — אני זוכר, שכאשר הגעתי לסוללה 300 על הר הכרמל, הדרגה הגבוהה בין הארץ-

ישראלים הייתה טוראי ראשון (Lance Bombardier), אך סיפרו, שיש בין החברה "גאון" אחד, שקיבל רב-טוראי והוא מתכנן לאנגלים את מערך ההגנה של חיפה (לאחר מכן — אל"מ מנס פרת, קצין חימוש ראשי בצה"ל).

למדנו מלמטה, בדרך הקשה, את התותחנים שהיו ברשותנו על בוריים — טיפול והפעלה: איך פועלת כוונת, מה סוגי התחמושת והמטען. מעבר לזה לא הגענו, אם כי היו בודדים ששירתו במוצב הפיקוד ("התצפית") ולמדו להפעיל כלי-עזר כמו מד-טווח ולוח טווחים. הכלים הופעלו בכינון ישיר תוך חישוב ההיסט הנמדד על פי כיוון ומהירות תנועת המטרה (הספינה). בקיץ 1942 דווח לנו, שפגענו בצוללת איטלקית, אך עד היום לא הסתיים הוויכוח מי בעצם פגע בה. שפר חלקם של אלה שהגיעו לתותחי נ"מ הם זכו להקמת סוללה ארץ-ישראלית עצמאית של תותחנים נ"מ, שבה גם הפיקוד — פרט לקצינים — היה "משלנו", ושניים אף הגיעו לדרגת רב-סמל, שהייתה הדרגה הקרובה ביותר לאלוהים (שמואל אדמון, הראשון במפקדי חיל התותחנים בצה"ל, ואלוף אברהם יפה).

אנשינו למדו ראשית להפעיל תותח 20 מ"מ איטלקי (נשק שלל) ואח"כ סוללת תותחנים קלים נ"מ 40 מ"מ ("בופורס"), ולימוד זה שימש יסוד איתן להקמת הסוללות הראשונות נ"מ של צה"ל. למעשה, התורה שנלמדה בצבא הבריטי (במסגרת ה-Ist PALLAA) שימשה אותנו עד ראשית שנות השישים, כאשר צה"ל קלט טיילי "הוק" ומערך הנ"מ הועבר מחיל התותחנים לחיל האוויר. ואמנם, תותחי ה"הגנה" הראשונים שיצאו לפעולה עוד בסוף אפריל 1948 היו תותחי היספנו 20 מ"מ, ולא היה לנו קושי להפעיל אותם בכינון ישיר נגד מטרות הקרקע לאור הניסיון שצברנו בצבא הבריטי. הקצינים הראשונים במערך הנ"מ של צה"ל — מרביתם יוצאי הסוללה הארץ-ישראלית הראשונה בצבא הבריטי — הצליחו תוך קריאת ספרות להעמיק את המידע שרכשו בימים ההם, והקימו לצה"ל מערך קל נ"מ משוכלל למדי, שכלל מספר גדודים והגן על שדות תעופה ונקודות רגישות אחרות.

* * *

המפנה הגדול חל בספטמבר 1944, כאשר ממשלת בריטניה החליטה על הקמת הבריגדה היהודית. פקודת הארגון של הבריגדה כללה הקמת גדוד תותחי שדה יהודי, ואמנם, כל התותחנים הארץ-

ישראלים מהסוללות להגנת חופים ומה-סוללות נ"מ כאחד, הועברו דרך מצרים לאזור אימונים ליד פלסטרינה, כ-30 ק"מ מדרום-מזרח לרומא. שם, מסוף 1944 ועד אביב 1945, למדנו תותחנות שדה מהי. צוידנו בתותחי 25 ליטראות, ולמדנו אותם על בוריים. כן למדנו את כל המקצועות הטכניים האחרים בגדוד תותחנים — הפעלת קשר, מדירות ומילוי תפקידי משנה טכני בעמדה, במרכז ניהול אש ובתצפית.

קבוצה קטנה נשלחה בסוף 1944 לקורס קציני תותחנים באנגליה, ולמדה שם הפעלה של סוללת תותחנים. אמנם, הם לא הספיקו להצטרף אלינו אלא לאחר תום הקרבות, במאי 1945, אך ללימודיהם הייתה משמעות גדולה כשניגשנו להקמת חיל התותחנים בצה"ל, כפרוך מלחמת השחרור (ביניהם — אלוף מאיר אילן, שהיה למורס-ורבם של דור התותחנים הראשון בצה"ל). הקצונה ששירתה בפועל בגדוד השדה (היהודי) 200 הייתה קצונה אנגלית — בחלקה יהודית, ובחלקה הקצינים ששירתו באותו גדוד במלטה בטרם הפך לגדוד של הבריגדה היהודית. למדנו את השיטות של הצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה. בגונדה היו שתי סוללות בנות ארבעה תותחנים ושלוש גונדות היו גדוד, ובו 24 תותחנים, המסוגלים לפעול כייחידת אש אחת. לכל גונדה היה מרכז ניהול אש טכני. כל סוללה הייתה מסוגלת לירות עצמאית. בדרך כלל, עבד הגדוד על רשת מדירות משותפת, אך רשת זו לא התקשרה עם אישור המטרות; ירי מחושב מראש למדנו באופן טכני, אך מעשית מטווחים כל מטרה, או לפחות נקודת עדות באזור המטרה, ששימשה להעתקת אש ואפשרה תיקון אמפירי בין חישוב על המפה לבין הנתונים הדרושים לפגיעה. לכל סוג מטרה — שיטת טיווח משלה, לפעמים מסורבלת למדי; טיווח מטרת נקודה היה תהליך כה ארוך, שבסיומו לבטח הספיק האויב לעבור למקום אחר.

כשגמרנו להתאמן, הועברנו במרס 1945 לחזית בגורה של המתנה השמיני הבריטי, שהוותה החלק המזרחי של הקו הגותי. לבריגדה הוקצתה גורה צרה ומולנו הייתה דיוויזיית צנחנים גרמנית ע"ש הרמן גרינג. גדודי הרגלים של הבריגדה התפרסו על שרשרת גבעות מול הכביש המוביל לבלוניה. נהר הסניו, היה קו ההפרדה בין הכוחות. גדוד התותחנים שלנו התפרס כמה ק"מ מאחור, ולכל גדוד רגלים הוקצתה גונדה אחת מתוכו כסיוע ישיר, ומתוכה יצאו מפקדי הסוללות

עמדת נ"מ — תותח נ"מ שהופעל בקרב על דובאן

כולתה לאלתר. זו הסתגלה מהר ורכשה את הגמישות הדרושה לשיטת הלחימה הפלמ"חית.

רק אחרי המלחמה, כאשר נפתחו המחוזים הראשונים של קורסים למפקדי גרודים של צה"ל, וגובשה התורה שבעל-פה לתורה כתובה ומפורשת, יצרנו גם אנו את הכלים הטכניים הסדירים, המאפשרים לבנות תכנית אש טכנית לתכנית האש הטקטית המקובלת בגרודי הרגלים — תכנית גמישה מאוד, משתנה על פי קצב התקדמות הכוחות בפועל וללא "מסכי אש". ואלמנטים קשוחים של לוח זמנים קבוע מראש — החל מנקודת זמן מסוימת, שעמדו ביסודה של השיטה הבריטית.

במלחמת השחרור פעלו הסוללות בעיקר כיחידות אש עצמאיות. במספר מקרים, אחרי ההפוגה השנייה, אוגדו מספר סוללות למסגרת טקטית של גונדה, ללא מרכז לניהול אש, ושיטת הפעלתן דמתה לזו של ריכוז הגונדות במסגרת הגדוד הבריטי. גרוד תותחי השדה במלחמת השחרור היה מסגרת מינהלית בעיקרה. מפקד הגרוד היה התותחן הבכיר ליד מפקד החזית (היום — הפיקוד המרחבי), שהקצה את סוללותיו (שמספרן בגרוד לא היה קבוע)

"תותחים" יצורים שלא מן העולם הזה ואני זוכר היטב את התפעלותו של יגאל אלון, כאשר ביקר בסוללה שלי, וראה בפעם הראשונה בחייו את החיות המשוךנות, הנקראות "תותחים" (65 מ"מ — לאו דווקא מרשים בגודלו).

עם פרוץ הקרבות של מלחמת העצמאות, נפגשנו, התותחנים, לראשונה עם יחידות הפלמ"ח ועם יחידות אחרות, שחונכו על תורות הקרב של ה"הגנה" — התקפות לילה, לעתים תוך איגוף עמוק, ותקיפת יעדים מן האגפים ומן העורף. זה היה סוג לחימה שונה לחלוטין מזה שלמדנו אצל הבריטים, והיה בנוי על חזית רצופה עם גזרות סגורות ומוגדרות כמבנה "שניים קדימה ואחד מאחור" בכל הדרגים, החל ממחלקה ועד קורפוס. היה צורך בהעזה לא מועטה במתן סיוע צמוד כלילה, על פי קוי דיווח לכוחות הרגלים, כאשר נתוני האש היו מבוססים על טיווחי יום, עם תיקונים "בשיטת האצבע", מפני שנתונים מטאורולוגיים לא היו וגם המידע על בלאי הקנים שברשותנו היה לקוי ביותר. העובדה שהצלחנו להתאים את עצמנו ולפעול בהצלחה בתנאים ובשיטות לחימה לא מוכרות לנו נבעה, בעיקר, מתושייתה של הקצונה בדרג השדה, ומי-

למוצבי תצפית במוצבים הפלוגתיים. העסקנו בעיקר מטרות מודמנות וסייענו לסוירים לעתים ע"י מסך עשן. הייתה לנו גם תחמושת רסיק-אוויר, עם מרעומי זמן. אש בקנה-מידה גדול ירינו כאשר נפתחה המתקפה הגדולה האחרונה של בעלות הברית באיטליה, באפריל 1945, שהסתיימה בכניסת כוחותינו לבולוניה ובכניעת הצבא הגרמני באיטליה. במתקפה זו הפעלנו מסך אש נע, מסך רצוף של ארטילריה של קורפוס, שבו הגדוד שלנו כיסה קטע קטן. כמויות התחמושת שנורו היו רבות ביותר, וגרמו להתחממות מסוכנת של קני התותחים.

* * *

זה היה — על רגל אחת — הניסיון הקרבי שרכשנו בצבא הבריטי, והוא שימש אותנו בהקמת הסוללות הראשונות של תותחי השדה בצה"ל, שהיו מצוידות בשלב ראשון של מלחמת העצמאות בתותחי 65 מ"מ הריים ("הנפוליונציי-קים") ואח"כ בתותחי 75 "קרופ" על גלגלי עץ, שהוחלפו תוך כדי המלחמה בגלגלי גומי. פעולותיהן הראשונות של סוללות התותחים שלנו, החל מהקרב על הדגניות (באמצע מאי) היו מלוות לא מעט מיסטיקה. ללוחמי ה"הגנה" היו

רגמים 120 מ"מ מתאמנים בהפוגה בין הקרבות

לחטיבות. גדודי תותחים לא פעלו כיחידות אש במלחמת השחרור. רק אחרי המלחמה עברנו למבנה של גדוד בעל שלוש סוללות עם מרכז לניהול אש, מבנה המקובל בצבאות קונטיננטליים ובארה"ב, ומבחינת הניסיון שלנו — למעשה גונדה בריטית, שאליה הודבקה סוללה שלישית. ברבות הימים הוגדל מספר התותחים בסוללה לששה, גם כדי לתת יותר עוצמת אש לסוללה וגם כדי לחסוך בכוח-אדם טכני ומינהלי בדרגים.

* * *

משבר קשה פקד את חיל התותחנים במבצע קדש. בשנים שקדמו למבצע, בתקופת כהונתו של משה דיין כרמטכ"ל, עברו הצבא ותורת הלחימה שלו שינויים מרחיקי-לכת. הושם דגש כמעט בלעדי על פיתוח כוחות שרינון וצנחנים, ולא היו משאבים מספיקים לפתח במקביל גם את חיל התותחנים ולציידו בציוד חדיש. הניסיון הארטילרי שלנו במלחמת העולם השנייה לא כלל סיוע לכוחות משוריינים בקרב תנועה מהיר; לכל היותר, ידענו לטפל בבעיות של קרב התקדמות של כוחות רגליים בקצב מתון יחסית. התוצאה ההיסטורית היתה, שבמבצע קדש גדודי (תותחי) שדה נשארו מאחור, ולא הדביקו את קצב ההתקדמות של כוחות השריון. כפי שביטא זאת משה דיין באחד מכנסים ספ"כ בתום המלחמה באחת הממרות המפורסמות שלו, "התותחנים רק סתמו את הכבישים". במידה לא מעטה זה היה מעשה ידיו — כיצד יכולים תותחי שדה, הנגררים ע"י משאיות מגויסות, לנוע קדימה בדרך לא דרך בעקבות טנקים וחל"מים?

לאחר מבצע קדש אורגן חיל התותחנים מחדש לאור הלקחים שנלמדו בקדש, וזה מצא את ביטויו החיובי במלחמת ששת הימים, שבה הארטילריה עבדה יפה, והתקדמה בקצב השריון. השינויים התבטאו בקליטת מספר גדודים של תותחים מתנייעים (אמריקניים 105 מ"מ "פריסט", מדור מלח"ע השנייה), בהסבת תותחי 155 מ"מ נגררים (מתוצרת צרפת) למתנייעים על שלדות "שרמן", ובניוד מרגמות כבדות על גבי חל"מים (עדיין לפני שהחל לזרום ציוד אמריקני לצה"ל); ובשינוי תורת מרחיק לכת: זנחנו כמעט לחלוטין את כל אשר למדנו בצבא הבריטי, וייצרנו תורה ארטי-לרית של צה"ל. בתורה זו נקבעו שני הדגשים: א) פשטות הפעלה מרבית, כדי שהשיטות יתאימו לצבא שרובו בנוי על כוחות מילואים ושפועל במגבלות באשר ליכולת לאמנו ולתרגלו; ב) מהירות

יחד עם כניסת כלים מתנייעים למערך, הייתה ארטילריה חדשה, יעילה ומהירה בעלת הגמישות הדרושה לסיוע לרגלים ולשריון בכל סוגי הקרב, וביניהם גם בקרב התנועה המהיר. היה מעט דמיון בין שיטות התפעול שהתגבשו אחרי מבצע קדש לבין אלה שקיבלנו בירושה מהצבא הבריטי. אחטא אם לא אומר, שהיו עקרונות שלמדנו שם ואשר נותרו בעינם: חשיבות ריכוז האש, העמידה על דיוק הביצוע הטכני, כמו היבטים רבים אחרים, שלמדנו שם ואשר חדרו עמוק להכרתנו, "זיעה חוסכת דם", ו"זמן המוקד" דש לסיור איננו מבוזבז". היבטים אחרים של נהלי הפעלה, נהלי פריסה ומשמעת אש נכונה שנכנסו לנו עמוק "לדם". ואחרונה, הצלחנו להעביר לארטילריה של צה"ל את גאוות היחידה (esprit-de-corps) של הארטילריה הבריטית: הגאווה ביחידה, הגאווה בנשק והרגשה של השתייכות כמעט משפחתית לחיל, שממנו "אין יוצאים לעולם". הרגשה זו נשארה נכס-צאן-ברזל של החיל מאז הקמתו ועד היום.

הפעלה מרבית, המתאימה לקצב פעולה של שרינון.

כאן נפרדו יסודית דרכי הפעולה שהנחנו מאלה שירשנו מהצבא הבריטי. נהלי הפריסה של סוללות וגדודים שונו לנהלים מהירים יותר; הפסקנו ללמד "מסכי אש" נעים; ביטלנו את כל שיטות הטיווח הרבות שלמדנו אצל האנגלים ובמקומן אימצנו את שיטת הרשת, שפותחה בינתיים בצבא ארה"ב, והפכה את אמנות הטיווח לשיטה טכנית כה פשוטה, שכמעט ואין מה ללמד בה. פושטו וקוצרו הליכי ביצוע של ירי מחושב מראש, שיטת המדידות, שיטת העבודה במרכז לניהול אש ובמוצבי הפיקוד הסוללתיים (דוגמה לכך — החלפת הזרוע והקשת של לוח ארטילריה, שהבאנו מהצבא הבריטי, במד המניפה המקובל בצבא ארה"ב). בשינויים אלה נעזרנו רבות בניסיון ובמידע, שהביאו לנו שני קצינים בכירים, שנשלחו ללמוד תותחנות בקורס מתקדם לקציני תותחנים של צבא ארה"ב — סא"ל אשר גונן וסא"ל יואל פארן ע"ה.

הושם דגש על הפעלה מהירה של גדוד, ואף של אגד שלם, כיחידת אש אחת, המגיבה כגוף אחד לפקודת קצין תצפית קדמי אחד. התוצאה של כל אלה,

הקמת אגף האפסנאות במטכ"ל ובניית השירותים התחזוקתיים בתש"ח

רס"ן זהר לבקוביץ*

באחד בפברואר 1948 הועבר בין חברי המטה הכללי המחתרתי של "ההגנה" חוזר, ובו נכתב כדלקמן: 28/2/א
1/2/48

אל: כלם

אגף החמוש והמשק
יקרא

אגף אפסנאות-אגף המסמך, חתם את הגולל על "אגף החימוש והמשק" קצרה הימים והיה אקט מסכם לפעולה נמרצת, שהתחילה בחודש ינואר 1948, לקביעת משימותיהם של אגף האפסנאות ושל מערך שירותי התחזוקה, אשר יפעלו תחת פיקודו. בזאת הסתיימה תקופת ה"הגנה" בתחום הלוגיסטי, והחלה תקופה חדשה — תקופת הצבא הסדיר. בנייתו של אגף, שכלולו והתפתחותו וארגונו של שירותי התחזוקה היו במהלך מלחמת העצמאות, בעיצומו של מעבר מארגון מחתרתי לצבא סדיר. הקשיים בהתארגנות המערך הלוגיסטי כולו על כל סעיפיו בדרג המטכ"לי ובדרג הנפרס משקפים את חבלי הלידה של צה"ל.

צירי ליהה

המעבר מארגון מחתרת לצבא סדיר היה משבר קשה ורב-ייסורים, ובפרט התבטא בתחום הלוגיסטי, שבו החלו כמעט מלא כלום.

ב"הגנה" היו ניצנים של מערך תחזוקה, אשר נשאו בלתי מפותחים עקב האופי המחתרתי של הארגון. חברי הארגון נקראו לפעולה בת שעות אחדות, או לימים בודדים, וחזרו לעיסוקיהם האזרחיים. הם לבשו בגדים אזרחיים, נטלו עמם מזון מהבית והתאכסנו זמנית ביישובים, או בבתי-מלון. את אמצעי ההובלה סיפקו היישובים החקלאיים, או המוסדות ההסתדרותיים. כדפוסי הפעולה חל שינוי בחודשים הראשונים של מלחמת העצמאות (דצמבר 1947 — ינואר 1948). אנשי ה"הגנה" נקראו לשירות רצוף של ימים ולילות, אף מחוץ לתחום מגוריהם. הגיוס והמעבר מיישוב ליישוב חיבר מערך תחזוקה בסיסי.

* פרק מתוך מחקר על הלוגיסטיקה בצה"ל בתש"ח.

נתוני הגידול בכוח האדם ב"הגנה" מאלפים: כמחצית דצמבר 1947 היו בשירות פעיל מלא כ-7,500 איש. בחודש שים ינואר-מרס 1948 החל מבצע הגיוס. אז עברו מתטיבות מרחביות שהיו מסגרת מנהלתית לחטיבות חי"ר סדירות בעלות אחריות למרחבים (גולני, כרמלי, אלכסי-דרוני, גבעתי ועציוני), בנוסף לגדודי הפלמ"ח. באפריל-מאי 1948 החלה ה"הגנה" לפעול כצבא לכל דבר. אחר הקמת המדינה הופעל מנגנון הגיוס מתוך סמכות של מדינה ריבונית, והצבא הגיע למצבתו המרבית בסוף דצמבר 1948, בתקופת מבצע "חורב" ולאחריו.

תאריך	מגויסים בשירות פעיל*	מצבת הגיוס
סוף דצמבר 1947	7,500 איש	
סוף פברואר 1948	16,500	
	19,000	16.4.48
	27,000	28.5.48
יוני 1948	40,000	
סוף יוני 1948	54,000	
אוקטובר 1948	90,000	
סוף דצמבר 1948	108,000**	

* המקור — יומן ב"ג.

** מהם 100,000 בשירות פעיל.

זה היה הצבא הגדול ביותר במזרח התיכון, שמנה שתיים-עשרה חטיבות, שחלקן היה ממונע. לצה"ל היו בתקופה זו 7,900 כלי רכב וג'יפים וכ-460 משוריניים וחל"מים, 14 טנקים ו-220 תותחים. צה"ל עבר תמורה מצבא רגלים, הפועל במסגרת פלוגתית, לצבא הפועל במסגרות של פיקודים מרחביים, המפעילים חטיבות במאמץ אופרטיבי אחד. במהלך המלחמה (כשנה) עבר צה"ל תמורה עצומה בבניית מסגרות לוחמות, קליטת נשק ופיתוח דפוסי פעולה של צבא מודרני.

המעבר המהיר מצבא מחתרת לצבא סדיר היה כרוך בקשיים לוגיסטיים גדולים ביותר. הראשון בראשי אג"א, שכיחה בתפקיד כל מלחמת העצמאות, אלוף יוסף אבירד, כותב על כך בספרו "בדרך לצה"ל:

בפרוץ מלחמת הקוממיות היה ניסיונו המעשי בתחומי טאקטיקת הלחימה בלתי מבוטל... שונה היה המצב בתחומים הלוגיסטיים של הלחימה. עד סוף 1947 לא עסקנו כלל בסוגיות האלה, ואפשר לומר, ללא שמץ של הפרזה, כי חייבים היינו להתחיל בהן ממש מברא-שית...

המעבר מארגון צבאיישובי בארץ,

לצבא סדיר על כל צרכיו — היה אצלנו חד ומהיר כל כך, עד כי קשה אף לומר שהיה "מחסור" בתחומים שמניתי (התחומים הלוגיסטיים)... כל אלה פשוט גערו לחלוטין.

על הבעיות הלוגיסטיות של חטיבה מרחבית ("גולני") מסופר בספר תולדות ההגנה כדלקמן:

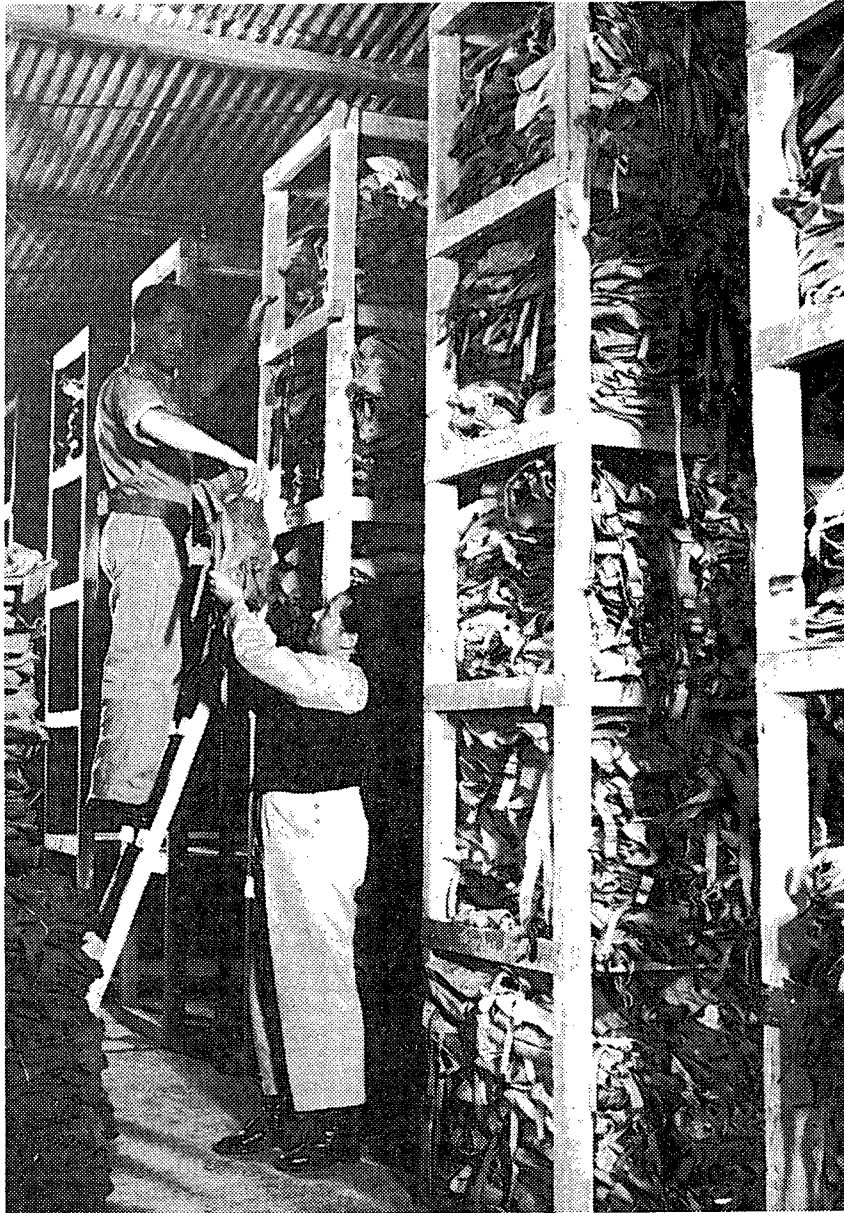
מן הערים החלו להגיע מגויסים. גויסו לשירות מלא היחידות מהמ-שקים. צצו בעיות קשות של שיכון ומתן אספקה ומזון. מפקדת החטיבה נאלצה להחרים חדרים ובנייני ציבור ביישובים השונים. בקיבוץ צים אכלו המגויסים בחדרי האוכל המקומיים, ביישובים אחרים נאלצו לדאוג להכנת מזונותיהם ורמת התזונה ביחידות נקבעה לא מעט לפי כישרונו האקונומי של ספקי המזון. גם תחום הלבוש היה בכל רע: חסרו נעליים ובגליל העליון סבלו המגויסים מחוסר שמיכות. לחטיבה לא היו מכוניות משלה והסעת חיילים נעשתה לרוב באר-טובוסים ציבוריים או במכוניות משא של המשקים.

בעיות כאלה היו אופייניות גם לחטיבות אחרות. מסכם את הדברים ההיסטוריון הרשמי של ה"הגנה", פרופ' יהודה סלוצקי: בהגנה לא היה קיים מנגנון מרכזי לפתרון בעיות הזנה, הספקה, ציוד ועזרה רפואית להמונים רבים, ואין זה פלא שבשבועות הראשונים למערכה לא יכול היה המנגנון הקיים להשתלט על מהלך העניינים.

מורשת ה"הגנה" בתחום הלוגיסטי קיים ויכוח בין ההיסטוריונים של מלחמת העצמאות — עד כמה צה"ל הוא צבא חדש, שהוקם במהלך המלחמה ולאור צרכיה, ועד כמה הוא ממשיך דרכה של ה"הגנה" ונשא עמו את מורשתה. למרות העדר הניסיון הלוגיסטי ב"הגנה" והעדר המשאבים, אין להתעלם מיסודות מסויימים שהונחו בתקופת ה"הגנה".

אגף האפסנאות במטכ"ל מפקד מקצור עית על חיל החימוש, חיל התחזוקה, חיל הרפואה וחיל הקשר ומתאמם. לאחרון יש כמובן זיקה פיקודית לאג"ם. לשלושה מהמרכיבים הללו היו יסודות ב"הגנה":

- השירות הרפואי (ש"ר) — הוקם בשנות העשרים והיה קשור לקופת החרים של ההסתדרות הכללית. בספטמבר

ממאפייני הצבא הסדיר — מחסני ציוד אישי

בעשרים ביולי 1947 אורגן מטכ"ל ה"הגנה" כמטה של צבא סדיר, ולו ארבעה אגפים: אגף מבצעים (אג"ס), אגף כוח-אדם (אכ"א), אגף כספים ומשק (אכ"ס) ואגף חימוש. כסימן להכרה בחשיבות הנושא לקראת בניית צבא סדיר, הוקמו לראשונה שני אגפים לוגיסטיים — מחלקת החימוש שפעלה ליד המפקדה הכללית של ה"הגנה" (הדרג הפוליטי-צבאי שמעל לרמטכ"ל) הפכה כעת לאגף הכפוף לרמטכ"ל. שני האגפים הלוגיסטיים אוחדו לשנה כפי-קודו של יוסף רוכל-אבידר. לאבידר היה ניסיון פיקודי עשיר (הוא היה סגן רמטכ"ל), היה ממונה על התעש, ופיקד על העלאת אחר-עשר היישובים בנגב במוצאי יום-כ

ולימים ראש שירות הציוד בתש"ח בדרגת סא"ל.

לא ניתן למחלקת המשק להתפתח לגוף חזק ועצמאי. תקציבה היה זעום, המנגנון קטן, ומחסנים כמעט שלא היו. המחלקה טיפלה בהשגת ציוד ואספקה בכמויות לא גדולות, לפי צרכים מזדמנים, ובניפוקם. בעיקר, חסרה למחלקה קונצפציה נכונה של תפקידה וחסרו לה חזון וראיית הנולד.

אגף חימוש ומשק

עם כניסתו של דוד בן-גוריון לתפקיד האחראי לנושא הביטחון בסוכנות היהודית, הוא החל בהיערכות לבניית צבא סדיר, אשר יוכל לגונן על המדינה שבדרך.

1947 נותק הקשר מהמערכת האזרחית, והתפתח השירות הרפואי לגוף צבאי מובהק, שהיה התשתית לחיל הרפואה.

• שירות הקשר — גם ראשיתו בשנות העשרים. התפתח באורח הדרגתי, והיה מצויד בתשתית ארגונית איתנה, אם כי היה חסר ציוד מתאים לצבא מודרני, נייד ומפוזר בכל רחבי הארץ.

לשני השירותים הללו קשר מובהק למבצעים; ולכן, הם התפתחו בהשפעת התפתחות המערך הלוחם. שונה היה המצב בשירות החימוש, שהיה נתון ישרות לשליטת הדרג הפוליטי-צבאי — המפקדה הארצית של ה"הגנה" — וכלל רכש, תעש (תעשיית הנשק במחותרת) ומחלקת החימוש, שעסקה באחסון הנשק במחבואי סתר (סליקים), הובלתו, אחזקתו ושיקומו.

לאחר מלחמת העולם השנייה הופרדו התעש והרכש ממחלקת החימוש וקיבלו מעמד עצמאי. שינוי נוסף לקראת הפיכת מחלקת החימוש לשירות מקצועי נעשה עם הקמת "אגף החימוש והמשק" ביולי 1947.

"מחלקת המשק"

בתנאי המחותרת ולאור הניסיון במבצעים בעלי אופי לוגיסטי כגון העלאת יישובי "חומה ומגדל" והעלאת י"א הנקודות בנגב (יוה"כ תש"ז), כמו גם ניסיונו של הפלמ"ח, חיזקו את ההכרה שניתן להסתמך על המשק האזרחי, ובפרט על המשק ההסתדרותי: מזון והארוחה ניתן לקבל בקיבוצים ובמטבחי פועלים ברחבי הארץ; מצרכים — מ"המשביר המרכזי" ומ"ת-נובה"; הובלה — מהקואופרטיבים לתחבורה; שירותי בינוי — מ"סולל בונה"; טיפול רפואי — מ"קופת חולים" ומ"מגן-דוד-אדום". מה גם שדובר בפרקי זמן קצרים בלבד ולכוח-אדם שמנה מאות בודדות לכל היותר. עם זאת, במלחמת העולם השנייה, כאשר גדל היקף הפעילות ההדרגתית, בלט הצורך ליצור מנגנון תחזוקתי קבוע, אשר יספק למערך ההדרגה המתפתח מזון, ביגוד, אוהלים, שמיכות, אמצעי תחבורה וציוד נוסף. לאור זאת, הוקמה ב-1944 מחלקת אפסנאות במטכ"ל ה"הגנה", אשר נקראה לפי סגנון התקופה "מחלקת המשק", ונועדה לעסוק ב"אפסנאות בצד המשקי של מפעלים מרכזיים, בדאגה לריכוז ופיקוח של המשק המרחבי-פיקודי... ודאגה לאותם דברים הקשורים לציוד ולהגנה של החילות המגויסים". לראש המחלקה מונה ירחמיאל בלקינד — מי שהיה מזכיר המפקדה הארצית,

הסכים בן-ארצי להתגייס כקצין התכנון והארגון של האגף הלוגיסטי. קצין מנוסה אחר היה ישראל בוגאנוב (לימים — אלוף ישראל ברנע), מפקד יחידת הובלה עברית (179) בצבא הבריטי וממייסדי "אגד", שהצטרף לאבירד בסוף אוקטובר 1947, וטיפל בתובלה וברכש רכב. בוגאנוב הכין סקר על מצבת הרכב ב"הגנה" (ראשית נובמבר 1947), והכין תכנית לרכישת רכב נוסף, עלויות ומקור רות רכש, בהתאם לצפי ראשוני של בניין הכוח.

באוקטובר-נובמבר 1947 התגבשה תפיסת התחזוקה בחטיבות שיקומו — עצמאות לוגיסטית לחטיבות, שיסתייעו ככל האפשר בעורף האזרחי במרחב פעולתן.

בשל הכוונות בצפון לא הספיק האגף לטפל בפעולות הרכשה, המתחייבות מבניין הכוח. קצב האירועים היה מהיר מהמ-צופה והמלחמה שפרצה בדצמבר 1947 שיכשה את ההתפתחות המסודרת, והביאה לכך שהיה צורך להתמודד עם נושאים תחזוקתיים בחירום בשיטה של "מהיד-אל-הפה".

כוונות אוקטובר 1947 ולקחיה

באוקטובר 1947 לאחר ועידת הליגה הערבית החל הצבא הסורי לרכז את כוחותיו ברמת הגולן. לראשונה מזה שנים הופיעו כוחות צבא סוריים במדרונות הגולן וצפו לעבר יישובי עמק החולה ואצבע הגליל. ב-12 באוקטובר 1947 תבע מפקד ה"הגנה" באצבע הגליל בהודעה טלפונית בהולה, "גיוס גדול יותר של לוחמים... לספק ציוד כבד עם מכונ-אים (מק"כים ומרגמות עם מפעיליהם) בגודל של שני גדודים, לספק טון של חומרי נפץ ובקבוקי מולוטוב, לספק תוס-פות וזרבות של ציוד ותחמושת, חמרי בצורים ומוזון". בעקבות זאת קיבל מטה הפלמ"ח את הפיקוד בגזרה והעלה לאצבע הגליל את הגדוד השלישי של הפלמ"ח ותגבורת חי"ש. אבירד וצוותו החלו לטפל בהעברת ציוד, ציוד ביצורים ובעיקר נשק לאזור. מחלקת החימוש של אשר פלד העבירה במחתרת משלוח גדול של אמל"ח לצפון בכלי רכב. המשלוח הרא-שון נקרא "תגבורת שלב א" וכלל 10 מרגמות 3 אינש, 75 מרגמות 2 אינש, 30 מק"בים, 92 מקלעים קלים, 209 רובים, 363 תת-מקלעים ו-5,740 רימוני-יד. בעקבותיו נשלחה בנובמבר "תגבורת שלב ב" שכללה 776,000 כדורי סטן, 31,600 רימוני-יד "מילס" ו-770 תת-מקלעים סטן. העברת נשק ותחמושת

של ה"הגנה" (שהיה ראש אכ"ס בתש"ח). לאגף הלוגיסטי לא היו מטה ומשרדים. אבירד גייס צוות קטן של אנשים שעבדו עמו — ישראל בוגאנוב (ברנע), ראובן פרי, עמנואל גלבר, אפרים בן-ארצי, משה בר-אילן ואשר (וינברג) פלד.

הקמת אגף במטכ"ל, שעיסוקו בתחר-מים השונים של התחזוקה, נועדה לענות על צרכי התכנון, הארגון והתיאום ברמה הארצית. בפועל, עורב ראש אג"א אישית בפעולות רבות, שכיום אינן דווקא מעי-סוקיו של ראש אגף במטכ"ל. דוגמה מאלפת לכך היא חילוץ הנשק והמכונות ממפעל של התעש בתל-אביב: ביוני 1947 עלה בידי הבריטים לחשוף מפעל מחתרתי של התעש לייצור סטנים ליד התחנה המרכזית. הבריטים לא הספיקו להוציא את המכונות ואת חלקי הסטנים שמצאו, אך הקיפו את המקום במקושים ובמשמרות צבא. על אבירד ועל אנשי התעש הוטל לסלק את הציוד. בלילה חדרו למרתפי המפעל והצליחו להוציא משם את המכונות ואת חלקי הסטנים. הנשק והציוד הועברו במהירות לחולות ראשל"צ ונטמנו שם מבלי שהבריטים גילו זאת.

האגף טיפל בעיקר בנושאי חימוש. בנוסף, החל אבירד לפעול בתכנון הקמת הצבא. אבירד ועוזריו החלו ללמוד את בניין הצבא על תקניו — מבנה, יחידות, כוח-אדם, ציוד לחימה וציוד אחר המת-חייב מכך — ואת התקציב הנחוץ.

בראשית אוקטובר 1947 כבר ניכר חותמו של האגף החדש בדגשים בתקציב לרכישת אמצעים לוגיסטיים לצבא, בתכ-ניות רכישה ובפעולות ראשונות בכיוון זה. לצד התכנוני של פעולת האגף תרמה רבות הצטרפותו של קצין בכיר מיוצאי הבריגדה — לויטננט-קולונל אפרים בן-ארצי, שהיה בה הבכיר מבין הארץ-ישראלים — ועד אותו זמן לא נקלט במנגנון הקבע של ה"הגנה". באוקטובר 1947 זימנו בן-גוריון, ודרש ממנו להכין תכנית לבניית מטה כללי, על אגפיו ועל החילות המקצועיים המתואמים דרכו. בן-ארצי הגיש תוך ימים ספורים את תכניתו, אשר הייתה בסיס למבנה מטכ"ל ה"הגנה" ואח"כ של צה"ל במלחמת העצמאות. ראש אגף התכנון ב"הגנה" — יוחנן רטנר (אלוף בתש"ח) פנה אל בן-ארצי וצירפו לצוות של קצינים יוצאי הצבא הבריטי, שסייעו לו בתכנון מבנה הצבא לעתיד. כמה ימים לאחר מכן החליף אבירד דברים עם בן-ארצי על מבנה מערך התח-זוקה, והציע לו לעבוד עמו בתכנון מערך התחזוקה של הצבא. לאחר שיקול נוסף

תש"ז. כך הוקמה רשות מרכזית בדרג הבכיר לתאם את תחומי התחזוקה ב"הגנה", מתוך ראייה של גידול הכוחות, מערך האימונים, ושיפור החימוש. מחלקת החי-מוש של ה"הגנה", שהייתה כפופה ישירות לדרג המדיני-ביטחוני, הפכה למסגרת ייעודית, שעסקה באחזקה של אמצעי לחימה. הצורך בבניית שירותים לוגיסטיים התבטא גם בתקציב ה"הגנה" לשנת תש"ח, שנקבע באוקטובר 1947. התקציב גובש לפי תפיסתו האישית של בן-גוריון, שחזה את הצורך בגידול מהיר של כוחות המגן ובהפיכתם לצבא סדיר מקצועי. טבלת התקציב מלמדת על חשיבותם של הנושאים הלוגיסטיים ועל הנטייה להש-קיע ברכישת ציוד ואמצעי תובלה, התוא-מים מסגרות סדירות.

תקציב ה"הגנה" לתש"ח

מפקדה ארצית ומטה	106,385	לא"י
חי"מ	112,000	"
חי"ש	184,452	"
פלמ"ח	257,000	"
קורסים	84,420	"
נוער	59,679	"
גיוס אלפים לשלושה חודשים	138,000	"
נוטרים ושמירה	59,800	"
שירות ידיעות (ש"י)	261,850	"
הסברה	19,908	"
תחבורה	104,362	"
חגור וציוד	273,000	"
מדע	25,000	"
קשר	10,500	"
מחסנים וסליקים	34,000	"
תעופה	30,000	"
ייצור (תעש)	289,000	"
רכישה	500,000	"
ביצורים	150,000	"
סעיפים אחרים	168,000	"
זרובה	200,000	"
סך הכל	3,067,356	לא"י

בחייו הקצרים (יולי 1947-ינואר 1948) היה "אגף חימוש ומשק" עמוס מאוד במשימותיה של מחלקת החימוש, והפך לכתובת לכל הבעיות הלוגיסטיות של הכוחות שנבנו.

ברוך בן-זמנו נוטה לייחס חשיבות רבה למבנים פורמאליים. אולם, ב"הגנה" היו המסגרות בלתי מוגדרות. אבירד טיפל בחימוש ובלוגיסטיקה, והטיפול בכספים נותר בידי של ברוך רבינוב, איש הכספים

בכמויות כאלו מבלי שנתפסו ומבלי שיתגלו לאחר מכן הייתה מבצע לוגיסטי גדול. אין ספק שהאירועים הללו אמנם חידדו את ההכרה בדבר חשיבותה של תחזוקה במלחמה, אבל הם הסיוחו את תעסוקת האגף למשימות שוטפות. סיכם את לקחי כוננות אוקטובר ראש המפקדה הארצית (רמ"א) של ה"הגנה" ישראל גלילי, באמרו: "התעוררות זו הייתה חשובה, כי כל סדרי הביטחון הרגילים היו עזובים ורפויים במידה גדולה מאד, כי במשך שנים הסכנה הערבית לא הייתה ריאלית"... אף שארגון ה"הגנה" ניסה להתארגן לקראת בניית צבא סדיר גדול בקיץ-סתיו 1947, הרי שקצב האירועים הקדים את ההכנות המעטות שנעשו.

הקמת אגף האפסנאות

המעבר מארגון מחתרת של מתנדבים לצבא גדול של מגויסים חייב את סגל הפיקוד לסגל לעצמו מושגים חדשים של דפוסי פעולה. בחזונו ובתפיסתו, הקדים בן-גוריון את בני דורו בהרבה. הוא לחץ לשנות דפוסי פעולה ולאמץ נהלים וסדריים חדשים מבלי להיצמד נוסטלגית לעבר. אתרים נשארו מאחוריו כדרכי חשיבתם ובדפוסי פעולתם.

עם פרוץ "המאורעות הראשונים" — ראשית ההתקפה הערבית והגיוס הראשון למסגרות קבועות וסדירות — נמתחה המערכת הלוגיסטית של ה"הגנה" עד להיקרע. התברר שהתפיסה של הישענות על העורף האזרחי אינה מסוגלת לפתור את הבעיות התחזוקתיות שהתעוררו. היה צורך למצוא מקומות לשכן את המתגייסים, להשיג להם מזון, כלי אוכל, מתקני רחצה ומי שתייה. לרשות המפקדים לא עמד מנגנון מטכ"לי בנוי ויעיל להתמודדות עם הבעיות הללו והיה עליהם לבנות את המנגנון החטיבתי בד בבד עם בניית היחידות.

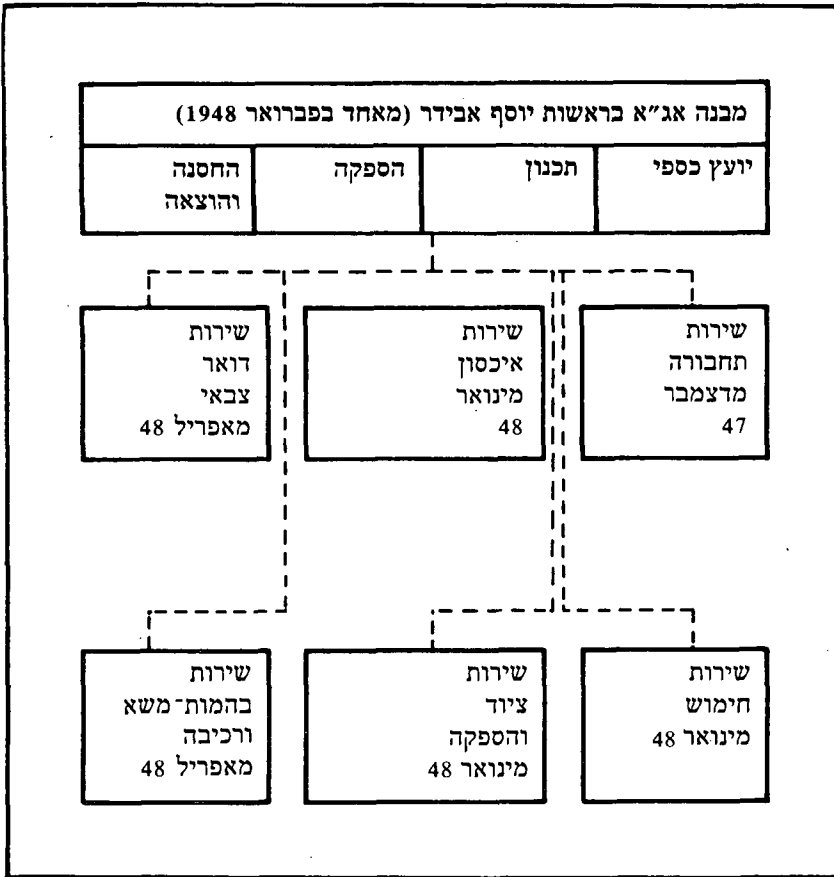
בקשות לנשק, לציוד אישי, לרכב, לתקציב זרמו מהמפקדים בחטיבות המת-ארגנות לדרגים הבכירים במטכ"ל — לאביר, לראש אג"ם (יגאל ידין), לרמ"א ישראל גלילי ואף לבן-גוריון עצמו. ב"אגף המשק והחימוש" לא הייתה חלוקת תפקידיים ברורה, הגדרת סמכויות והקצאת משימות. והתוצאה הייתה סרבול ויתר-לחץ על המפקדים ובמטכ"ל, עבודה מהידי-לפה, תחרות ובעיות. היחידות טרחו להשיג את האספקה הדרושה להן באמצעות קשרים, החרמות, תקציב יחידתי, וזריות המפקדים וקציני האפסנאות שלהם, תוך אלתור מתמיד. ה"חריקות" ותלונות היחידות היו רבות ובדרך כלל מוצדקות.

משלוחי עשב ים למילוי מורנים

ייצור משוריינים — אחת מפעולותיו של אג"א בראשית דרכו

גדוד אלון של גולני התלונן כ-25 כפכ-
 רואר 1948, כי "הספקת פתקאות המזון
 בחודשים האחרונים לא הייתה מסודרת...
 חוסר פתקאות המזון גורם במרבית המש-
 קים לקשיים ולתשלום נוסף."

קשיי התקציב עיכבו הזמנות ורכישות,
 המצאי שנרכש תוך ריצה בהולה אחרי
 המוכרים והמתווכים לא הספיק, והמח-
 סור היה גדול ומתמיד. זו הייתה תופעה
 כללית במשק. היה במחסור כדי להשפיע
 על מוראל הלוחמים. יגאל ידין תיאר את
 מצב התחזוקה בצבא שלושה שבועות
 לאחר פרוץ המאורעות הראשונים כך:

אגף האפסנאות לא יצר, עקב
 סיבות שונות, את הצרכים הדור-
 שים להקמת כוחות מגויסים. גם
 כיום טרם הגיע ליכולת לקבל על
 עצמו את כל הבעיות האפסנאיות
 והפיקוח עליהן... על אגף זה, פרט
 לרכישת הציוד עצמו — לארגן
 מייד את כל שיטת האפסנאות
 והמחסנים ולדאוג לכך שחלק ממח-
 סני הציוד יוצבו כבר במרחבים.
 "אגף המשק והחימוש" במבנהו
 דאז לא יכול היה לעמוד בלחץ
 המשימות. בן-גוריון גילה קוצר-
 רוח לנוכח הבעיות המתגברות
 ולנוכח הביקורת. התוצאה הייתה
 ארגון מחדש של המטה הכללי
 בכלל, ושל אגף האפסנאות בפרט,
 בינואר 1948. באחד בפברואר 1948
 נקרא האגף אגף האפסנאות —
 אג"א.

המבנה של אגף האפסנאות עוצב ע"י
 שניים מיוצאי הצבא הבריטי — אפרים
 בן-ארצי ומונטי גרין (לימים — אלוף
 מרדכי גרין, ראש אג"א 1949-1950),
 שהיה לויטננט-קולונל בצבא הבריטי,
 וראש מחלקת תפקידי מטה (מת"מ) ליד
 סגן הרמטכ"ל בתש"ח. לראשונה הוצג
 מבנה של אגף מטכ"ל מודרני. לא עוד
 אישיות בכירה ב"הגנה" ולידה חבר עזר-
 רים, אלא אגף שיש בו חלוקת עבודה
 והקצאת משימות. האגף כלל שלוש
 מחלקות: מחלקת תכנון, מחלקת הספקה
 ומחלקת החסנה והוצאה. מאוחר יותר
 נוספו מחלקת התנועה והפיקוח על התח-
 בורה וקציני מטה לתפקידים נוספים
 (קצין קישור לתעשייה האזרחית ועוד).

מחלקת התכנון הייתה אמורה לקבוע
 תקנים של ציוד רכב וצל"מ, ולתכנן את
 הצרכים ואת ההזמנות לכלל הצבא. זה
 היה תפקיד מפתח בצבא בבנייה מזורזת.
 ראש המחלקה היה אפרים בן-ארצי.
 מחלקת ההספקה טיפלה בהצטיידות
 ובהרכשה. מחלקת החסנה והוצאה —

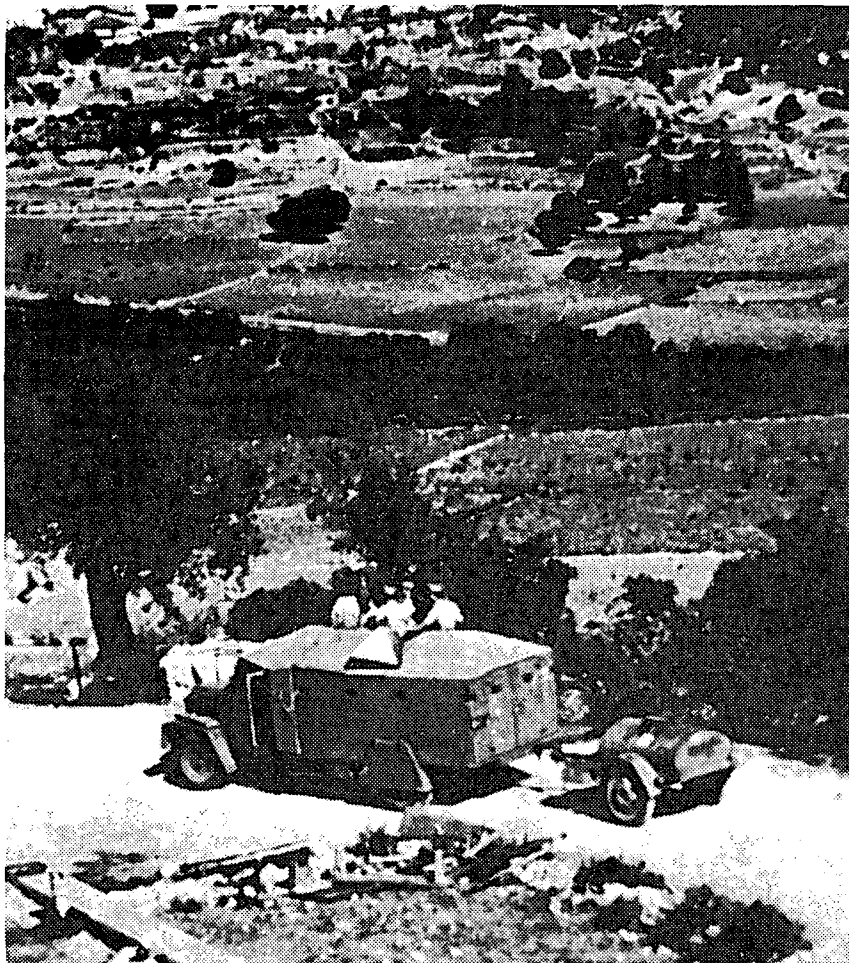
מעבודת המטה של בן-ארצי וגרין. היו
 שהוקמו קודם לכן; אבל התפיסה הכוללת
 — התפעול, מבנה ותקנים — התגבשה
 בצורה ברורה וכתובה בינואר 1948.
 שירות התחבורה — הוקם בדצמבר
 1947, בהתבסס על הידע המקצועי והני-
 סיון של יוצאי היחידות העבריות בצבא
 הבריטי. השירות הוקם מגרעין קטן של
 קצינים וחיילים, שארגן ישראל בוגאנוב.
 המשימה הראשונה והעיקרית של השירות
 הייתה לרכוש רכב — בדרך כלל, רכב
 משומש, מסוחר גרוטאות, מיבואנים
 ומעודפי ציוד של הצבא הבריטי המתפנה.
 מצבור כלי רכב נמצא במגרשי הגרוטאות
 ליד בסס התובלה הבריטי בטירה. גרירת
 כלי רכב משם ושיפוצם היו מהתפקידים
 העיקריים של שירות התחבורה בראשיתו.
 נושא חשוב אחר היה שריון רכב תובלתי
 — טנדרים, משאיות ואוטובוסים —
 ובניית רכב קרבי. השירות בנה את הרכב
 המשוריין של הצבא עד אוקטובר 1948,
 והצליח בתקופה זו לשריין 500-600 כלי
 רכב. עד יולי 1948 טיפל השירות בדלק
 — רכישתו, החסנתו, הסרתו וניפוקו
 ליחידות. בחודשים מרס-אפריל 1948,
 כשהפגיעות בתחבורה האזרחית היו קשות

טיפלה בקליטת ההספקה לסוגיה, בהח-
 סנתה ובהקצאתה.

החידוש הגדול היה בכך שהמחלקות
 נועדו לעסוק בתכנון, כתיאום ובפיקוח,
 בהתאם לאופי של אגף במטכ"ל. הספקת
 השירותים לצבא הוטלה על גופים מקצר-
 עיים, השירותים. בתחילה נבנו חמישה
 שירותים — ציוד והספקה, חימוש,
 תחבורה, אכסון*, ושירות וטרנירי, שטיפל
 בבהמות המשא, שהשתייכו לשירות התח-
 בורה, וכלל גם את שירות הכלבים. באפ-
 ריל 1948 נוסף לכך שירות דואר צבאי,
 והשירות הטרנירי הורחב לגדוד בהמות
 משא ורכיבה.

השירותים הלוגיסטיים אורגנו כדרג-
 ביניים בין המטכ"ל ליחידות, והיו בפי-
 קודו הישיר של ראש אג"א. הם שימשו
 חוליית קישור הכרחית לביצוע מדיניות
 המטכ"ל ולקישור עם מערך השדה. קיומם
 שחרר את אג"א למבצעים גדולים המח-
 ייבים החלטה ותיאום ברמה העליונה.
 לא כל השירותים הוקמו כתוצאה

* שירות האכסון הוא הבינוי במונחים של מינו;
 ולירו ענף של אפסנאות-בינוי העוסק בציוד בינוי
 וביצורים.

משורין מתוצרת עצמית גורר עוקב מים

סרן מנס פרנסקי (לימים — אל"מ עמנואל פרת), שהצטרף לשירות יחד עם יוצאי הצבא הבריטי, בנה את בקרת האיכות ובחינת האמל"ח, וחולל בזה מהפכה כמושגים של ה"הגנה" והתעש.

שירות בהמות-משא ורכיבה — חוסר בכלי תובלה, מיעוטם של כבישים בארץ וריבוי דרכי עפר ושבילים הביאו לחידוש רעיון התובלה באמצעות בהמות משא. הוקם שירות וטרינרי בפיקודו של ד"ר חיים אפלבוים — ותיק חיל הספר העברי ירדני, וברוך גלעדי שניהם קיבלו באפריל 1948 ייפוי-כוח להחרים בהמות לצרכי בטחון. הם החלו לרכז סוסים, פרדות ואוכפים להקמת גרוד חדש של נהגי פרדות. הגרוד פעל בשטחים הרריים, ב"דרך בורמה" לירושלים, בגליל המערבי במבצע "דקל", בשפלה במבצע "דני" ובעת הישיבה במשלטים באזורי ההר בצפון ובמרכז בסוף 1948.

שירות הדואר הצבאי — אורגן באפריל 1948, כאשר הדואר הבריטי הפסיק לתפ-קד, ומטעמי סודיות לא ניתן היה להעביר

הגלם, לדוגמה — הצבא הגיע למחנה 80 ומצאו "נקי" מרוב הציווד הנייד והניתן לפירוק.

השירות יעץ לאג"א איזה מחנות בריטיים יש לרכוש בכסף, או במשא-ומתן דיפלומטי, וסייע בהשתלטות על המחנות ובארגונם לצרכי הצבא. מפקדו הראשון, מרק פייגין, נהרג ליד יקנעם. מחליפו, הקבלן משה עופר (בלחטובסקי), התנדב לשירות, למרות גילו המתקדם, אחר שבנו נהרג בקרבות בגליל.

להבדיל מהשירותים האחרים, לא הוקם שירות החימוש בבחינת יש-מאין. מחלקת החימוש של ה"הגנה" הפכה לאגף החימוש ביולי 1947. בינואר 1948 שולב באג"א. מקומץ אנשי סוד היודעים היכן נמצא הנשק ומחבואיו, התפתח השירות לגוף מקצועי העוסק בבדיקת החימוש, תיקונו וניפוקו. השמירה על מחסני הנשק, שהייתה סוד כוחו, איבדה מערכה באפריל 1948, כאשר הנשק נמסר לחטיבות לשימוש גלוי. שירות החימוש היה התשתית של חיל החימוש של צה"ל.

ביותר, הוסתרו משאיות בפרדסים מחשש החרמה. אנשי התובלה עסקו באיתור כלי הרכב ובגיוסם. סביב הגרעין הקטן הוקם כוח של כמאתיים נהגים, שניהלו את התובלה שבאחריות המטכ"ל. כן הכשיר השירות נהגים לכלל צה"ל, טיפל ברישוי ובתקנות התעבורה, וקיים רשת ענפה של 20 סדנות לרכב הצבאי. מאחר שבצה"ל היו בשלהי 1948 7,900 כלי רכב, הרי שהשירות רכש, קלט וטיפל ב-7,000 כלי רכב במשך המלחמה (כלים אחרים הוחכרו, או הושגו, ע"י החטיבות במישורין). ההכרה המשכנעת בתפקידו של שירות התחבורה הייתה באוקטובר 1948, כאשר הפך ל"חיל התובלה" — חיל ראשון מכל השירותים הלוגיסטיים.

שירות ציוד והספקה הוקם בדצמבר 1947, כאשר זומן מזכיר המטכ"ל משה בר-אילן לבן-גוריון והוטל עליו להקים שירות שיעסוק בהספקת ציוד ומזון. הקשיים בנושאים הללו היו רבים מאוד בשל חוסר תשתית, מלאי ומחסנים. בפברואר 1948 הוקמה ועדה לרכישות, שבסמכותה היה להחרים מצרכים חיוניים, רכב וציוד. הוועדה נעזרה במפעלי הקניות ההסתדרותיים (תנובה, המשביר המרכזי) ובחברה שהוקמה במיוחד לרכישה עבור מערכת הביטחון — "שבילים". בתחום הציוד התעוררו קשיים שלא נפתרו במהלך המלחמה והושקע מאמץ מתמיד להשגת ציוד אישי. בשל חוסר חומרי גלם וציוד לא ניתן היה לייצר בארץ מימות, פריטי חגור, מעילי רוח ואוהלים. אלה נרכשו בחו"ל. סוחרים בציוד משומש הצליחו לרכוש כמויות גדולות של ציוד פגום ואף תקין מידי הבריטים. אולם אבידו עצמו מודה בעובדות, הידועות לוותיקי תש"ח: מקור הספקה זה, חרף ממדיו הנרחבים, לא יכול היה לספק את כל צרכינו ולא את כל הפריטים יכולנו להשיג ממחסני צבא הוד מלכותו... גם הפריטים שאותם הצלחנו לרכוש לא סיפקו בכמותם את הצרכים הגדולים והולכים עם גבור הגיוסים. שרר מחסור חמור ומתמיד אף בציוד כסיסי כנעליים ולבוש, שלא לדבר על חגור.

שירות האכסון הוקם בינואר 1948. תפקידו היה להשתלט על המחנות והבסיסים הבריטיים שיפנו, ולתחזקם לאכסון חיילינו. עם פינוי המחנות על-ידי הבריטים, נעשו שם פעולות שוד וגזל שיטתיות על ידי עובדים ערביים וכפריי הסביבה. באזורים העבריים השתלטו על הרכוש קבלנים שואפי התעשרות ותושבי הסביבה היהודיים שנזקקו מאוד לחומרי

דברי דואר בשרידיו שעדיין פעלו. השי-
רות הועבר אחרי המלחמה לאכ"א.

אג"א במלחמה

הקמת השירותים התחזוקתיים הייתה צעד
בעתו, שיצר סדר ב"בלגן" הבלתי נמנע
של התארגנות לוגיסטית. אנשים חזקים
הביאו לכיטוי את עוצמתם האישית —
מבלי לשים לב לחלוקת סמכויות הירר-
כית, תוך משמעת עצמית, אחריות והכרת
חשיבות התפקיד. ליוסף אבירד היו שני
סגנים — הסגן למבצעים אפרים בן-ארצי
והסגן לקשר עם המערכת האזרחית פנחס
קוזלובסקי (לימים) — פנחס ספיר, שר
התעשייה והמסחר ושר האוצר). עד
אפריל 1948 הם ישבו ב"בית האדום"
(בית מפא"י ברחוב הירקון בת"א), מטה
ה"הגנה". הישיבות נערכו בבית קפה
ברחוב בן-יהודה על ארוחת בוקר. כאן
נמסרו עדכונים ונקבעה חלוקת משימות.
לפעמים, הצטרף משהו ממפקדי השירו-
תים התחזוקתיים לארוחת הבוקר, שהפכה
לישיבת מטה אג"א. יום אחד הופיע איש
חימוש בכיר כולו נסער ונרעש. הניח
אקדח על השולחן, וזעק, "אני הולך
להרוג את אבירד, בזה הרגע!" "טוב"
השיב בן-ארצי, "להרוג, להרוג, אבל למה
לפני ארוחת בוקר?" לאחר שהמתווה
הדרמטי שלו נוסח המהפכנים הרוסיים
השיג את האפקט הדרוש על שומעיו
הביע הקצין את רוגזו על משלוח מחו"ל,
שבו חסרו פריטים אלה ואחרים שלא
הוזמנו ע"י אבירד, למרות בקשתו המפור-
רשת.

הקמת השירותים לא פתרה את הבעיה
העיקרית — מתן שירותי תחזוקה לצבא

מגויס גדול, אשר גדל והתפרס במרחבי
הארץ, כאשר האפסניה לסוגיה חסרה ולא
ניתן היה לסגור את הפערים למרות כל
המאמצים.

סייעו לקיים את צה"ל בתחום הלוגי-
גיסטי, הגמישות הגדולה כארגון וגמישות
הפעולה. אלו נבעו ממורשת ה"הגנה"
והיו גם פתרונות "אד-הוק". כל אחת
מחטיבות החי"ש, שהתגבשו כחטיבות
מרחביות, קיבלה תקציב מהמטכ"ל, ובאמ-
צעותו גייסה עצמאית את שירותי התח-
זוקה במרחבה. קציני המנהלה, או קציני
האפסנאות רכשו מזון בשווקים, במפעלי
מזון ואצל סיטונאים וחנוונים, והשיגו
ציוד הן באמצעות לחץ על המטכ"ל והן
באזור. הכל היה תלוי בזריזותם, בקש-
ריהם ובתחכומם.

סיכום

כל אותו זמן טרח אג"א לרכוש אספקה
ולהעבירה ליחידות; לבנות את מערך
התחזוקה — בשירותים ובמטכ"ל; להכ-
שיר כוח-אדם למערך הנפרס; ולהיאבק
להחדיר סדר לתוהו-וכוהו ששרר בלוגי-
גיסטיקה. אג"א גיבש דפוסי פעולה,
נהלים, טפסים ודרכי רישום במגמה
להגיע לשליטה מרכזית על ההרכשה,
התכנון וההשברה, תוך פיקוח על הנעשה
בשטח. היה ניגוד בין הניסיון לרכז את
הטיפול בתחזוקה במטכ"ל לבין נטיית
החטיבות לסמוך על עצמן, והיה מאבק
בלתי נמנע בין שני הצדדים. אג"א החזיר
לצבא מושגים, שנרכשו בצבא מסודר
לצבא הבריטי (תקנים ליחידה, תקני ציוד,
רכב, ואמל"ח). סגן ראש אג"א, סא"ל
אפרים בן-ארצי, ואנשיו לחמו כנטיית

החטיבות ליצור להן מאגרים עצמאיים.
לאט, תוך מלחמות יהודים, התגבש המערך
הלוגיסטי. בהפוגה השנייה, לאחר שצינו-
רות הייבוא מחו"ל נפתחו, הגיעה האספקה
מכל הסוגים — ממזון ועד חלפים.
במבצעי ההכרעה הגדולים של סוף
המלחמה — "יואב", "חירם" ו"חורב"
— ניפק אג"א, באמצעות שירותיו, אספקה
שאפשרה להתקיים וללחום; בכך הושגה
משימתו של המערך הלוגיסטי.

נטישת האסטרטגיה הפאביאנית במלחמת העצמאות

הפתרון: יזמה

הסיכום של אגף המבצעים במטכ"ל ה"הגנה" על ארבעת החודשים הראשונים של מלחמת העצמאות היה עגום: "כל שלבי המערכה עד כה הוכתבו לנו על-ידי האויב ולא עלה בידנו להשפיע על המהלך האסטרטגי והאופראטיווי של המערכה, המתפתחת מ'מאורעות' למלחמה, בין שני כוחות סדירים-למחצה... הפתרון היחיד (הוא) נטילת היזמה האופראטיווית לידנו, כדי להגיע להכרעה."¹

מאז פרוץ המלחמה, העריכו אנשי צמרת הביטחון ומפקדי ה"הגנה" לפרקים את המצב וההערכות נטו לפסימיות או לאופטימיות, בהתאם לאירועים. בהת-ייעצות בפיקוד העליון בתשעה בינואר, אמר יגאל ידין, "עד עכשיו הייתה ידנו על העליונה", ושאל מדוע אין מסבירים זאת כראוי למפקדי ה"הגנה"?² בהתייעצות אחרת, בירושלים, אמר בן-גוריון, "עד

ד"ר אורי מילשטיין

עכשיו יצאנו בניצחונות ויתרונות חשו-
בים, מחוץ לעיר העתיקה", ושאל את
הנוכחים (ישראל גלילי, לוי אשכול, יצחק
שדה, משה דיין, גד מכנס ויוסף יעקוב-
סון): "הרצוי לנו שקט בירושלים?"³ זה
היה כ-25 בינואר, עשרה ימים אחרי אסון
ה"ה", ביום שנהרגו עשרה אנשי פלמ"ח
במלחמה על הדרך לירושלים, ונדונו בו
החלפת ישראל עמיר בדוד שאלתיאל
כמפקד ה"הגנה" בירושלים. בינואר לא
הייתה סיבה לאופטימיות, אבל כבר היה
אפשר לאבחן ואולי למנוע, את ההתפתח-
ויות הצבאיות שהובילו לכישלון של סוף
מארס; באפריל הפכה האופטימיות המר-
פרזת של בן-גוריון ודין לפסימיות מופרזת.

בסיכום של אגף המבצעים (שנכתב
בראשית אפריל, בחתימתו של יגאל דין)
צוינו ארבעה שלבים במערכה:
"בשבועיים הראשונים: מהומות בלתי
מאורגנות והטרדות בכבישים.
"במחצית האחרונה של דצמבר: הטרדה
שיטתית בשלוש הערים הגדולות וניסיון
להשתלט על הנגב.
"עד סוף פברואר: תקיפת יישובים,
חדירת יחידות של צבא ההצלה לארץ
והיערכותן במרחביה הערביים, הטרדות
תחבורה ופעולות טרור.
"במארס: התקפות שיטתיות על עורקי
התחבורה."

עד אפריל — כתוב במסמך — לא
התגברה ה"הגנה" על שני ליקויים: פיצול

הכוחות הקרביים וריתוק רוב הכוחות
להגנה סטאטית. הסיבות לכך הן מיעוט
יחידותיה וריכוז תפקידיהן והמחסור בנשק
ובתחמושת. "בחטיבות חיל-הרגלים
(ח"י"ש) עשרים-שלושים אחוזים מהמצבה
מזוינים; בחטיבות המחץ (הפלמ"ח) של-
שים-ארבעים אחוזים. התוצאה: חוסר כל
יזמה ואופראטיביות מצדנו ומסירתה לאויב."
אף-על-פי-כן, ציין דין, לא נסוגה ה"הגנה"
אפילו מעמדה אחת, לא ניטש יישוב,
וה"הגנה" השתלטה על שדות-תעופה
ועל בסיסים בריטיים שנעזבו. כל השתל-
טות על בסיס מפצלת עוד יותר את כוחות
ה"הגנה". היו מפלות בשדות הקרב:
"השמדת יחידות אחדות, מפלות השיירות
האחרונות*, אבדות כנפש ורכוש עקב

פעולות טרוריסטיות של האויב.**"
מחברי המסמך מנו את הסיבות ללי-
קויים: הערכה בלתי-נכונה של האויב;
לחיימה מוטעית בדרכים; כישלון באבטחת
אזורים יהודיים בערים; מחסור בנשק
כבד. הם גם מנו את ההישגים: הדיפת
התקפות על עמדות ויישובים; תחבורה
סדירה פחות-ארו יותר בגליל המזרחי;
קשר ליישובים מבודדים כגון מנרה
ומשגב-עם; חדירות לעומק שטח האויב
(פשיטת סעסע); עליונות בערים הגדו-
לות; יעילות שירות-האוויר וניצול יעיל
של ציוד הקשר החדש. מחברי המסמך
הביעו את דעתם, שעל ה"הגנה" להפעיל
יחידות גדולות, גדודים ואפילו חטיבות.
"קשה לבצע את השינוי הזה, בגלל המח-
סור במפקדים המסוגלים לפקד על קרבות
ממושכים, ובמטות גדודיים וחטיבתיים.

היחידות הלוגיסטיות לוקות בחסר,
והמטכ"ל טרוד היום בניהול הפעולות
ואף במילוי תפקידים אזרחיים, בארגון
תחבורה, אספקה וכו', שאינם שייכים לו,
לכן אינו מסוגל למלא תפקידו האמיתי".
מסמך זה מעיד, שמפקדי הכיתות
והמחלקות ב"הגנה" עמדו במבחן הקר-
בות ושרמת היחידות ירדה בגלל קליטת
המוני טירונים שתקופת אימוניהם הייתה
קצרה. דין הציע להקים פיקוד קרבי ארצי
ו"כוח קרבי ארצי מרוכז ומשוחזר מתפ-
קידי הגנה והבטחה, מאורגן ביחידות
גדולות — גדודים וחטיבות — בעל כושר
ניידות, תמרון וכוח אש, המבוסס לא רק
על נשק חיל-רגלים, ובעל פיקוד ומנגנון
מינהלתי יעיל."⁴

מהגנה למלחמה

היישוב העברי והתנועה הציונית הגיעו
למלחמת העצמאות בלי אסטרטגיה ברורה,
כלי מטרות מדיניות וצבאיות מוגדרות
ובלי תכנית להתאמת האמצעים הלא-
מיים למטרות אלו. כמלים אחרות: לא
הייתה להם תורת ביטחון לאומי. הסיבות
לכך היו הפלוראליזם הפוליטי וחילוקי-
הדעות הפנימיים, הליקויים בהליכים
לקבלת ההחלטות ולקביעת המדיניות
והעדר מסורת של עבודת-מטה אסטרט-
גית ברמה לאומית.

בעקבות האמרה המפורסמת של קלאו-
זביץ, "אין תכנית שתעמוד בפני המגע
הראשון של המלחמה", אפשר לטעון
שעבודת מטה אסטרטגית אינה מעלה
ואינה מורידה, מפני שהיא מתבססת על
נתוני העבר ואינה מותאמת לאירועי
העתיד. אף אפשר לומר שאסטרטגיה
סגורה ומגובשת בתחילת המלחמה עלולה
לפגום בגמישות המחשבה של המפקדים
ולהפריע להם להסתגל לתנאים המשת-
נים; לעומת זאת, ראוי לזכור את דברי
לידל-הארט: "הלחימה היא פעילות פיסית,
אבל ניהולה הוא תהליך שכלי. ככל
שתהיה האסטרטגיה שלך טובה יותר כן
ייקל לך לצאת כמנצח וכן יפחת המחיר."⁵
בתנאי לחץ של אי-ודאות וערפל-קרב
קשה לגבש אסטרטגיה שקולה ומתאימה
למציאות, ולעניין זה יפה האמרה על מי
שטרח בערב שכת. לארגון ה"הגנה",
שהקדיש לא מעט מחשבה לאחגרי העתיד,
היו מטרות צבאיות בלבד; לא היה בכוחו
להתכונן למלחמה על המטרות הלא-
מיות, שהמנהיגות הלאומית לא הציבה

* הר-טוב, עטרות, נבי דניאל ויחיעם.
** הפיצוים בבניין "פלסטיין פוסט", ברחוב
בן-יהודה ובבנייני הסוכנות.

אותן לפניו. אסטרטגיה כוללת לא גובשה בימי המלחמה; אנשי הפיקוד העליון העדיפו את האלתור והגמישות, שבהם היה כוחם יפה בעבר, לפחות לפי דעת בן-גוריון. חוקר בן דור אחר יכול אפוא לשחזר את מטרות מנהיגי המלחמה רק על פי מעשיהם.⁶

שני האירועים ההיסטוריים של תש"ח, המלחמה והקמת המדינה, קשורים זה בזה, ומטרות היהודים בתש"ח היו לא רק צבאיות. המטרה הלאומית של מלחמת העצמאות הייתה הגשמת מטרות הציר-נות. בישיבת הוועד-הפועל של ההסתדרות, ארבעה ימים אחרי פרוץ המלחמה, אמר בן-גוריון, שההנהגה תפעל למען שתי מטרות הציונות, התיישבות ועלייה, ונקב מספר: מיליון וחצי יהודים יעלו לארץ-ישראל בעשר שנים.⁷ אחרי חוד-שיים, בישיבת ועד הביטחון, בשלושה בפברואר 1948, הצהיר בן-גוריון שוב על מטרת-על לאומית: "על מה אנחנו מגינים עכשיו? לא על המדינה, לא על הקיים. יש עכשיו ניסיון — וניסיון רציני, הכי רציני שהיה עד עכשיו — לחסל את הציונות. אנחנו נלחמים נגד זה, ואין לפי-שעה שני תפקידים. יש רק תפקיד אחד, תפקיד של מלחמה על אפשרות הגשמת הציונות. אם יהיה כיוון אחר, איש לא יישב בחדר הזה, איש לא יישב במוסד הזה. כך חושב ויחשוב כל ציוני, אשר מוכן למסור את נפשו רק על זאת... לא קיים שום דבר בארץ. אם אנחנו מדברים על הקיים, הקיים כביכול הוא בית-קלפים, ואינו קיים בכלל."⁸ באותה ישיבה אמר דוד רמז: "אנחנו לוחמים להגנת החלטת האומות המאוחדות."⁹ ב-29 בפברואר נפגש ראש המפקדה הארצית ישראל גלילי עם חיילים, לפני צאתם לחזית ואמר להם, כי תפקיד ה"הגנה" "לשבור את התקפת האויב ולגונן על תהליך הקמתה של המדינה היהודית, (למען) הגשמת הציונות במלוא תוכנה והיקפה: עם ישראל מקובץ, חופשי ועצמאי בארצו."¹⁰

לא היישוב היהודי יזם את המלחמה, שנועדה להגשים את מטרות הציונות. המלחמה נכפתה עליו. הוא ניסה להגשים את המטרות הללו לפני המלחמה ואחריה, ומהן נגזרו המטרות המדיניות והאסטרטגיות של המלחמה. למטרות אלה היו ארבעה תחומי יעד: א) היישוב העברי והתנועה הציונית; ב) הערבים; ג) הכריז-טים; ד) או"ם והמעצמות. המטרות, שנקבעו על-פי האילוצים מבחוץ, סתרו אלו את אלו לא פעם, ועל הפיקוד העליון היה להחליט מה עדיף. ספק אם תמונת המטרות, שראו המחליטים, הייתה ברורה,

אך לחוקר אין ברירה אלא להעריך את האירועים על פי תמונה זו.

הקמת המדינה היהודית הייתה המטרה שכוונה לכל ארבעת תחומי היעד ושנראתה לרוב הדור ההוא זהה עם הגשמת הציונות. "איננו צריכים לקבוע כל יום המדיניות שלנו", אמר בן-גוריון בישיבת ועד הביטחון ב-11 בדצמבר 1947. "המדיניות שלנו ביסודה קיימת, אך שום פור-מולה אינה ממצה את המציאות המשתנה יום יום." בהודמנות זאת הגדיר בן-גוריון את המטרה: "שהמדינה תוקם, שלא נפסיד אותה במערכה."¹¹ בישיבת הוועד-הפועל של ההסתדרות בשלושה בדצמבר הגדיר בן-גוריון גם את מטרות הפנים: השתתפות כל היישוב באחריות למאמץ המלחמה ו"קואליציה לאומית" לעשר שנים, שעקרונותיה יהיו הגשמת הציונות, משטר דמוקרטי המבוסס על חירות היחיד, בחירות והכרעת הרוב, שאיפה לידידות יהודית-ערבית. עוד מטרות פנים שהציע בן-גוריון היו הגמוניה פועלית במדינה היהודית, ירושלים כמרכז העם היהודי גם אם לא תהיה בריבונות המדינה היהודית, ומניעת תעמולה למען התפשטות וכיבוש שטחים מעבר לתכנית החלוקה "בשם שלמות המולדת."¹² ודאי שאלה לא היו מטרות מלחמה מצומצמות, ובן-גוריון, מנהיג מפא"י ומנהיג היישוב העברי, רצה להשיגן במהירות.

לפני המלחמה ובתחילתה לא נכללו במטרותיה כיבושים מעבר לגבולות החלוקה, אבל כשגברה מתקפת הערבים, כשהועמדה תמיכת ארה"ב בספק וכשה-תברר ש"אפשר להסתדר" עם הבריטים ולתקוף את האויב לפני הפינוי, אכן נכללה הרחבת הגבולות במטרות המלחמה. המעבר מאסטרטגיה של מלחמה מוגבלת לאסטרטגיה של מלחמה טוטאלית, שהביטוי שלו היה מבצע "נחשון", הרחיק אחת ממטרות האסטרטגיה הכוללת, שלום עם הערבים. תוקפנות הערבים ב-1947-1948 הרחיקה יהודים רבים מהסכמה למדינה פלשתינית בצד מדינת ישראל, חיזקה את אסכולת השלום, המבוסס על כוח, והחלישה את אסכולת השלום, המבוסס על פשרה והבנה; שהרי פשרה והבנה אינן בהישג יד.

בחודש הראשון של המלחמה עדיין דובר על "שאיפה לידידות יהודית-ערבית",¹³ אבל אחר כך היו אנשי המחלקה המדינית והמדור הערבי בסוכנות היהודית כמעט היחידים שראו בשלום אחת ממטרות המלחמה, והם אמנם הזכירו מטרה זו בדיוניהם עם הפיקוד העליון ובתזכירים ששלחו אליו. ב-13 במאוס

1948, הגישו אליהו ששון וחיים ברמן לבן-גוריון תוכנית להקים "מדינה ערבית בחלק השני של ארץ-ישראל." הם הציעו "לנהוג במדיניות שלנו כך שיישאר לער-בים מוצא ולנו אפשרות של חיפוש נקר-דות מוצג."¹⁴ הפיקוד העליון העדיף את עצת הרמ"א ישראל גלילי: "יש מאורעות ומתחילה מלחמה, שמטרתה השמדתנו, (לכן) התגוננות לא תהיה יעילה, אלא אם נפעל לשבירת כוחו של האויב."¹⁵

כבר בדצמבר 1947 אמר בן-גוריון, שהעיקרון הראשון של היישוב הוא ביט-חון החיים והרכוש.¹⁶ אליעזר לבנה, אחד מאנשי הגות הביתחונות במפא"י, כתב בעיתון "דבר", ב-12 בינואר 1948, שתפ-קיד ה"הגנה" להפריע לערבים לגייס כוח, לשבש את הכנותיהם לפלוש לארץ-ישראל בצבאות סדירים ולפגוע באויב בכל מקום. המטרה המיידית היא להוציא מהאויב את הרצון להילחם. על ה"הגנה" להציג אלטרנטיבה, שלום בכל מקום או מלחמה טוטאלית. לבנה השתמש אז בצירוף-המלים "שלום-אמת". הוא כתב: "אם לא יהיה שלום שמשמעותו הכרה מלאה של כל הערבים בזכות קיומה של המדינה היהודית, והימנעותם ממעשי איבה נגדה, יביאו היהודים את המלחמה אל בתי הערבים."¹⁷ ובנאום שנשא, בסוף פברואר, לפני החיילים שיצאו לחזית, הגדיר הרמ"א ישראל גלילי את תפקיד ה"הגנה": "לשבור את התקפת האויב."¹⁸ לבנה טען במאמרו, שאחת ממטרות המלחמה היא "אישור הסטאטוס-קוו של הכרעת או"ם."¹⁹ דוד רמז אמר בישיבת ועד הביטחון (בתחילת פברואר), כי "התכלית הפוליטית של המלחמה אינה לנצח את העולם, אלא לא לתת לעולם לסגת מהחלטתו." בן-גוריון הסכים: "צריכים להילחם במזימת ביטול החלטת או"ם."²⁰ המטרה המדינית הייתה אפוא לסכל את יזמת הערבים לכנס את עצרת או"ם למושב מיוחד, שיבטל את החלטת 29 בנובמבר. כדי לסתור את טענת הער-בים — שהקמת המדינה היהודית תגרום מלחמה כוללת במזרח התיכון, העלוה להתפתח למלחמת-עולם — נאלץ הפי-קוד העליון לצמצם את פעולות האיבה; כדי לסתור טענה אחרת — שהיהודים לא יוכלו להקים מדינה בלא סיוע צבאי מהחוץ — היה עליו להוכיח, בניצחונות צבאיים, את העליונות הצבאית של היהודים על ערביי ארץ-ישראל ועל מתגבריהם מן החוץ. האסטרטגיה המוגבלת לא אפשרה ניצחונות כאלה, והכישלונות של סוף מאוס הכריחו את הפיקוד העליון להחליט האם להמשיך ולרסן את ה"הגנה"

(כדי לסתור את הטענה הראשונה), או להניח לה חופש פעולה (כדי לסתור את הטענה השנייה). נסיגת ארה"ב מתמיכתה בהקמת המדינה סייעה לו להחליט. מנהיגי היישוב, שלא ציפו לסיוע מהבריטים, עשו הכל לשמור על הניטראליות של הבריטים. ישראל גלילי אמר בדצמבר 1947, בישיבת ועד הביטחון, "אסור לתת לבריטים הרגשה שאנחנו חבר רוצחים, ויש להם יסוד להרגשה זו,"²¹ וב-9 בינואר, בישיבת הפיקוד העליון אמר: "אנו כבולים, במידה רבה, כי אסור לנו להתגרות בכוחות השלטון." שלום עשת, יעצו הצבאי של בן-גוריון, אמר באותה ישיבה: "ניתן מכה תזקה כשלא יהיה צד שלישי."²²

"תקוף ופגע"

אסטרטגיה היא מערכת של עקרונות פעולה המכוונת להשגת מטרות המלחמה, ונכללים בה חלוקת האמצעים הצבאיים ויישומם, תכנית המלחמה ותזמון המהלכים. היא ההיגיון של ניהול המלחמה. ברוב המקרים מתגוננת האסטרטגיה, משתנה ואף מתחלפת תוך כדי המלחמה. מטרות המלחמה של אומה מעידות על ערכיה; האסטרטגיה של אומה מעידה על כישוריה.

הפיקוד העליון סבר, כי מטרות מלחמת העצמאות — חופש העלייה, התיישבות רחבה והקמת מדינה בגבולות החלוקה — אינן מחייבות מלחמה טוטאלית נגד הערבים, שבירת כוחם הצבאי והכנעתם. הוא ידע, כי אין ליהודים סיכוי לניצחון מוחלט. ב-4 בדצמבר 1947 אמר בן-גוריון, בישיבת ועד הביטחון: "היה ברור שעם הספר הלבן נגמר... (אבל) הערבים זה לא אויב שגומרים אותו. הערבים יכריזו לים תמיד לתקוף אותנו. הם יושבים פה... יכולים להיות תמיד סכסוכים אתם. אין תקווה לחיסול הערבים."²³ בישיבה אחרת, ב-12 בדצמבר, אמר ישראל גלילי: "איננו עומדים לחסל את הערבים."²⁴ אחרי חודשיים אמר, בישיבת ועדת המצב: "אין כוונתנו לפגוע בערבים שאינם אשמים."²⁵ אבל האסטרטגיה המוגבלת של ראשית המלחמה נכשלה. מעשי האיבה לא נבלמו, רצון המלחמה של הערבים לא פג והמלחמה התרחבה.

לא רק מטרות המלחמה הגבילו את האסטרטגיה אלא גם הערכת יחסי הכוחות. אחרי שנוכחו מנהיגי היישוב לדעת, שאי אפשר למנוע את קרב ההכרעה, היה עליהם לענות על שתי שאלות: מתי ינסה האויב לפתוח במתקפת ההכרעה? מתי כדאי ליהודים לפתוח במתקפה כזאת?

רובם סברו בתחילה, שהערבים יתקפו אחרי סיום המנדט, מפני שנוכחות הבריטים מונעת פלישת צבאות סדירים ומעכבת פעולות איבה של יחידות מקומיות ושל מתנדבים שהסתגנו מהחוק, אבל אחרי חדירת היחידות הראשונות של "צבא ההצלה" (בסוף דצמבר 1947) סברו, שההתקפה הגדולה תהיה באמצע פברואר 1948 ושהיא עלולה להיות קרב ההכרעה. ב-10 בפברואר אמר בן-גוריון: "הזמן הקריטי יהיה לפני צאת הבריטים."²⁶ ההתקפה על טירת-צבי, אחרי שישה ימים, אימתה את הערכותיו של בן-גוריון, אבל קרב ההכרעה לא התחולל, ואולי נכלם. הערכת יחסי הכוחות וסבירות הניצחון השפיעו גם על שיקולי צמרת הביטחון בשאלה מתי לתקוף. אנשי הצמרת דחו את מועד קרב ההכרעה בגלל מיעוט המגויסים והמחסור בנשק, והעדיפו לחכות עד שיתרחב הגיוס, עד שיאומנו הלוחמים ועד שיהיה יותר נשק. בישיבה של הנהלת הסוכנות, ב-21 בדצמבר, אמר יצחק גרינבוים: "הערבים מתכוננים להתקפה כללית מאוחר יותר, ויש לנצל את הזמן לחיזוק."²⁷ בתשעה בינואר, בהתייעצות אסטרטגית בלשכת בן-גוריון, המליץ שלום עשת לבנות את הכוח עד מארס ורק אז "לתת מכה."²⁸ בסוף ינואר העריך לוי שקולניק (אשכול): "דרושים שלושה חודשים להתחזקות."²⁹ היהודים אימצו את האסטרטגיה של קווינטוס פאביוס מאקסימוס, שנבחר לדיקטטור של רומא בשנת 217 לפני ספירת הנוצרים כדי לנהל את מלחמת ההתשה וההשהיה נגד חניבעל. מתנגדיו הרבים של פאביוס הדביקו לו את הכינוי קונקטטטור ("המשתתה"). הוא נמנע מקרב, הרוויח זמן והשתמש בו כדי להתחזק, להוריד את המוראל של האויב ולכרות בריתות. פאביוס הודה בעליונותו הצבאית של חניבעל והבין, שמאזן הכוח הלאומי הוא לטובת הרומאים, לכן מנע קרב הכרעה והעדיף דקירות-מחט צבאיות. רומאים רבים מיררו את חייו אבל בזכות האסטרטגיה שלו ניצחה רומא את קרתגו בסופו של דבר. "צליח אם יהיו לנו כלי-רכב, אווירון-נים, אוניות ונשק, וזאת רק שאלה של כסף,"³⁰ אמר בן-גוריון באחד בפברואר, בישיבה של הנהלת הסוכנות. אחרי עשרה ימים, ניסח את האסטרטגיה של היהודים כך: "אנו מעוניינים להחזיק מעמד חודשיים, ואז עלול המצב להשתנות באופן יסודי. יהיה לנו ציוד (צבאי כבד) ונכה אותם מכה ניצחת."³¹ את האסטרטגיה ה"פאביאנית" (נוסח

פאביוס מאקסימוס) של היישוב העברי, ניסח ישראל גלילי, בסוף פברואר, בנאמו לפני החיילים: "כל יום שאנו עומדים בפני האויב מגדיל את סיכויינו. כשהדפנו התקפה על יישוב, עדיין לא הצלנו את היישוב מהתקפה חדשה, אולם בבוא הגל החדש כבר יהיו כוחותינו חזקים יותר באדם ובזיון. מבצעינו בתקופה זו אינם מכריעים את כוחות האויב אולם הם מתישים אותו, ובעיקר הם כובשים לנו את הנשק היקר ביותר, את הזמן הדרוש לקבלת נשק, לייצור נשק ולהקמת יחידות קרב. בהיות אלה בידינו, נהיה אנחנו אדוני הזמן. כל עוד לא התארגנו, עלולה הכרעה מהירה להיות לנו לרועץ. מבצעינו הם מבצעי הדיפה והשהיה, ותוך השהיה אנו מתעצמים. תור התנופה יבוא כאשר הכוחות יהיו ערוכים ומזוינים וכאשר תחדל ההפרעה של הגורם הבריטי. בוא יבוא היום, ומי שעמד בחסימה יזכה לפריצה."³² ב-18 במארס אמר גלילי, בישיבה בלשכתו של בן-גוריון: "החכמה שלנו להרוויח זמן, להתחמק מהתמודדות, להטריד תחבורה ערבית ולהחזיק מלאי דלק ומזון," ושאל אביגור אמר: "עלינו להתרכז בהטרדת הערבים."³³

אחרי המלחמה, כתב זורובל ארכל, איש המודיעין הבכיר של הפלמ"ח וקצין המודיעין שלו בימי המלחמה: "בתקופה הראשונה אף פעם לא בחנו את הדברים באור של מה שנחזק על-מנת לנצל אלא באור של מה שנחזק כדי שלא ננוצח,"³⁴ ומפקד הפלמ"ח, יגאל אלון טען, כי אחד מגורמי האסטרטגיה ה"פאביאנית" היה הרצון להימנע ממלחמת תנופה "לפני שנצבר הכוח הדרוש לכך."³⁵

"דקירות-מחט צבאיות" הן האחת-השנייה של האסטרטגיה ה"פאביאנית" המ-תוכננת, אבל היהודים לא יזמו מערכת של התשה והטרדה. רוב פעולות הגמול היו צמודות — במקום ובזמן — להתקפות האויב, והצלחתן הייתה חלקית. ויכוחים רבים על אופי הפעולות התנהלו בתוך ה"הגנה". חודשיים לפני פרוץ המלחמה, במועצה סגורה של ההסתדרות, אמר גלילי: "ראש לכל, נתגונן במקום שבו אנו נתקפים, אך לא נוכל להסתפק בכך. נהיה חייבים לפגוע במרכזים, במקומות מועדים, בצמתי החוטים והעצבים."³⁶ בהתייעצות האסטרטגית בתשעה בינואר, אמר גלילי שוב: "הגמול צמוד למקום ולזמן."³⁷

"הראש לכל", כדברי גלילי, התגשם רק בחלקו, וה"נהיה חייבים" היה רק משאלה של האקטיוויסטים. בדיון המ-תוני של צמרת הביטחון, באחד בינואר,

מים במשורה בירושלים

אמר משה שרת, שעל פעולות הגמול להיות חזקות ומוצלחות, כיוון שלכיש-לונן יש משמעות מדינית שלילית — הוא מערער את אמון העולם בכוחם של היהודים.³⁸

במסמך-מודיעין בריטי, מ-18 בינואר, מוגדרת מטרת פעולות הגמול של היהודים: "להוציא מהערבים את החשק להמשיך בקונפליקט."³⁹ מטרה זאת לא הושגה. הגמול היה צמוד, כלומר היזמה הייתה בידי האויב. הגמול המרוסן לא חיסל את "החשק להמשיך בקונפליקט" של הצד שכנגד. הצלחות הערבים הורירו את המוראל של היהודים, והצלחות היהודים — כגון הפשיטה על סעסע — לא שינו את התמונה.

עד סוף מרס ה"הגנה" הגבירה מאוד את כוחה ביחידות לוחמות ובציד צבאי, תודות לאסטרטגיה ה"פאביאנית", אבל גם האויב התחזק מאוד. נראה שה"הגנה" יכלה להביס — או לרסן — את האויב בחודשי המלחמה הראשונים תודות ליתרון רונה כמאזן הכוחות הצבאי. מה שעשו היהודים החל באפריל, הם יכלו לעשות גם לפני-כן. הפיקוד העליון, שהגזים בהערכתו את עצמתם של הערבים ובחשש שותיו מפני הבריטים, שילם בעד הטעויות בהערכה בסיכונים מדיניים, ובחיי לוחמים רבים.

ההחלטה שלא לפנות יישובים מרוחקים, מבודדים או מנותקים (ואפילו לא לפנות יישובים שהיו מעבר לגבולות החלוקה) ולהגן על כל יישוב כאילו נפילתו עלולה לגרום התמוטטות כללית, הסתמכה על ניסיון העבר. קביעת עובדות

בשטח הייתה השיטה של "הציונות המעשית" מאז ומתמיד ועקרון אי נטישת היישובים התקדש בקרב תל-חי. רוב המנהיגים הציונים האמינו ב"תיאוריית הדומינו", שלפיה, נפילת יישוב אחד עלולה למוטט את כל המערכת, וראו בכל יישוב ספר קרש-קפיצה לזימות צבאיות. הוצע לבן-גוריון לקצר קווים, אך הפיקוד העליון התנגד לכך. "אין לאבד נקודות, כי אין לנו מרחב מחיה", אמר יצחק שדה בתשעה בינואר, בהתייעצות אסטרטגית.⁴⁰ בגבולות שהוקצו למדינה היהודית אין מקום לתמרוני נסיגה, וכל פינוי עלול להסתיים בנסיגה כללית, אמר גילי בפגישת מפקדים, ב-20 בינואר. יישובי הספר עוצרים את האויב בדרכו והם בסיסי התקפה. "ההחלטה היא להחזיק בכל היישובים... (אמנם) החלטה זו פירושה פיזור כוחות, ריתוק אנשים ונשק לעמדות-התגוננות... אולם יסודה אינו... ברחשים סנטימנטאליים אלא בשיקולים מדיניים וצבאיים, שנבחנו יפה יפה."⁴¹ עקב העיקרון של אי-נטישת היישובים, פוזרו מחלקות הפלמ"ח בקיבוצים. אחדות מיחידותיו אבטחו שיירות, וכך פוצלו כוחותיו. אפילו לקראת קרבות הכרעה מקומיים ואזוריים לא רוכזו כוח צבאי.

המעבר מהאסטרטגיה ה"פאביאנית" למלחמת הכרעה היה חד, כמעט בן יום אחד, 31 במארס, יום שיירת חולדה. ביום שהחליט הפיקוד העליון להשתלט על הדרך לירושלים. למהפך אסטרטגי זה היו סימנים מבשרים. מתחילת המלחמה, הייתה בפיקוד העליון אופוזיציה, שדרשה להפיל יזמה צבאית, ודובריה היו יצחק שדה, יגאל אלון, משה דיין וגם יגאל ידן, שפיקד למעשה על המבצעים.⁴² כבר בדצמבר 1947, הודה גילי: "לא התאמתה ההנחה שהדברים (המהומות) יכולים לדעוך או לכבות. הדברים מתלקחים ומתפשטים בשטח... הערבים לא התיישו, למרות הקורבנות הרבים... יש לחרוג מקו ההתגוננות."⁴³ אחרי שבוע, הודה בן-גוריון בפני שני יועציו, שלום עשת ויוחנן רטנר בטעותו. "היינו, אולי יותר מדי אופטימיסטיים ולא הערכנו די את התכונה הערבית. יש ספק בעיליות התגובה לאחר מעשה. זו עלולה להתפרש כתוקפנות, כליבוי השרפה, כהרחבת המהומות. בכל נקוט שיטה של התגוננות תוקפנית. בכל התקפה להתכונן, לתת מכה ניצחת, הריסת מקום או הברחת התושבים ותפיסת מקומם."⁴⁴ כתחילת פברואר אמר לחברי הנהלת הסוכנות: "הכל יוכרע בכות."⁴⁵ גילי אמר בפברואר לחברי ועדת המצב, כי התגוננות יעילה היא שבירת

כוח האויב, וכי ה"הגנה" תכה את האויב בכל הארץ ותפגע בתחבורה הערבית בכל מקום, לא רק במקומות שיהודים נפגעו בהם. אם לא ייפסק המצור שהטילו הערבים על היהודים, יוטל מצור על ערי הערבים.⁴⁶ באותו חודש הציע זרובבל ארכל לתפוס משלטי מפתח ולשלוט על כמה מרחבים, ויגאל ידן הציע למח"ט "כרמלי" משה כרמל ולמח"ט "גולני" משה מן, לכבוש את ראס ברבן שעל הגלבע, ולשלוח ממנו סיורי תצפיות. ראס ברבן, אמר ידן, יהיה "בסיס למכה נגדית בעורף האויב ובאגפיו ולחסימת דרכי נסיגתו, במקרה שיצליח לעקוף את יחידותינו ולפגוע ביישובים שבעמק (יזרעאל ובית-שאן)". שני מפקדי החטיבות לא כבשו את ראס ברבן.⁴⁷ בפברואר הציע יצחק שדה לשכור את הכוח הערבי בסביבות ירושלים ולהסיר את המצור מגוש-עציון בהתקפות מרוכזות של חמש מאות לוחמים, אבל אז עדיין לא היה אפשר לארגן למשימה כזו יותר ממאתיים וחמישים לוחמים, וההצעה לא יושמה.⁴⁸ ב-23 במארס שלח יגאל ידן פקודה למפקדי החטיבות: "תקוף ופגע בתחבורה הערבית בכל האמצעים ובכל השיטות, במגמה לשחק את פעולות האויב. פעל מייד עם קבלת פקודה זאת."⁴⁹ כך הוסרו כמעט כל ההגבלות, ומפקדי גזרות קיבלו אישור להפעיל יזמה התקפית. השלב הבא היה ייזום מבצעים של המטה הכללי.

האירועים העיקריים בחודשים הראשונים למלחמה היו, כאמור, בדרכים. הפיגועים בכלי-רכב ובנוסעים הכאיבו מאוד לשני הצדדים, ודילמת טוהר הנשק הטרידה את היהודים. מפקדים זוטרים לא רק פגעו בתחבורה אלא גם תקפו בסיסים וכפרים, והמלחמה התפשטה בכל הארץ על-אף כוונת הפיקוד העליון להגבילה. זה מה שרצה חאג' אמין אל-חוסייני, שמטרתה המלחמה שלו היו נסיגת ארה"ב מתמיכתה בהקמת מדינה יהודית וביטול החלטת 29 בנובמבר. אמצעי השליטה של הפיקוד העליון ושל המטכ"ל על המפקדים המרחביים והמקומיים היו מוגבלים, ואת הנעשה לא היה אפשר להשיב. לא מעט מהמפקדים הקרביים של ה"הגנה" היו בעלי אופי תוקפני, המטה הכללי עדיין לא התארגן ולא תפקד כראוי והאירועים המקומיים כיוונו את המערכה כולה אל ההסלמה. כשחדרו יחידות "צבא ההצלה" לארץ-ישראל אימץ הפיקוד העליון אסטרטגיה תוקפנית יזומה.

לקחים שהופקו ולקחים שלא הופקו
כארבעת החודשים הראשונים של

חלוקת מזון בעיר הנצורה

העדר תשומת-לב לאבטחת אזור הפעולה ולהכנת יחידות חילוץ; מיעוט השימוש בנשק מסייע (מקלעים ומרגמות קלות); אי ניצול מכשירי-הקשר; ליקויים בתכנון נסיגות אחרי הפעולות ובביטחון-שדה. מחבל מודיעיני שצוין במסמך: פעם התפרסמה בעיתון ידיעה מוקדמת על פעולה שעמדה להתבצע.⁵² גם בהכנת יישובי הספר למלחמה היו ליקויים: לא נאמר לחברי היישובים למה עליהם לצפות ומה נדרש מהם. יותר מכל היה קשה מצבם של חברי שלושים וששת היישובים שלא נכללו בגבולות החלוקה. הם לא ידעו אם יישארו יישוביהם במקומם או ייעקרו, לכן לא נוצרו יישוביהם כבסיסי בלימה ולא נצבר בהם מלאי מזון וציוד לחודשים אחדים. כשנתקו היישובים, נשלחו אליהם שיירות הספקה, טרף קל לתוקפים. אחדות מתקלות המלחמה היו תוצאה של בקשות העזרה הבהולות של המפקדים המקומיים ושל אנשי היישובים. בים מן הליקויים היו ארגוניים-מנהלתיים (למשל, שיירת נבי דניאל יצאה לדרך באיחור ארבע שעות), אבל גם היו חוסר-משמעת וזלזול בפקודות הקבע ובפקודות המבצע, שנועדו לאבטחת המסלול. כשיצאה שיירת נבי דניאל מירושלים, לא היו פטרולים על הדרך, וקודם שיצאה שיירת יחיעם מנהריה, לא נתפסו מאחזים שולטים על הדרך, למרות הפקודות. ההכנות הלקויות והחפוזות למלחמה ונוכחות הבריטים בארץ-ישראל היו סיבות לאחדים מהליקויים. כיום נראה שהיה אפשר למנוע ליקויים אחדים שהיו תוצאת טעויות בהערכת מצב, עבודת מודיעין לא

הוא שלב מובהק של קרב-אש, ולא יכולנו להתמודד עם הערבים בהצלחה בשלב זה, בגלל עוצמת האש שלהם.

נאלצנו לחפש פתרון, והתשובה שמצאנו הייתה השתמטות מקרב אש על-ידי התקרבות אל היעד ולא לחימה אל היעד. כלומר, חיפשנו ומצאנו דרך לעקוף את קרב-האש. במקום להגיע אל היעד בכוח, בחרנו להגיע אליו, כל-אימת שאפשר, בהסתר. במקום לחפות על התנועה, ביחוד בשיתוק מקורות האש של האויב, חיפינו על התנועה באמצעות החשכה, וכך קטנה יעילות האש הערבית והיה אפשר לנוע דרכה גם בלי לשתקה. כך הצלחנו להביא לידי ביטוי את עליונותנו האיכותית, מפני שבהימנעות משלב הלחימה אל היעד ובכניסה לשלב הלחימה על היעד, נאלץ הלוחם הערבי להתמודד עם הלוחם הישראלי בקרב פנים-אל-פנים. כאן ניצבו לוחם מול לוחם, רימון מול רימון וכידון מול כידון. כאן הכריעה העליונות האיכותית. בשלב כזה של הלחימה אין משמעות מכרעת לעוצמת האש המסייעת.⁵¹

דברים אלה אמורים בעיקר באירועים שהחלו במבצע "נחשון" ובקרבנות משמר העמק, אך הם גם מתאימים לאירועי ארבעת החודשים שקדמו להם. רוב פעולות הגמול של החודשים הללו היו מוצלחות, אבל למלחמת השיירות, שהתנהלה לאור היום, ביזמת הערבים ובעדיפות האש שלהם, לא מצאו היהודים פתרון טאקטי. שני הכישלונות הגדולים — אסון השלושים וחמישה בדרך לגוש עציון בינואר ואסון השישה-עשר ליד עטרות במרס — קרו לאור היום ובעדיפות של הערבים במספר ובעוצמת האש. בשני המקרים היו ליקויים חמורים בתכנון. במסמך של אגף המבצעים מ-18 במרס, "לקח מבצעים", כלולה ביקורת חריפה של מודיעין ה"הגנה", וכתוב בו שהמפקדים לא ניצלו את כל המידע שהיה ברשותם לתכנון הפעולות, ושהמטות העורפיים לא סיפקו למפקדי המבצעים את כל המידע שהיה להם. מפקדים שלחו פקודות כאלחוט, מרחוק, ולא הייתה להם שליטה על הלוחמים בשטח. "אין מטה עורפי יכול לפקד מאחור, כאלחוט, על כוחות בשדה, וכל היחידות בשדה צריכות להיות תחת פיקוד אחד וצמוד." צוינו שגיאות אופייניות בתכנון המבצעים:

המלחמה, הוכח יתרון היהודים על הערבים בכושר הלחימה, בהתקפת הנגד של מחלקת הפלמ"ח בפיקודו של אריה עמית (טפר) בגוש עציון בינואר; בפשיטת שתי מחלקות הפלמ"ח בפיקודו של משה קלמן על סעסע; ובהתקפת צוות-קרב של הפלמ"ח בפיקודו של נחום אריאלי ויחידת מקלעים מאגף ההדרכה בפיקודו של ישראל טל (טליק) על יאזור, באמצע פברואר. רוב הכישלונות של היהודים היו תוצאת ליקויים בתכנון, במודיעין, במנהלה ובמטות העורפיים, ולא תוצאת ליקויים בשדה הקרב, אף שגם ליקויים כאלה היו הלוחמים הערבים המקומיים תפקדו היטב בצלפים וכאנשי שדה, אבל לא כיחידות טאקטיות, ונשברו כשעמדו מול האש, בתנאי לחץ. גם כשהיו להם סיכויים לכבוש יעד, לא הסתערו עליו תחת אש אלא ירו לעברו מרחוק בנשק קל ובינוני. נשק כבד לא היה גם להם. הם התארגנו בכנופיות לשעה, שלא היו צבא. לעומת זאת, "צבא ההצלה" היה צבא, ולמפקדיו הייתה חשיכה צבאית. כשתקפו את יחיעם בינואר ואת טירת-צבי בפברואר, חסמו את דרכי הגישה אליהם ופיזרו מטרות-דמה על הדרכים. אבל בלחימה לא עלו החיילים מחו"ל על המקומיים; במלחמת הדרכים ובפיגועים בערים היו לאנשי עבד-אל-קאדר אל-חוסייני יותר הישגים מאשר לחיילי קאוקג'י.

במסמך "לקח פעולות אויב" של אגף המבצעים, שסיכם את אירועי ינואר ועשרת הימים הראשונים של פברואר, כתוב, כי החיילים הערבים נוטים ל"ריגוש וחוסר-אונים מול כמות נגד, ונוטים לפעולות גדולות רק ביום. בלילות הם מסתפקים בחדירות ובהסתגנויות שקטות."⁵⁰

במאמרו "תורת הביטחון, רקע ודינא-מיקה", כתב האלוף ישראל טל (אחרי מלחמת ששת הימים), כי במלחמת העצמאות טרם ידע המזרח התיכון את המהפכה באמנות המלחמה, מהפכה שהתחילה במלחמת העולם הראשונה והגיעה לשיאה במלחמת העולם השנייה, כאשר הנשק הקיבוצי כנשק הכרעה. במלחמת השחרור עדיין מילא הנשק הקיבוצי תפקיד של נשק מסייע... כוח האש של הערבים לא הספיק למניעה של ריכוז הכוחות ושל ביצוע מסעי התקרבות. ברמה האסטרטגית והארץ-פראטיווית, האש הערבית הייתה מטרידה בלבד, אולם ברמה הטקטית הייתה לה משמעות כבדת משקל: שלב הלחימה אל היעד

מלחמת איראן-עיראק המשך מעמ' 11

בסיטואציה צבאית כלשהי. גם אם תסתיים המלחמה בהסכם כלשהו — יוותרו עדיין משקעים רבים ובמוקדם או במאוחר — יתחולל "סיכוב נוסף" במאבק.

סיכום

מלחמת איראן-עיראק מהווה בכואה לסכ-סוך עתיק יומין, המתלקח מדי פעם. ככזו, ועקב העובדה שהיא נמשכת יותר מארבע שנים — היא דגם מצוין לכחינת הבעייתיות של מלחמות ממושכות.

שורשיה נעוצים במאבק על הגמוניה בין שתי קבוצות שונות, באזור חשוב שערכו הכלכלי לעולם כולו — מודגש היטב. עקב היות העוינות כה רבה וממור-שכת — נתונות שתי המדינות במאבק חריף לחיים ולמוות. אולם, חוסר היכולת ההדרית להכריע את המאבק, ההתשה המתמדת, בקרבנות, בצידוד, בנוק כלכלי ורצונן של המעצמות וכן של יתר המדינות המעורבות, בהנצחת הסטאטוס-קו, יביאו קרוב לוודאי לסיום המלחמה בדרך של פשרה שתנציח את מצב הכוחות הקייים. סיום המלחמה לא יהיה, לדעתי, סיום הסכסוך, והתפרצויות שונות של לחימה ימשיכו לאפיין את יחסי שתי המדינות גם בעתיד.

שי רז

17. אליעזר לכנה, דבר, 12 בינואר 1948.
18. ישראל גלילי, "אל המרחב", דברים בפני יחידת חי"ש, 29 בפברואר, 1948; ספר הפלמ"ח ב', עמ' ל'.
19. אליעזר לכנה, דבר, 12 בינואר 1948.
20. אצ"מ S/25/9346. פרוטוקול דיוני ועד הביטחון, 3 בפברואר 1948.
21. אצ"מ S/25/9344. פרוטוקול דיוני ועד הביטחון, 11 בדצמבר 1948.
22. יומן דב"ג, 9 בינואר 1948.
23. אצ"מ S/25/9344. פרוטוקול דיוני ועד הביטחון, 4 בדצמבר 1948.
24. אצ"מ S/25/9344. פרוטוקול דיוני ועד הביטחון, 11 בדצמבר 1948.
25. ישראל גלילי, "ראשית המלחמה".
26. אצ"מ S/25/9346. פרוטוקול דיוני ועד הביטחון 10 בפברואר 1948.
27. אצ"מ, פרוטוקולים של דיוני הנהלת הסוכ-נות, 21 בדצמבר 1948.
28. יומן דב"ג, 9 בינואר 1948.
29. יומן דב"ג, 25 בינואר 1948.
30. אצ"מ, פרוטוקולים של דיוני הנהלת הסוכ-נות, 1 בפברואר 1948.
31. אצ"מ S/25/9346. פרוטוקול דיוני ועד הביטחון, 10 בפברואר 1948.
32. ישראל גלילי, "אל המרחב", דברים בפני יחידת חי"ש, 29 בפברואר 1948; ספר הפלמ"ח ב', עמ' כ"ט.
33. יומן דב"ג, 18 במרס 1948.
34. זרובבל ארבל, "לדמותם של שניים מצבאות האויב", מערכות ס"ג.
35. יגאל אלון, "מגמות ומעש", ספר הפלמ"ח ב', עמ' 10.
36. ישראל גלילי, "לקראת הכרעה", מתוך הרצאה במועצה סגורה של הסדרות העובדים, 30 בספט-מבר 1948, ספר הפלמ"ח ב', עמ' ט'.
37. יומן דב"ג, 9 בינואר 1948.
38. א"מ, פרוטוקולים של דיון בענייני שם, 1-2 בינואר 1948.
39. CO/537/68530 (גנזך המדינה הבריטי, תיקי משהד המושבות).
40. יומן דב"ג, 9 בינואר 1948.
41. ישראל גלילי, דברים בפגישת מפקדים, 20 בינואר 1948, ספר הפלמ"ח ב', עמ' י"ז — י"ט.
42. אצ"מ תאמ"ע 2/122/3 אג"ם/מטכ"ל, ניתוח מצב אסטרטגי, סוף ינואר.
43. אצ"מ S/25/9344. פרוטוקולים מדיוני ועד הביטחון, 11 בדצמבר 1948.
44. יומן דב"ג, 19 בדצמבר 1948.
45. אצ"מ 45/2, פרוטוקולים מדיוני הנהלת הסוכנות, 1 בפברואר 1948.
46. ישראל גלילי, "ראשית המלחמה", מתוך דברי הסבר בוועדת המצב פברואר 1948, ספר הפלמ"ח ב', עמ' כ"ב-כ"ד.
47. מאיר פעיל, מן ההגנה לצבא ההגנה, זמורה ביתן מודן, 1979, עמ' 308.
48. מנחם רוטאק, "ימים ראשונים", ספר הפלמ"ח ב', עמ' 104.
49. אברהם אילון, חטיבת גבעתי במלחמת הקומ-מיות, מערכות 1959, עמ' 354.
50. לידל הארט, שם, עמ' 369.
51. אצ"מ תאמ"ע 58/1, "לקח פעולות אויב", 1.1.1948-10.2.1948.
52. ישראל טל, "תורת הביטחון — רקע ודיני-מיקה", מערכות 253, דצמבר 1976, עמ' 4.
53. אצ"מ תאמ"ע 144/1, אג"ם/מטכ"ל, "לקח מבצעים", 18 במרס 1948.

מספקת, מחדלי גיוס, אי התאמת מפקדים לתפקידיהם ואי הפקת לקחים. נועם גרוסמן ופקודיו נהרגו אחרי אסון הל"ה, ובנסיבות דומות. אחרי הכישלונות הגדו-לים של השיירות המשיכו שיירות לנוע בדרכים באותן שיטות.⁵³ כשפרצה המלחמה, לא היה צבא לישוב העברי. רוב חברי ה"הגנה" היו מאורגנים ומאומנים להגנה מרחבית, ומקצתם (הפלמ"ח) היו מאומנים ללוחמת טרור וגרילה. אף שארבעה גדודי פלמ"ח הוקמו כבר ביולי 1944, לחמו אנשיהם במחלקות. ה"הגנה" לא הכשירה גדודים ללחימה סדירה, והמג"דים של הפלמ"ח היו מפקדי גרילה, כלומר מתכננים ומחל-קים משימות, שיש להם גם תפקידים פוליטיים, ומפקדותיהם נמצאות בעורף. הסיבה: עד המלחמה הוקדשה תשומת הלב למאבק נגד הבריטים ונגד אצ"ל ולח"י, ובחודשי המלחמה הראשונים, היו פעולות גמול וטרור נגד טרור, המתאימות למחלקות. רבים ממפקדי הגדודים לא ידעו להפעיל פלוגות וגדודים בקרב, לכן היו ליקויים רבים בפעולות הצבאיות, שהיקפן היה רחב יותר מהיקף גרילה.

הערות ומראי מקומות

1. ארכיון צה"ל, תיק אסוף מלחמת העצמאות 91/2 (להלן אצ"מ תאמ"ע) 1-6 באפריל 1948.
2. יומן דוד בן-גוריון (להלן דב"ג), 9 בינואר 1948 (השתמשתי ביומן המקורי ולא בספר יומן המלחמה שיצא בהוצאת משהב"ט).
3. יומן דב"ג, 25 בינואר 1948.
4. אצ"מ תאמ"ע 91/2.
5. ב"ה לידל הארט, אסטרטגיה של גישה עקיפה, מערכות 1956, עמ' 366.
6. שם, עמ' 362.
7. יומן דב"ג, 3 בדצמבר 1947.
8. ארכיון ציוני מרכזי (להלן אצ"מ) S/25/9346. פרוטוקולים של ישיבות ועד הביטחון, 3 בפברואר 1948.
9. שם.
10. ישראל גלילי, "אל המרחב", דברים בפני יחידת חי"ש, 29 בפברואר 1948; ספר הפלמ"ח ב', עמ' ל'.
11. אצ"מ S/25/9344. פרוטוקולים של ישיבת ועד הביטחון, 11 בדצמבר 1948.
12. יומן דב"ג, 3 בדצמבר 1948.
13. יומן דב"ג, 3 בדצמבר 1948; אצ"מ S/25/9344. פרוטוקול של ישיבת ועד הביטחון, 11 בדצמבר 1948.
14. תעודות מדיניות ודיפלומטיות, דצמבר 1947 — מאי 1948, הוצאת גנזך המדינה, תש"ח, תעודה מס. 273, תכנית למדיניות כלפי מדינות ערב, מאת א' ששון וח' ברמן, 13 במרס 1948.
15. ישראל גלילי, "ראשית המלחמה", מתוך דברי הסברה בוועדת המצב, פברואר 1948. ספר הפלמ"ח ב', עמ' כ"ד.
16. אצ"מ S/25/9344. פרוטוקול של ישיבת ועד הביטחון, 11 בדצמבר 1947; בן-גוריון חזר והד-גיש מטרה זו בסוף החודש; יומן דב"ג, 30 בדצמבר 1947.

מגמות בהגנה עצמית של מטוסי-קרב טקטיים

אל"מ (מיל') יוסף נאור*

תגובה. טילים מודרניים מגיעים למהירות 5-6 מאך וטילים עתידיים – לעשרה מאך ויותר. כתוצאה מכך, זמן התגובה שנותר לטייס, או לכל מערכת להגנה עצמית במטוס, קטן.

איזומים

על מנת לנסות ולצפות לעתיד ההגנה העצמית של המטוסים, חייבים, ראשית, לחזות את האיזומים, כולל המערכות, שכבר נכנסות לשירות מבצעי.

• גורם ראשון ובוטל הנו השילוב של מערכות אלקטרו-אופטיות בכל מערכות טק"א. כיום, כמעט שאין מערכת ללא אלקטרו-אופטיקה. כיום ניתן לבצע עקיבה סבילה באמצעות מערכות אלקטרו-אופטיות, ביום ובלילה.

* מנהל מר"פ מערכת התגוננות בתעשייה האווירית.

ויים, ומוכנסות שוב לשירות. לעומת זאת, ההשקעות במערכות להגנה עצמית גדלות. אין התאמה בין המחיר לבין מידת ההגנה העצמית. בצירור ו מוצגת התפתחות זו.

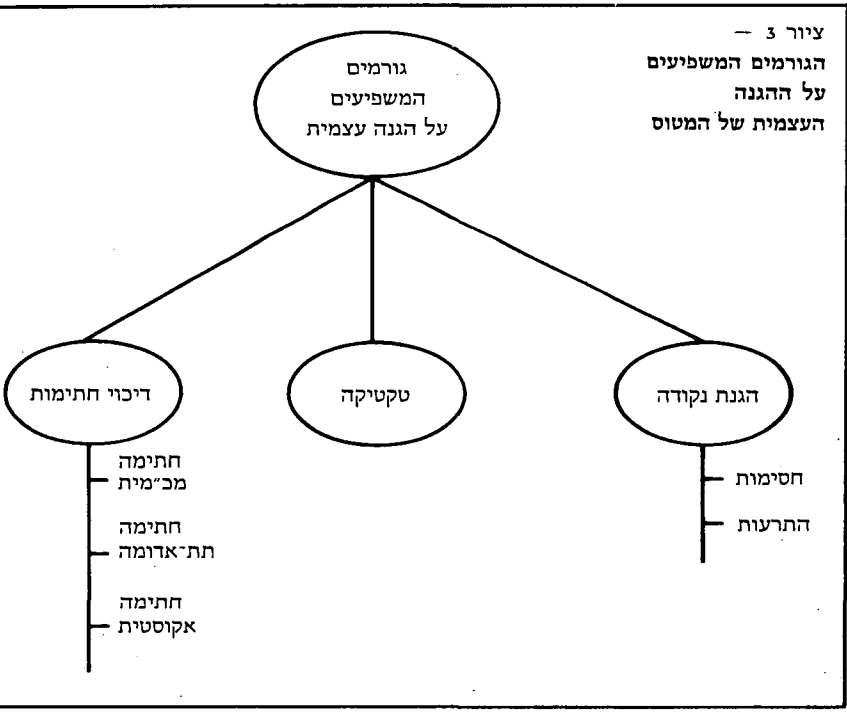
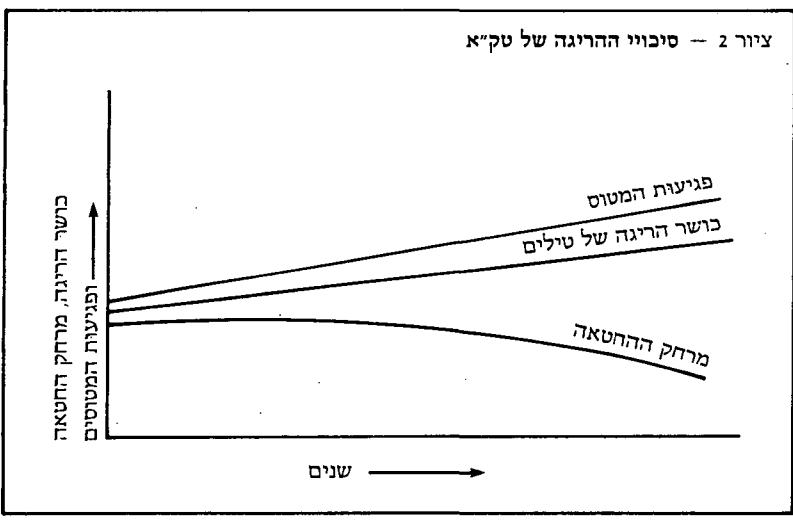
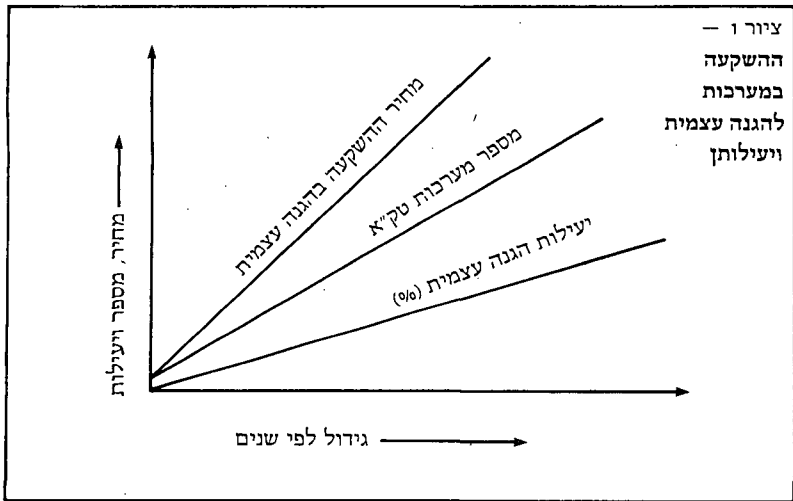
במשך השנים עברו מערכות הטק"א שינויים רבים. יעילות ראשי הקרב (הנפץ) השתפרה מאוד; השתפר דיוק ההנחיה, וכתוצאה מזה מרחק ההחטאה הוקטן. כל זאת הושג מבלי להגדיל את ממדי הטיל. התוצאה הסופית היא שהסיכויים שטיל קרקע-אוויר מודרני יפגע (יהרוג) גדולים מאלה של טילים מלפני עשרות שנים. מרחק ההחטאה של טילים קטן עם השנים, כושרם להרוג גדל וכתוצאה – פגיעות המטוס הולכת וגדלה.

זמני התגובה של טילי קרקע-אוויר קטנים. הזמן – מגילוי המטרה עד שהטיל נמצא לידה – מוגדר בזמן

ההתפתחות הדרמטית שחלה במערכות נשק נ"מ, ובמיוחד בטילים קרקע-אוויר, מחייבת לבדוק האם כיוון ההשקעות במערכות להגנה עצמית של מטוסים נכון. בשלושים השנים האחרונות הוכנסו לשירות מספר רב של מערכות טילים קרקע-אוויר (טק"א). ההשקעות במערכות ההגנה העצמית הולכות וגדלות, ומידת ההגנה העצמית אינה גדלה יחסית למידת ההשקעה.

מחיר המערכות, פגיעות המטוסים וזמני התגובה

מערכות טק"א מתרבות. בשלושים השנים האחרונות אף מערכת טק"א לא הוצאה משימוש. מערכות ישנות עוברות שינוי

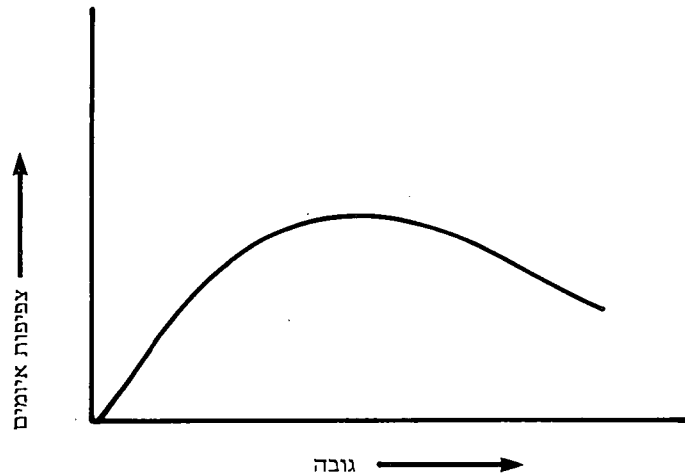
- הגורם השני הנו נשק אלקטרו-אופטי. טילים נ"מ, הפועלים לפי קרינה תת-אדומה (א"א) ומשוגרים מכתף או מרכב, טילים מונחים בקרני לזר וסוגים שונים של טילים אוויר-אוויר המתבייתים על קרינה תת-אדומה, הנפלטת מהמטוס.
- כבר נכנסות לשירות מבצעי מערכות טק"א, שבהן מכ"מ אחד מסוגל לעקוב אחר מספר מטרות בו-זמנית, ולירטן. הבולטת בהן – מערכת Patriot האמרי-קנית.
- קבוצה אחרת של מערכות נ"מ שהורכבו לשירות מבצעי מסוגלת לשנות את מקומה במהירות רבה; ולכן קשה לאתרן. דוגמה בולטת היא ה-SA-8 הסובייטית. בעתיד יתרכבו מערכות כאלה.
- בסוף העשור יופיעו מערכות משולבות לנ"מ, שבהן הטיל מונחה עד אמצע הדרך; ומשם, מתביית, בצורה סבילה, אל המטרה. הביות הסופי הסביל יכול להיות אל קרינה תת-אדומה (א"א) של המטוס או אל קרינת לזר מוחזרת.
- איום נוסף על המטוס הטס בגובה נמוך מקורו במערכות מוטטות מסוג look-down/shoot-down (מערכות טילים במטוסים עם מכ"מ, המסוגל לגלות מטוסיים הטסים בגובה נמוך ולשלוח בהם טילים).
- בתוך הקבוצות המאיימות ישירות על המטוס משורות מערכות טילים נ"מ שייעודן לנטרל ולהפיל מטוסים מנגד, שייעודם עזרה למטוסים החודרים לאזורים המוגנים ע"י טילים נ"מ. אלה מער-כות ניידות בעלות טווח ארוך יחסית ליירוט.

הבעיה הכלכלית

ההגנה על מטוסי קרב מפני איומים נ"מ הנה בעיה כלכלית ממדרגה ראשונה. לפני עשרים וחמש שנה היה היחס בין מחיר טיל נ"מ לבין מחיר של מטוס 1:40 (טיל נ"מ עלה כחמישים אלף דולר ומחיר המטוס היה כשני מיליון דולר). היום היחס הוא 1:250 (מחיר טיל כ-100,000 דולר ומחיר מטוס כ-25 מיליון דולר). השינוי ביחס הזה, בתוספת המחיר המאמיר של מערכות להגנה עצמית למטוסים מכתביים לנו אולי לשנות את קו המחשבה ואת הגישה לבעיה.

ההגנה העצמית של המטוס

אפשר לסווג את הגורמים התורמים להגנה העצמית של המטוס לשלושה: הגנה נקודתית, טקטיקה דיכוי (supr) (ession) חתימות. הבעיה הנה לבחור את האיזון הנכון בין שלושת הגורמים

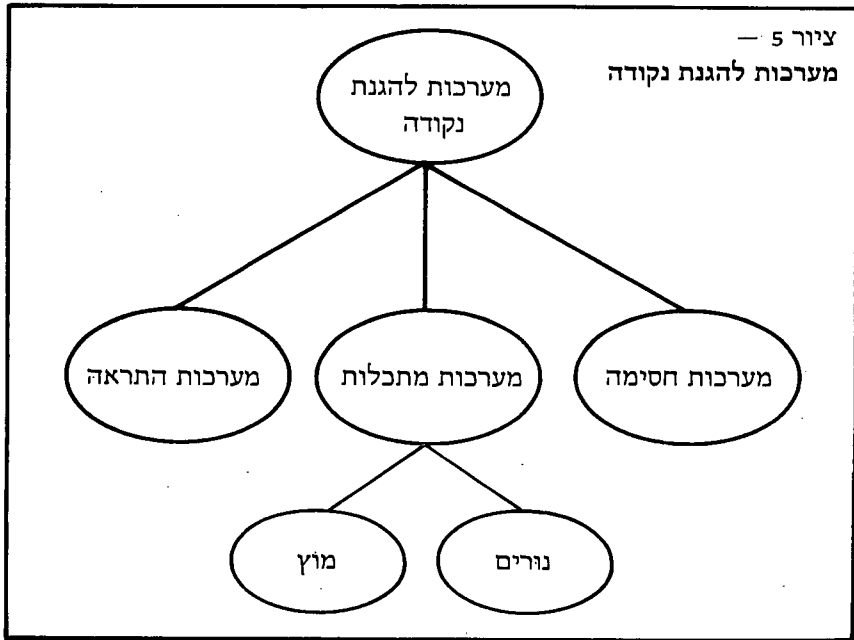
האלה. במלים אחרות, איפה לשים את הדגש – על דיכוי החתימות, על טקטיקה, או על הגנת נקודה? דיכוי החתימות של המטוס כך שיקשה לגלותו הנה דרך אוני-וורסלית וטובה. עושים ויעשו את המרב כדי לשפרה. טקטיקה, אפשר תמיד לשנות ואינה קשורה בשינוי במטוס או בצידו. הגורם השלישי – הגנת נקודה – בעייתי ביותר מפני שבו מושקע עיקר הכסף. בחירה מתאימה של מערכות להגנה עצמית בשילוב עם טקטיקה נכונה – זו הדרך להתגבר על האתגר של האיזומים העתידיים.

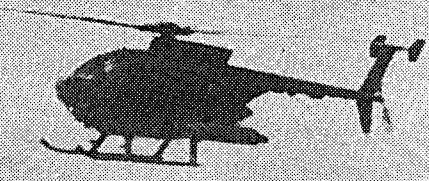
טקטיקה ואמצעים להגנה עצמית

צפיפות האיזומים משתנה עם רום הטיסה. עד גובה מסוים גדלה צפיפות האיזומים ובהמשך צפיפותם יורדת. העקומה מרמזת על אפשרויות טקטיות מסוימות. לא בכל משימה פועלים המטוסים באזורים צפופי טק"א. מטוס שמשימתו לחדור בגובה נמוך דרך אזורים שוממים, ולתקוף מטרה שמוגנת רק בטילים א"א אינו זקוק לכל המערך של אמצעים להגנה העצמית, אולם חיוני שיהיה לו מערך משוכלל להגנה נגד טילים א"א. מטוס יירוט במשימות מעל לשמי המדינה זקוק רק למערכת להגנה מפני טילי אוויר-אוויר.

לסיכום, אמצעים להגנה עצמית חייבים להתאים למשימות המטוס. האמצעים להגנת נקודה מתבססים כיום בעיקר על חסימה והתראה בתחום האלקטרומגנטי. פרט לנורים (המיועדים להטעות בצורה עיוורת טילים א"א), אין מערכות מכצעיות המיועדות לתת למטוס הגנה מפני נשק אלקטרו-אופטי. את המערכות הקיימות היום אפשר לחלק לשלושה סוגים: מערכות חסימה, מערכות מתכלות ומערכות התראה. בדיקה מעמיקה יותר של האמצעים הקיימים תגלה כמה עובדות מעניינות. הם אינם נגד כל האיזומים. אין ביטחון שיש באמצעים ובטכניקה של היום תשר בות לאיזומים עתידיים. במיוחד חשוב לזכור שפועלים בחוג פתוח; דהיינו, אין ביטחון שהמודיעין שבידינו נכון. מודיעין טכני על מערכות נ"מ עתידיות הנו משימה כמעט-בלתי-אפשרית; ואם יש מודיעין, אזי לא בטוחים שהוא נכון ועדכני. שינויים במערכות קרקעיות הנם קלים יחסית לעומת שינויים באמצעים מוטסים.

מערכות להגנת נקודה

הטנק והטכנולוגיה

סא"ל (מיל') דוד בנאורי

גיות החדישות, ניתן היה להשמיר, או לעצור, מסות גדולות של כוחות אויב. בעיה זו קיימת גם בנאט"ו בגלל נחיתותה המספרית מול צבאות ברית ורשה. לכן, הם מחפשיים פתרונות בפיתוחים, אשר אינם מתבססים על הטנקים עצמם. במאמר זה ננסה לסקור את המאבק בין הגישות השונות מתוך עיין בעיקר בחומר אמריקני, אם כי קיימיים פיתוחים מקבילים בארצות-צות.

נלחמים רק נגד מדינות ערב אלא גם, או בעיקר, נגד הטכנולוגיה העולמית, המציידת אותן במיטב החידושים. לכן, אנו זקוקים גם להרבה טכנולוגיה כדי לנטרל זאת. אנו מניחים, שלא נוכל להשתוות כמותית לצבאות ערב. המגבלות התקציביות מאלצות אותנו, יותר מתמיד, להשכיל לבחור את האמציעים, שיבטיחו את מרב הביטחון במסגרת התקציב הנתון. או במלים אחרות — למצוא את האיזון הטוב ביותר בהשקעה בין עצמת הטנקים לעצמת האמצעים הטכנולוגיים. מצב אידיאלי היה נוצר לו במינימום כוח-אדם הנמצא בשדה הקרב וניתן לגיוס מהיר, תוך ניצול הטכנולורי-

הכל מודים, כי הטנק הוא מערכת רבת-עצמה, המשלבת בתוכה כושר מיגון, ניידות ועצמת אש ברמה גבוהה. כל אלה עשו אותו למלך זירת הקרב, אשר נשא גם בעומס העיקרי של הלוחמה. התפתחות הטכנולוגיה החדשה עזרה לטנק להעלות את יעילותו ואת כושר הישרדותו. אולם, הקימה נגדו מערכת שלמה של אמצעים נ"ט. כיום, עליו להתמודד אתם תחילה לפני שיוכל לבצע את משימתו העיקרית — פריצה ומיטוט מערכי האויב. כדי לעמוד מול התעצמות מדינות ערב נדרשים לא רק טנקים טובים יותר אלא גם כמויות גדולות של טנקים. יתרה מזו — כיום איננו

מהמס. לשעבר איש חיל החימוש ומשרד הביטחון. חתן פרס ביטחון ישראל (תשכ"ב)

פיתוח מערכת נשק אורך זמן רב. קיימת עקומת S, המתארת את התפתחות המערכת ביחס לציור הזמן. בתחילה קצב ההתפתחות אטי, בדרך כלל עד לפריצת דרך מסוימת, ולאחריה קצב הפיתוח מהיר. לאחר מיצוי השימוש בטכנולוגיות הקיימות, חלה ירידה ניכרת בהגדלת יעילות המערכת למרות הזמן החולף. לבסוף מגיעה העת, ביחוד אם בינתיים התפתחה מערכת אחרת, שאין יותר טעם טכני או כלכלי בקיום המערכת והיא יוצאת מכלל שימוש (obsolete).

תחילת השימוש בטנק במלחמת העולם הראשונה. מבחינה זו – מזמן היה צריך לפוג תקפו. שיאו היה בימי מלחמת העולם השנייה, שבה שינה לחלוטין את שדה הקרב. תקופה ארוכה לאחר מכן שקטה המערכת על שמריה והשינויים היו כמותיים בלבד.

הסיבה להמשך קיום הטנק ולעדנתו המחודשת אינה טמונה בו, אלא בהתפתחות העוצמה במחשוב, באלקטרוניקה ובתחומים דומים, שהשפיעו על כלל המערכות בעולם. הטנק עצמו (הכלי הנושא) כמעט ולא השתנה.

השכלול הרב במערכות הטנק גרם להגברה דרמטית ביעילותו – ביכולתו לפגוע במטרה בכדור ראשון בזמן קצר ובטווח ארוך ולכושר הישרדות גבוה יותר. אולם, המערכת נעשתה מורכבת, בדומה למטוס, או לספינה.

אפשר להגיע לאבסורד לשני הכיוונים. הכיוון האחד הוא האדרת המערכות והגדלתן (לדוגמה – הגדלת קוטר התותח) המביאה להגדלת הטנק כולו עד לממדים בלתי נסבלים, או דווקא לכיוון הפשטת המערכת ומזעורה. הכיוון השני מביא לידי ביטול הייעוד המקורי של הטנק והפיכת המערכת לאמצעי נ"ט בלבד, אם כי זול בהרבה מהטנק המקובל.

שני הכיוונים נוסו בפועל. במלחמת העולם השנייה הגדילו הגרמנים את ממדי תותחי הטנקים והגיעו (אם כי בדגמי ניסיוניים בלבד, שלא נכנסו לייצור) לאבסורדים, שביטלו למעשה את יעילות הטנק כמערכת כוללת. גם עתה קיימת זחילה כלפי מעלה בהגדלת קוטר התותח והוא הגיע ל-120 מ"מ (במערב) או 125 מ"מ (במזרח), מבלי שניתן להגיד שזו המלה האחרונה. רק מגבלת המשקל (כיום, בגבולות 60-65 טון) מונעת, כנראה, בינתיים, את הגדלת קוטר התותח. כפי שנראה להלן, ניתן להשתמש בקטרים גדולים יותר ע"י ניצול הארטילריה ותחמושת מדויקת מונחית (כמערכת נ"ט בלבד). מצד שני נעשו ניסיונות חוזרים

ונשנים להקטין את קוטר התותח ל-75 מ"מ (או 60 מ"מ), תוך שימוש ביכולת החדירה הגדולה של תחמושת חץ, או כאלטרנטיווה להסתמך על טילים נ"ט בעלי כושר חדירה גדול מכושר החדירה של תותחי הטנקים הקיימים. גישה זו הביאה בעקבותיה למסקנה, שאין צורך להשתמש בפלטפורמה של טנק, וניתן להסתפק בנגמ"ש. אומנם, הדבר זול – אך זה אינו טנק (או, להיפך – זה אינו טנק, אך זול...).

מכל מקום, הטנק המקובל כיום הוא מערכת נשק משוכללת מאד ויקרה מאד, ה"מזמינה" פיתוח אמצעי-נגד לחיסולה. ככל שהמטרה יקרה יותר, היא מצדיקה פיתוח אמצעים יקרים יותר (וממילא משוכללים יותר). כיום אין כמעט תחום (או מערכת נשק עיקרית) שאינה מכילה בתוכה אלמנטים של לוחמה נ"ט. החל מהכלים הניתנים בידי החייל הרגלי כגון בוקה, RPG, או טילים הנ"ט, עבור לארטיילריה המכילה מגוון רחב (ומתפתח) של אמצעים נ"ט ועד חיל האוויר, שהארסנל שלו כיום בשטח זה הוא ללא השוואה לזה שבעבר. כל אלו בטווחים שהם מעל ומעבר ליכולת התגובה של הטנק וברמת דיוק נקודתית (או רוויית-שטח).

מכלול האמצעים נ"ט, שפיתוחם כבר הסתיים, או בפיתוח, כה רב עד שאם רק חלק קטן מהם יגיע להצטיידות, הוא יהווה איום רציני מאוד ליכולת הפעולה של אוגרות טנקים גדולות.

לנקודה נוספת במכלול טנק-נשק נ"ט חשיבות מיוחדת למדינת ישראל – הצורך למצוא פתרון להתקפת-פתע נוסח מלחמת יום הכיפורים. עד להגעת המי-לואים במספרים גדולים והכנסת השריון בכמויות לקרב, חייבים למצוא אמצעים, שיצריכו כוח-אדם מועט אך בעל יעילות גדולה נ"ט, בנוסף לח"א, היכול להגיע לידי מיצוי מלא כבר בתחילת המלחמה. צה"ל חייב להיערך למקרים גרועים ולנ"סות להימצא צעד אחד קדימה בניצול האמצעים החדשים. אין זה גורע כהוא-זה מערך מערכות הנשק העיקריות ומהגמישות העצומה שלהם, שאפשרה להשמיד בעזרתן בלבד את המערכות המקבילות של האויב (קרב שריון בשריון).

כדי להגן על טנקים נדרש תחום רב מאד. אין טנק מוגן לחלוטין. גם כיום, כאשר מדברים על טנק בלתי נחדר הכוונה היא לאזורים מסוימים בלבד. בדרך כלל, בזווית מסוימת מכיוון החזית. נקודות התורפה נשארו – הצדדים, הסיפון

והגחון. למגן את הטנק בשלמות זו משימה בלתי אפשרית (או, לפחות, בלתי מעשית). ניתן להגן על הטנק באמצעים ישירים (מיגון), או בעזרת אמצעים מתחכמים (מערכות ללחמה אלקטרונית, או אחרות). מוזר שקשה יותר למגן טנק נגד קלע נ"ט בעל אנרגיה קינטית הנורה ישירות למטרה (ואינו מונחה) מאשר נגד טילים מונחים. ככל שגדל התחכום באמצעים, קל יותר להתגונן נגדם בעזרת אמצעי-נגד מתחכמים. דוגמה מובהקת לכך הוא המטען החלול. עם הופעתו, ניתן היה לחשוב שהוא "יחסל" את הטנק. תקופה ארוכה מאוד היה אמנם כושר החדירה שלו גדול לאין ערוך מכושר הטנק לעצרו בעזרת עובי השריון בלבד. דווקא עם התפתחות הטילים הנ"ט, נערך מחקר להבנת אופי המטען החלול, והוברר שיש אמצעים פשוטים יחסית לנטרולו, או להקטנת חדירתו. כיום, מחוסן חלק גדול מהטנקים החדשים, למרבה ההפתעה, במידה מרובה יותר נגד המטענים החלולים מאשר נגד קלעי החץ החדשים בעלי אנרגיה קינטיית. חלק ממיגון טנקי צה"ל נחשף במלחמת "שלום הגליל". הוא הוכיח את עצמו והזים את בעלי הנבואות השחורות, שסברו ששכנתו מרובה על תועלתו.

אין שום סיבה שתמנע ניצול טכניקות ההנחה של הטילים החדשים להונאתם. במקום להגן על הטנק בעת הפגיעה, מוטב למנוע את הפגיעה בכלל. זו מלחמה אמיתית ולמי שינצח בה (מראש) יהיה יתרון בקרב הממשי הרבה מעבר ליתרון הכמותי באמצעי הלחימה הראשיים כגון הטנקים עצמם. כל הטוען כך אינו "מספיד" את הטנק. פיתוח אמצעים להשמדת טנקים ופיתוח אמצעי-נגד לנטרולם והדגשת חשיבותם אינם מחסלים את הטנק, להיפך – הם מורידים מעל צוותו חלק נכבד מהמעמסה "המשנית" של הישרדות (בדומה למאמץ הנעשה להגן על מטוסים מפני טילים). הדבר יאפשר לטנקים למלא את עיקר תפקידם, והוא הפריצה המהירה קדימה ומיטוט מערכי האויב. ההנחה – שהנשק הנ"ט הטוב ביותר הוא הטנק עצמו – נכונה לכש-עצמה, אך אינה שלמה. הסיוע שהטנק עשוי לקבל מהאמצעים האחרים יעזור לו לקצר מאד את משך הלחימה הראשוני הקשה.

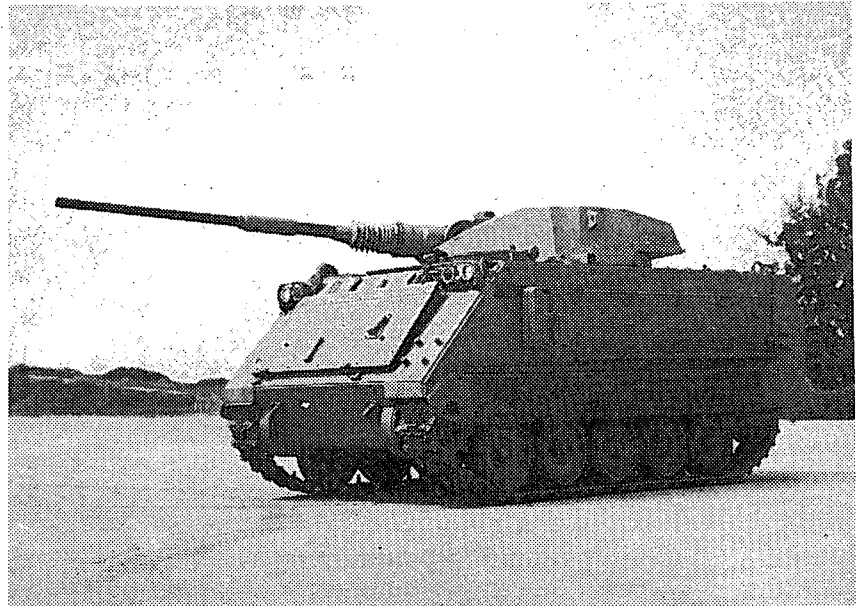
ההתמודדות הישירה בין הטנק לחי-מוש החודר מודגשת ביתר-שאת אם נדון מנקודת מבט טכנולוגית במפגש ביניהם. בעיקרון, הרי כושר ההבקעה של התחמושת לסוגיה גבוה מכושר המיגון. אם

זו עלינו לציין, שמאז מלחמת העולם השנייה פיתחה ארה"ב למעשה רק שני דורות של טנקים (סדרת M-60-M-48 ועתה M-1). פיתוח MBT-70 נכשל בזמנו והפרויקט הופסק. אף לרוסים, שפיתחו דורות רבים יותר של טנקים, אין מקדמה איכותית ממשית לעומת טנקי המערב. יתרונם בכמויות העצומות יחסית של טנקים הנמצאים בסד"כ שלהם ובכמויות הנוספות המיוצרות מדי שנה בשנה. כלומר — גם במקרה של הצלחת הפי"תוח, המצריך זמן רב לכשעצמו, נדרש פרק זמן ארוך להצטיידות. ממילא מוביל הדבר לחידוש צי הטנקים הקיים בעזרת מערכות חדישות, תוך השארת הגוף הנושא (השלד) המקורי, שאינו מוגן דיו מפני התחמושת החדישה נ"ט. אגב — הדבר נכון גם לגבי כל הטנקים הסובייטיים עד T-62, שהם חדירים אפילו לתחמושת ח"ש מנעל מסוג L-52 (מה) עוד בפני תחמושת חץ) או למטענים החלולים, הנורים מתותח הטנק.

חידוש מערכות בטנקים ישנים אינו פשוט כל עיקר. לרוב, הוא מצריך פיתוח מורכב יותר מפיתוח אותה מערכת לטנק חדש, המותאם לה מראש. גם קצב ההצטיידות לאחר מכן, ולו מבחינה תקציבית בית בלבד, ארוך. מתבקשת המסקנה, שבכל מקרה לא יהיה גידול כמותי או איכותי במשך זמן קצר אשר יוכל להתבסס על הטנקים בלבד. כלומר, יש צורך לפתח אמצעים נ"ט שאינם מיוסדים על הגוף הנושא טנק, שיגדילו במקביל את העצמה. יש שני כיוונים עיקריים למגמות אלו. האחד — ניצול גופים נושאים נוספים קיימים נ"ט עד שבסופו של דבר תחמושת נ"ט תימצא כמעט בכל גוף נושא. המגמה השנייה היא פיתוח מערכות נשק ייעודיות חדשות. עם פיתוח הארטילריה הטילית מנוצלות עתה מערכות אלו — או נגזרות שלהן — לשימוש בטילים נ"ט. "גיוס" הארטילריה הקנית והטילית

לנ"ט" נובע מהסיבות הבאות:

(א) טווח גדול (עד עשרות קילומטרים), המאפשר להרחיק את הצוותים והכלים משדה הקרב הרווי באש.
(ב) גמישות גדולה בהעתקת האש מגזרה

צריח תותח 60 מ"מ מתוצרת תעש

המעשי בשדה הקרב, במלחמת "שלום הגליל", הוכח, שהטנק הרוסי חدير לתח-מוש הקיימת כיום בצה"ל (שמקורה במערב, או המקבילה לה).

האמריקנים — העומדים באירופה ביחסי כוחות קונונציונליים ביחס דומה לזה שבינינו ובין הערבים — מחפשים דרכים לעקוף את הפער הכמותי הזה. אסכולה אחת מחפשת מפלט בנשק האטומי (הטקטי), אשר סכנתו מרובה מתועלתו. אסכולה שנייה מנסה למצוא אמצעים נ"ט מתוחכמים, שהשילוב ביניהם יאפשר לעצור מסות של טנקים מבלי להעמיד מולם מסות טנקים דומות. ללא ספק זו משאלת-לב, שעדיין לא הוגשמה, אך המאמצים נמשכים. תיאורטית, מגיעים פרסומים אמריקנים לאפשרות לעצור 80 אחוזים משריון האויב באמצעים אלו. ככל שיעלו, אמצעים אלה עדיין יהיו זולים מאוד (וניתנים ליצור בפרקי זמן קצרים) ללא השוואה למחיר ולזמן הצטיידות של טנק מקביל לטנק האויב (דהיינו — לפני פרוץ מלחמה ולא בהמשכה). לדוגמה — כושר היצור הנוכחי של ארה"ב בטנק אברהמס M-1 אינו עולה על אלף טנקים לשנה, וקצב ההצטיידות השנתי המתוכנן, מבחינה תקציבית, עוד קטן מזה. כלומר, דרשות הרבה שנים למלא את הסד"כ הנדרש ע"י צבא ארה"ב. אם נוסף לכך את הבעיות שטרם נפתרו בטנק (כגון בעיות המנוע), או הפיתוחים באמצעי הכינון והראייה שטרם הושלמו, יש לשער שהזמן יארך עוד יותר. בנקודה

נדמה, שמצאנו פתרון מייגוני ישר, תמיד נמצא, שהעלאת כושר החדירה של התח-מוש מושגת מהר יותר; ושוב מופר האי-זון לטובת התחמושת החודרת. ניתן להקטין את הנזק שהיא גורמת, אף במקרה של חדירה, אך אי אפשר למנוע אותו לחלוטין. אף אם אין זו השמדה מוחלטת של הטנק או צוותו, זה עלול לעצור את הטנק.

קביעה זו אינה מונעת את הצורך להשתדל להפחית את הנזק ככל האפשר, ונעשה רבות בנדון. הטנקים החדישים כיום חדירים הרבה פחות לתחמושת נ"ט, מצוידים במערכות אוטומטיות לכיבוי-אש למקרה של חדירה הגורמת להתלקחות אש, והתחמושת והדלק מוגנים יותר. מבחינה זו "נרות" העשן, שסימנו פגיעה בטנק בעבר, עשויים להיעלם, והנזק לצוות ולטנק מאש ומהתפוצצות התחמושת עשוי לרדת דרסטית.

לעומת זאת, קל יותר להגדיל את כושר החדירה של התחמושת מאשר לשנות את כושר המיגון של הטנק. כלומר, הסיכון שבהסתמכות על אחד המרכיבים בעצמה הכוללת גדול הרבה יותר במערכות הנשק הראשיות מאשר באמצעים הטכנולוגיים לחדירת שריון. הטנק הרוסי T-72 היה "אימת המערב" בגלל הערכות המהדיעין, כי אינו חدير לתח-מוש הקיימת. בארה"ב נעשה מייד פרויקט-חירום שתכליתו הייתה להגדיל את כושר החדירה של הטיל TOW. לא היה קושי רב להשיג כושר חדירה הגדול בעשרות אחוזים מזה של הטיל המקורי (מבלי לשנות את המערכת כולה). במפגש

* מתבקש מאליו ניצול הארטילריה ופיתוח תחמושת נ"ט (טיל, או פגז). כן ניתן להשתמש במסוקים, במטוסים ואפילו בנגמי"שים.
** ראה גם תא"ל עודד טירה, "הארטילריה — נשק השמדה", מערכות 288, עמ' 14-17. רס"ן (מיל) יוסי זינגר, "ארטילריה מתקדמת — הפגז הבחוד מול המטרה הבודדת", מערכות 297, עמ' 39-42, להרחבת הנשוא מבחינת הארטילריה.

לגזרה מבלי צורך לשנות מקום (פרט לשינויים מקומיים כהגנה בפני אש נ"ט).
ג) מעט כלים יכולים להעסיק הרבה מטרות.

ד) בגלל האפשרות המודרנית לפגוע בנקודה בכל טווח (לעומת הצורך בנפח אש גדול בעבר) הרי כיום גדלה יעילות הארטילריה.

ה) אפשרות שילוב עם סוגי התחמושת הישנים (נפיץ) או החדשים מסוג ICM (חימוש קונוונציונלי משופר).

ו) פרק זמן קצר לפיתוח בהסתמך על מערכת נשק קיימת.

הבעיה הטכנית העיקרית בשימוש בארטילריה קנית שהיא בעיית הקשחת הרכיבים כדי שיעמדו בתאוצות העצום מות בקנה כבר נפתרה למעשה, כאשר הכל נעול בעת היריה. לפיכך, המשך הפיתוח נותן אפשרות לשימוש באמצעי הנחיה, או ביות, מגוונים המפותחים כיום. החל מביות חצי אקטיווי וביות על קרן לייזר הנשלחת ממקור אחר (קת"ק), שיטות טלוויזיוניות, או שיטות של "יריה ושכח".

מבחינה זו, עקומת ה"S" רק בתחילתה בגלל הפיתוח האלקטרוני. לכן, למרות שהארטילריה קיימת כבר מאות שנים, ניתן להניח שהחידושים ישתקפו בחידוש פניה ויגדילו מאד את עצמתה. בהתחשב בעובדה שהארטילריה כיום מתנייעת ובה לקה הגדול (155 מ"מ) גם מוגנת, היא יכולה להיות צמודה לכוחות ולא תהווה מכשול להתקדמותם.

ארטילריית הטילים מצריכה אמנם פיתוח מערכת, אולם מערכת השיגור במקרה זה פשוטה יחסית ואינה מחייבת דיוק (במקרים שאנו דנים בהם – דהיינו עם הנחיה, או ביות). טווחיה עשויים להיות גדולים מטווחי הארטילריה הקנית ופיתוח הרכיבים הקשיחים קל יותר.

בעיית הקת"ק, שהיא כיום נקודת תורפה, אינה חריפה במיוחד. ראשית, מדובר במספר קטן יחסית של אנשים, אשר ניתן למגנם ולניידם אפילו ע"י השריון עצמו. שנית – עם התפתחות שיטות הביות האקטיווי המלא לסוגיו עשויה גם בעיה זו להיפתר סופית.

למרות כל היתרונות הללו, אין המצב הנוכחי רוד כל כך. הפיתוח מפגר אחר לוח הזמנים ואינו עונה על הדרישות המבצעיות, והיו כישלונות רבים (האמריקנים נסוגו וביטלו הרבה תכניות שאפתניות, שהושקע בהן הון עתק). משך זמן הפיתוח הארוך, גם בתכניות המוצלחות, העלה דרמטית את מחיר התחמושת או

ראה Digby במקורות.

המערכות, ומספר הפיתוחים "החיים" עדיין קטן.

אם לפני כעשור האמינו שכיום יהיה מגוון של מערכות "יריה-שכח" יום-לילה בשירות מבצעי ובמחסי הצבא, כיום הספקנות גדולה בהרבה ובפועל כמעט ולא קיימות מערכות העונות לדרישות. למרות זאת – די במעט הצלחות מתוך השפע הרב של הניסיונות כדי לשנות את התמונה מן הקצה אל הקצה. עלינו להת-ייחס אפוא אל הבעיה כניתנת לפתרון ולהביאה בחשבון כנתון מעשי ולא תיאורטי. מה עוד שהאלקטרוניקה ממשיכה להתפתח בצעדי ענק ומהרכיבים הוצערים המצויים כיום ניתן להפיק (לצרכנו) דברים שהיו בגדר דמיון לפני כעשור.

נסה לערוך תסריט אפשרי של שימוש באמצעים החדשים נ"ט ומידת קטל-נותם. נניח שברצוננו לעצור כוח של 500 טנקים, הנמצאים בתנועה וטוחם אלינו יותר משלושה קילומטרים, דהיינו מעבר לטווח היעיל של הטנקים הנוכחיים. בגזרה נמצאים 50 אמצעים, המנצלים חימוש מונחה מדויק, או חימוש קונוונציונלי משופר. דהיינו, ירי ישיר (כגון TOW), ירי עקיף (כגון קופרהד), מערכת טילית כלשהי, מסוקים נ"ט, פגזי מצרר המפזרים פצצונות נ"ט, פגזים מפזרי מוקשים נ"ט וכדומה. לפי ההגדרה, יעילות החימוש המדויק לפחות 50 אחוזים. קצב האש (לצרכי הדיון בלבד) הוא שילוח אחד כל שלוש דקות (או פגיעה

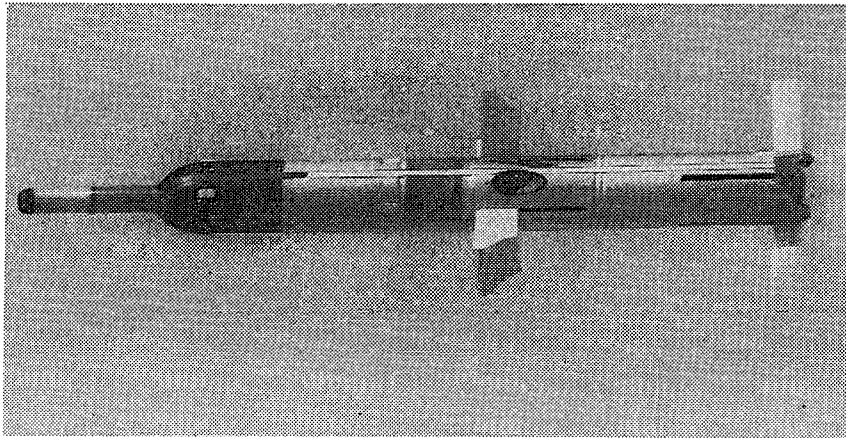
אחת כל שש דקות). חשבון קל יראה, שבמקרה "אידיאלי" כזה ייפגעו כל הטנקים תוך פרק זמן קצר מאוד. [עשר פגיעות בשעה למשגר, או $10 \times 50 = 500$ לכלל המשגרים]. גם אם נוריד מהמספרים ה"סטטיליים" הללו ככל שנוריד, בהתחשב במיטוך עשן, בתמרונים, באש נ"ט ובאב-דות לכוחותינו, עדיין אנו עומדים במצב שכוח גדול של טנקים יכול להישמד (או להיעצר) ע"י מעט מערכות נשק, שחלקן הגדול אף אינו נמצא בשדה הקרב (מבלי להכניס בינתיים את כוח השריון עצמו). ניסוי כזה במטוח (ללא אש נגדית וללא נפגעים) לא רחוק ממעשי כבר כיום, והוא רב משמעות.

לא בכדי כתבו האמריקנים כבר לפני שנים, שניתן לחשוב על עצירת עד 80 אחוזים משריון האויברק בעזרת החימוש המונחה המדויק (אמנם, בהסתמכות מרובה על חיל האוויר). לאלה ש"הס-פידו" את הטנק היה אפוא כל היסוד התיאורטי לקביעתם. אולם, אין פלא, שלמרות כל הנאמר לעיל, הטנק מחזיק עדיין מעמד. אם תפרוץ "מחר" מלחמה, יש להניח, שהטנק יישאר מלך הזירה, בהתחשב באי-בשלות חלק נכבד ממער-כות החימוש הללו ובהגדלת יעילות הטנק. לעומת זאת, אם תפרוץ מלחמה "מחרתיים" יש סיכון הרבה יותר גדול שהקף תיטה לכיוון האמצעים האחרים (אם כי לא תבטל את הטנק).

מכל מקום, בציוות החדש של חילות השדה לא יפעל כוח הטנקים לברו אלא בשילוב עם כוחות אחרים. לכן, חלק גדול

שריון טנק שנחרד ע"י פגז 60 מ"מ

טיל טאו משופר מתוצרת התעשייה הצבאית

השריון של הצנטוריון, הפטון או מקבי-ליהם במזרח. קיימים בעולם, ובצב-אות ערב, אלפי טנקים כאלו. בטווחים ובמהירות הלוע שנזכרו לעיל וברמת

ליכולת חדירתו. יכולת החדירה בקוטר 60 מ"מ היא כיום 120 מ"מ פלדת שריון, הנטויה בווית 65° נאט"ו, בטווח של כ-2,000 מטר. יכולת זו היא גדולה מעובי

חימוש מונחה מדויק לארטילריה — פרויקטים בפיתוח בארה"ב

קות שטח קרקע מסוים. כאשר הסורק בעל הגלים המילימטריים מגלה מטרה, הוא מפעיל את הראש הקרבי (מטען כיפתי). המייצר קליע המתחשל מאליו ונורה אל עבר המטרה וחודר את שריון הסיפון של הטנק. בסוף 1983 ניתנו חוזים לשתי חברות לשם פיתוח הנדסי לייצור והצבא קיווה לסיום הפיתוח עד סוף 1984.

● GAMP — פצצת מרגמה מונחית נ"ט הפיתוח התחיל בשנת 1982. מיועדת לשימוש במרגמה 4.2 אינטש הפצצה תונחה ע"י הדמאה תרמית. גלים מילי-מטריים או ביות לזר חצי-אקטיווי. בשלב זה הוקפאה התכנית, אך דובר הצבא ציין, שהפיתוח יימשך בתאריך מאוחר יותר (אם יימצא לו תקציב).

● STAFF — תחמושת מסוג ירה-ושכח המופעלת ע"י המטרה בניגוד ל-SADARM, זו תחמושת הנר-ית בכינון ישרי. עוברת מעל טנק האויב וחישן מילימטרי מפעיל את המטען (מטען כיפתי). היצר קליע המתחשל מאליו והחודר את סיפון הטנק. טווחו — כשני ק"מ. יש להניח שהתחמושת תיירה מתותח טנק ולא מתותח שדה. באותה משפחה של ירי ישרי מפותח גם קליע רכוב קרן לזר.

הפרויקטים הבאים נועדו לפתח קליעים ארטילריים, המסוגלים לפגוע במטרות טקטיות קטנות במדויק בכדור ראשון. מצב פיתוחם מתקדם.

● AIFS — מערכת מתקדמת לירי בלתי ישר בפיתוח המתקדם משנת 1979. הקליע נורה מתותח 203 מ"מ (המחליף את הותחי 175 מ"מ) ומונחה בגלים מילימטריים, או תת-אדומים. התחמושת היא מסוג מהיר (מטען הודף רקטי). הטווח המתוכנן הוא עד 70 ק"מ. בשנת 1981 צורף לו פרויקט AF/AF (ירי ושכח מתקדם). שבחן טכנולוגיות דומות לתחמושת 155 מ"מ ו-105 מ"מ. בשנת 1982 ביטל הפנטגון את התכנית לפיתוח קליע 155 מ"מ ירה-ושכח מתקדם בגלל מגבלות תקציביות.

כיום נמצא בשלב הפיתוח ההנדסי.

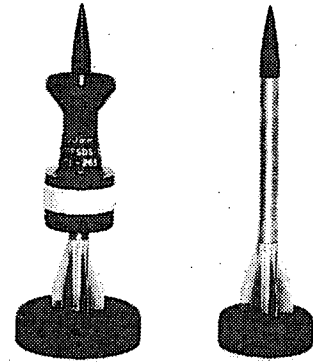
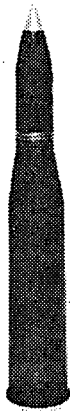
● SADARM — תחמושת נ"ט מסוג חוש-השמד בפיתוח מתקדם משנת 1980. תחילת הפיתוח ההנדסי בשנת 1983. התחמושת נורית מתותח 203 מ"מ לטווח מרכזי 29 ק"מ. זה מכלל המכיל שלוש תתי-יחידות מונחות. המוטלות מעל ריכוז-זים של טנקי אויב. היחידות נוחתות בעזרת מצנחים. סובבות על צירן וסור-

מהדברים שנאמרו על שיתוף מערכות נ"ט נוספות ייושם בשיטת הלחימה ממילא. כך שאין הדברים נמצאים בסתירה והצלחת אמצעי אחד יכולה לתרום למערכת כולה ולא לבטל את משנהו.

"הקרב המשולב" מביא בעקבותיו — מבחינת הנשק נ"ט — בעיות נוספות המצריכות פתרון. גם חיל הרגלים כיום מנויד על גבי נגמ"שים, שקשה למגן אותם. חלק מהנגמ"שים חדירים אפילו לנשק קל. נעשו מאמצים להפחית את רמת הפגיעות ויש גם הצלחות. אולם, גם במקרה המוצלח נשאר הנגמ"ש פגיע, ותמיד יהיה נחות לעומת הטנק. בשדה הקרב נמצאים הרבה נגמ"שים, ומספר החיילים העלולים להיפגע הוא גבוה. כיום, יש תלות הדדית בין הטנקים לבין הנגמ"שים: אלה, בתחומם, מגינים על אלה. לגבי הטנקים זה עומס נוסף, ואולי ניתן היה לחשוב על יתר-עצמאות לנגמ"שים בהגנה על עצמם. ניתן להרחיב את משימותיו של נגמ"ש TOW להגנה על הנגמ"שים עצמם מפני טנקים עוינים (הוא עשוי לתת תשובה נגד כל סוגי הטנקים). קיימת אפשרות נוספת — מערכת נשק קנית בקליבר קטן הנישאת על גבי נגמ"ש.

עם הופעת קלע החץ בעל יכולת החדירה המוגברת, נוצרה אפשרות לחדור טנקים גם בתותחים בעלי קליבר קטן. ואמנם, האמריקנים ניסו לפתח תותח בקוטר 75 מ"מ (וכן 60 מ"מ) בעל תחמושת חץ, במהירות לוע גבוהה (מעל 1,600 מטר לשנייה). זו מערכת קטנה וקטלנית במידה לא מבוטלת. מערכת נשק דומה פותחה גם ע"י התעשייה הצבאית בארץ. תחמושת כזו מסוגלת לחדור את מרבית הטנקים הקיימים (גם מלפנים) פרט לדור האחרון (המערבי והמזרחי), שבהם יכולת החדירה היא מהצד בלבד. בכל מקרה היא יכולה לגרום נזק ולעצור גם את הטנקים הללו.

יש גבול עליון שתחמושת חץ מקוטר מסוים יכולה לחדור, ללא קשר למהירות הלוע שלה. מיכניזם החדירה "אוכל" את החץ תוך כדי חדירה ועומק החדירה תלוי בעיקרו באורך החץ החדר (זה גם יתרונו של החץ לעומת תחמושת קצרה ח"ש — מנעל מיוצבת סחרור). למרות היות החץ מיוצב סנפירים, אי אפשר להאריך את החץ ללא גבול וקיים גבול עליון ליחס בין אורך החץ לקוטרו. לכן בקטרים קטנים, קטן יחסית גם אורך החץ ומהווה מגבלה

פגזי 60 מ"מ — מימין לשמאל: קליע, חדרון ופגז ח"ש מנעל מירוצב-סנפירים ופגז נפץ

ולנצל את הפוטנציאל הטמון באמצעים החדשים נ"ט.

מקורות

1. פרסומי Market Intelligence DMS — Report.
2. James F. Digby, Precision Guided Weapons, The Rand Papers Series, March 1975.
3. HVMS — 60mm Weapon System תוצרת התעשייה הצבאית.

מאד, ואינם בני-השוואה למשאבים המושקעים ע"י המעצמות הגדולות, שנגד האמ"ל"ח שלהם עלינו להתמודד. אולם, יש לזכור, כי אנו ניזונים מתוצאות הפיתוח — בייחוד האמריקני — ומצטיידיים באמצעי לחימה קנייניים. אנו יכולים אפוא להתמקד בפיתוח מעט אמצעים, אשר עשויים להוות גורם של הפתעה, או שאנו רוצים להיות בלתי-תלויים בהספקתם החיצונית. בדרך כלל, עברנו כבר בארץ את חבלי הבראשית, הכרוכים בהקמת התשתית לפיתוח אמצעי לחימה חדישיים. המידע המצוי בארץ על הפיתוח בעולם והידע העצמי שלנו מאפשרים לברור מתוך שפע הניסיונות הנעשים בעולם מספר קטן של אמצעי לחימה מבטיחים, המעניינים אותנו ביותר, ולניסות לפתחם. אולם, לכאורה, גם אלה מעבר ליכולתנו. בתחום הטנקים והאמצעים נ"ט המחירים "נוראיים", ועלולים לרפות את הידים של מקבלי החלטות. אך, מתברר, שלמרות הכל, אנו מצליחים לעמוד במשימות רבות, ולהגיע לתוצאות מדהימות בהשקעה כספית — ולעתים אף בפרקי זמן — קטנים לאין ערוך מהמקובל בעולם. עובדה היא, שאנו מייצרים בכוחות עצמנו חלק נכבד מהאמל"ח שלנו ברמה שרק המעצמות הגדולות משתוות לה (למרות שאין "נסים": טנק או טיל, אף אם הם זולים יותר, מחירים אינו שונה מהותית אצלנו ובעולם).

סיכום

הצמצום הצפוי בתקציב הביטחון בשנים הקרובות מחריף את הבעיה עוד יותר. אין ספק שחלק מהפרויקטים הרצויים ייפול מבחינה תקציבית. במסגרת האילוצים התקציביים — יש לאזן את האמצעים

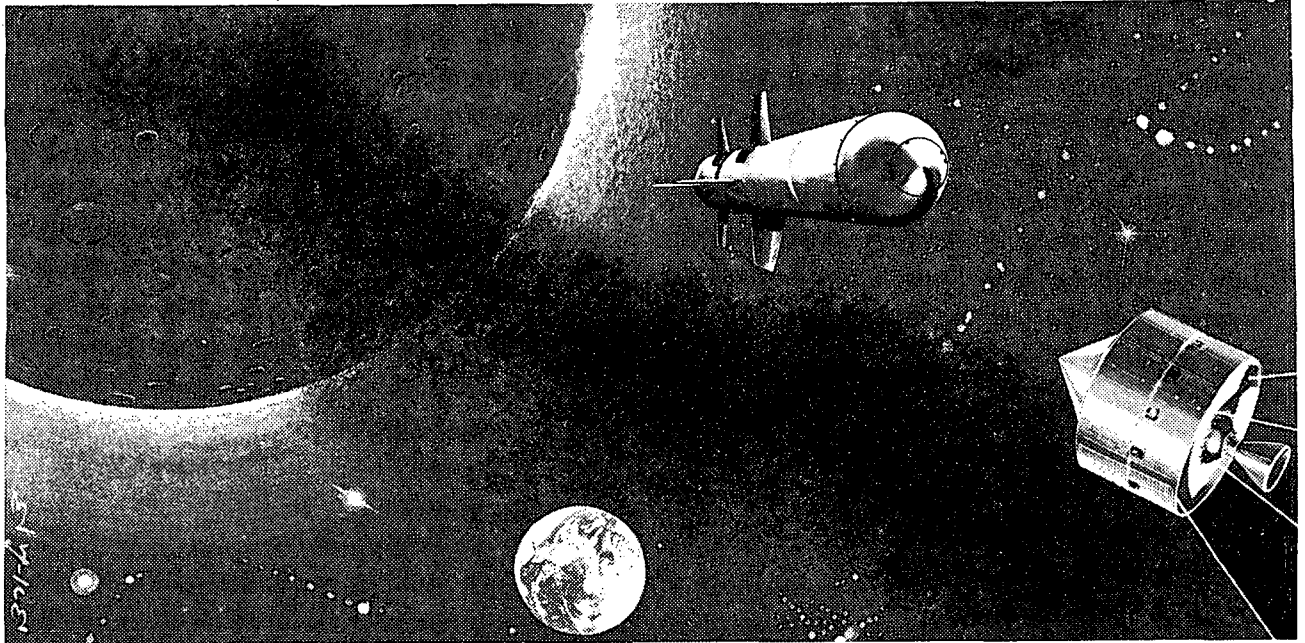
הדיוק של התחמושת אין גם צורך במערכת כינון מורכבת. גם קצב האש המהיר (למערכת כזו, בדרך כלל, טעינה אוטומטית ואפשרות לירי "צרורות" קצרים) מאפשר השמדת מטרות ביעילות רבה. אם נוסיף לכך את האפשרות לצייד את המערכת בתחמושת נפיצה לסוגיה (כולל פגז בעל מרעום קרבה), ניתן להשתמש בה למגוון רחב של משימות.

צירוף נגמ"ש בעל מערכת כזו לנגמ"שי TOW הצמודים לחרמ"ש יכול לתת להם הגנה וסיוע ישירים ללא צורך להסתייע בטנקים, וניתן לחשוב גם על משימות ישירות של מערכות אלו. מבחינה טכנית, הפתרון קיים וזול. מבחינת הדרישות המבצעיות הכוללות — אין העניין פשוט כל כך.

...

מדינת ישראל מתלבטת, הרבה מעבר למקובל בעולם, בדילמה הנצחית — מתי "להקפיא" פיתוח ולהתחיל בהצטיינות. היות שאנו חייבים להיות מוכנים תמיד למלחמה, ההחלטה קשה. מצד אחד — פיתוח לא מושלם, אשר נכנס לשלב הצטיידות, עלול להתגלות במלחמה כמיושן, בגלל ההתפתחות המהירה של אמצעי לחימה. מצד שני — אין כל תועלת במלחמה באמל"ח מצוין, שאינו נמצא בפועל או בכמות מספקת. הוסף לכך את החשיפה במקרה של מלחמה לא כוללת, המאפשרת לאויב למצוא אמצעי נגד והבעיה חריפה עוד יותר. הבעיה הגה מבצעית וכספית, היות וכל הצטיידות במצב מסוים נועלת את הדלת, למעשה, בפני הצטיידות (או מתקון) חדישים יותר. גם משאבינו לפיתוח אמל"ח מצומצמים

• האיוב של הטוב הוא הטוב יותר — נהוג לומר.

"מלחמת הכוכבים" נשק העתיד או מדע בדיוני?

רס"ן (מילי) ד"ר עזריאל לורבר

הגרעינית. לדעת רבים וטובים, המושג MAD כשמו כן הוא היות שמניעת המלחמה היא עניין מורכב, התלוי במידה שווה ביעילותו של ציוד הבקרה והשליטה וברצונם הטוב של האנשים משני הצדדים. על אף כל אמצעי הביטחון, הקווים החמים וכיוצא בזה, הזמנים המותרים לבדיקה ולמחשבה במקרה של ספק מתקצרים והולכים ותמיד עלול להיות מישוהו — ולא חשוב באיזה צד — שיחליט קודם לירות ואחרי כן לשאול שאלות. בנוסף, אין מדובר רק בשתי המעצמות אלא במדינות נוספות שיש בידן נשק גרעיני או שביכולתן ליצור בהתראה קצרה ("הפצצה כמרתף"). כתוצאה מכך מסתכנת ביותר בעיית מניעת הפעלתו של נשק זה.

יירוט הטילים — הגנה חסרת סיכוי
ראוי להזכיר, כי בשנים האחרונות החל להסתובב הרעיון שמלחמה גרעינית לא תהיה בהכרח סוף האנושות או אפילו הציוויליזציה בצורתה הנוכחית, בין אם מתוך הנחה כי אפילו תפרוץ מלחמה

מפתיעה עוד יותר מן האופקים הטכנולוגיים בתכנית נועזת זו הייתה תגובתו של הממסד האקדמי בארה"ב, הליברלי בדרך כלל. רבים מאלה יצאו בשצף-קצף נגד התכנית. אף כי חלק מן הטענות נגד היו טכניות בעיקרן, רובן סבבו סביב שאלות פוליטיות ובעיית "מאזן האימה".

חלק מן הוויכוח עקר לחלוטין לפחות בשלב זה, היות שנושאו הנגן הנחות, ברובן בלתי מבוססות. כחלקו הוויכוח התעורר עתה רק מפני שמישהו, שהוא גם דמות פוליטית חשובה, קם ואמר בריש גלי את מה שרכים לפניו אמרו, אם כי כפורומים פחות מרשימים. ה"תיקו הגרעיני", "מאזן האימה" או "ההרתעה ההדדית", בשם זה או אחר, אף כי מחזיק מעמד לאורך כ-40 שנה, הופך למסוכן יותר ויותר בגלל התפתחויות שונות. ראשית, גדלו של המאגר הגרעיני. הטבלה שלהלן נותנת מושג מסוים על כך.

המספרים שבטבלה דיים כדי להפחיד. יש לזכור, כי הם מבססים את ה-MAD (Mutually Assured Destruction) המונח ביסודה של הדוקטרינה של ההרתעה

במרס 1983, בנאום לאומה האמריקנית, שנועד להסביר את תקציב ההגנה, קרא הנשיא רייגן למדענים להתחיל לחשוב על פיתוח של מערכת מיגון אקטיווית נגד טילים בליסטיים בין-יבשתיים. יזמה זו נקראה רשמית (Strategic Defense Initiative) SDI. העיתונאים הדביקו מייד לנאום את השם "נאום מלחמת הכוכבים", על שם סדרת הסרטים המפורסמת, אף כי בנאום המקורי לא נאמר דבר על אופי מערכות הנשק, אשר יפותחו למטרה זו. על אף זאת, כאשר אחרי זמן קצר מונתה ועדה לטיפול בנושא זה, בראשותו של גיימס פלטר, מי שהיה ראש מינהל החלל (NASA), וכן מהנחיות, שקיבל מן הבית הלבן, התברר, כי מדובר באמצעים "אקזוטיים": קרני חלקיקים ומערות לייזר רכות-עצמה.

גרעינית היא תיבלם בשלביה ההתחלתיים או מפני ששני הצדדים יחסלו בעיקר את מאגרי הנשק זה לזה ומספר הטילים שמשמ יירו יהיה קטן יחסית. תיאוריות נאות אלו הולכות ומתמוטטות, בעיקר בגלל גודלם המוחלט של מאגרי הנשק הגרעיניים ופיתוח יכולת מכה שניה ושנית בגלל רעיונות חדשים בתחום המטאורר-לוגיה והקלימטולוגיה. בין היתר, הגיעו מדענים למסקנה, כי ענני האבק והעשן שיגרמו ע"י השרפות הנרחבות כתוצאה ממלחמה גרעינית בקנה מידה כזה יכסו את פני השמים במידה כזו שאור השמש לא יגיע במלואו אל פני כדור הארץ במשך חדשים ואפילו שנים. תחזיות אלה מבוססות על מה שקרה בעקבות התפרצויות של מספר הרי געש. אך במקרה דנן מדובר על כמויות אבק ועשן גדולות בהרבה ובשינוי אקלימי מהותי שעלול לגרום לתקופת קרח חמורה במרבית האזורים הממוזגים של כדור הארץ, על כל התוצאות הכרוכות בדבר. לסכנה זו, אגב, ניתן השם "חורף גרעיני".

בכל מקרה, אין ויכוח כיום כי מוטב להימנע ממלחמה גרעינית, ומכאן כל הדיבורים על הגבלת הנשק הגרעיני. הצרה היא שדיבורים, על הגבלת נשק כל שהוא, מתנהלים מאז 1920 ועד כה המכשול היחיד להצטיידות נוספת בנשק כל שהוא היה תמיד כלכלי. כפתרון ביניים, הן האמריקנים והן הרוסים פיתחו מערכת לירוט טילים אך אלו היו מבוססות על טכניקות של יירוט מטוסים. במלים אחרות, יירוט הטילים בשלב החדירה ע"י טילי קרקע-אוויר. עיון בטבלה לעיל ימחיש מייד עד כמה שיטת הגנה זו חסרת סיכוי בייחוד אם נזכור שמדובר גם בכמה יות דומות של אמצעי הטעיה ופתינות (decoys) למיניהם.

למרות זאת, בשיחות SALT הסכימו שני הצדדים למגבלות דראסטיות על

הצבת מערכות (Anti-Ballistic) ABM (Missiles) מן הסוג הזה מתוך רצון לשמור על הסטאטוס קוו. הרוסים החלו מייד לפתח מערכות ליירוט לוויינים מתוך הבנת העובדה שמרבית האמצעים האסטרוטגיים האמריקניים ישותקו אם מערכות התצפית והתקשורת הלוויינית ישותקו. האמריקנים, כדרכם קצת באיחור, התעוררו והחלו אף הם לעסוק בפיתוח מערכות נגד לוויינים. פעילות זו היתה למרות זאת על "אש קטנה" ובניגוד למה שהוצג בטלוויזיה גם לא סודית במיוחד. פיתוחים אלה המיועדים לשימוש בחלל כוללים תותחים שגאומהירים (hyper-velocity) המאיצים קליע שמשקלו מספר גרמים למהירות של כ-10 ק"מ בשנייה, ואף למעלה מכך, ע"י אלקטרומגנטים; טילים ASAT האמורים להיירות ממטוסי F-15; לוויינים שיפזרו ענני רסיסי מתכת בדרכם של לוויינים וכמובן לייזרים וחלקיקים רבי-עוצמה.

כרגיל, דוקא המדענים היו הראשונים שראו את הפוטנציאל הטמון ביישומן של טכנולוגיות אלו לפתרון הבעיות הטקטיות, הטכניות והפוליטיות של הגנה בפני טילים בליסטיים. אלה טבעו את המושג "הגבול הגבוה" (High Frontier) כשם כולל לתפיסה של העברת זירת הלחימה מפני כדור הארץ אל מרחבי החלל החיצון. אחת מטענותיהם הייתה פשוטה למדי: "זה אידיאלי לחלוטין לאסור על חימוש ומלחמה בחלל החיצון, היכן שמטבע הדברים אין נפש חיה, ולהסכים (בשתיקה אמנם) למלחמה על פני כדור הארץ, היכן שהנוקים יהיו לאין סוף גדרים לים יותר".

עדיפות כמותית לברית ורשה
ההתעוררות המחודשת של העניין בהגנה מפני טילים בליסטיים נובעת ממספר סיבות נוספות. הראשונה היא ההכרה כי על אף חוסר הרצון של שני

הצדדים להיגרר למלחמה כזו היא עשויה לקרות!

להבנת הנקודה הזו עלינו לסקור תחילה את המצב של צבאות נאט"ו מול ברית ורשה. כידוע, לברית ורשה יש עדיפות מספרית עצומה באירופה. עד לאחורונה האמריקנים (והאירופאים) לא הוטרדו מיחסי כוחות אלה וזאת משתי סיבות, לכאורה סותרות:

א. הניחו, כי מערכות הנשק הקונוונציונאליות המערביות עולות באיכותן על המזרחיות במידה כזו שיחסי הכוחות המבצעיים נשמרים פחות או יותר.

ב. אם לכוחות ברית ורשה תהיה בכל זאת עדיפות משמעותית הרי כוחות נאט"ו ישמשו כ"תיל ממעיד" לשחרור נשק גרעיני שמעצם טבעו יהיה יעיל מאד נגד ריכוזי השריון הסובייטי. לכן, גודלם המוחלט או נחיתותם המבצעית של כוחות נאט"ו יהיו חסרי חשיבות. הציניקנים יטענו בוודאי, כי במקרה כזה עדיף אפילו להקטיןם כדי לספוג פחות אבדות.

מספר התפתחויות הקשורות זו בזו החלו לשנות מצב עניינים, יחסית נוח, זה. מצד אחד איכות כלי הנשק הסובייטיים עלתה מאוד. אמנם, הם עדיין מפגרים אחרי אלה של ברית נאט"ו, והמחקר הצבאי הסובייטי כולו מתלבט כנראה בבעיות חמורות, בעיקר כלכליות, אך כיום לא ניתן לקבוע חד-משמעית, כי האיכות המערבית מספיקה כדי לפצות על הנחיתות המספרית. כיום, מתקפה סובייטית קונוונציונאלית באירופה תיגמר, קרוב לוודאי, בניצחון סובייטי. שנית, גברו אפקטוקים בארה"ב האם כדאי להיגרר למלחמה כוללת, גרעינית מן הסתם, כדי לחלץ את האירופאים. הקולות הבדלניים טוענים כי ארה"ב עשתה זאת כבר פעמיים וקיבלה מעט מאוד בתמורה, לפעמים אפילו לא "תודה", שלא לדבר על תמיכה ממשית בעת הצורך לארה"ב. גם אם ארה"ב תעמוד איתנה מאחורי בעלות בריתה מוטרים מפקדי נאט"ו; אם יחליטו להשתמש בנשק גרעיני זירתי (Theatre Nuclear Forces), כלומר נשק גרעיני טקטי לסוגיו השונים, הרי גם כאן הרוסים השיגו עדיפות מוחצת (ראה טבלה) ויש להניח כי אם ינסו לעכבם ע"י נשק גרעיני, לא יישארו חייבים; שלישיית, שימוש כזה בנשק גרעיני, אפילו בסדר גודל של קילורטונים בודדים, עלול לגרום להסלמה, הן בגודל והן בטווח; תוך שעות, או לכל היותר ימים, העניין עלול להדרדר למלחמה גרעינית בין-יבשתית כוללת (בגרמניה מתהלכת בדיחה — מבחינת הגרמנים אין הבדל בין טיל גרעיני טקטי לבין טיל

מאזן האימה הבינמצמתי

מאטונאז' לטווח ארוך	נשק גרעיני לטווח ארוך (רש"קים)	נשק גרעיני לטווח קצר (רש"קים)	ברית המועצות (כולל ברית ורשה)
6100	7300	8300	ארה"ב (כולל ברית נאט"ו)
3750	9270	800	

הערה: מספרים אלה מעורבנים לשנת 1982 וכוללים טילים לצוללות (SLBM) ונשק נישא-מטוסים. בכל מקרה המספרים גדלו בגלל הכנסת טילי השיוט למיניהם והגיוול הטכני במאגרי הנשק.

גרעיני בין יבשתי: שניהם יפלו בגרמניה). ההכרה בעובדות פשוטות אלה תמיד דרבנה את האמריקנים לחפש פתרונות פוליטיים, אך בינתיים התברר כי המחקר רים הארוכים בנושאי נשק חלל מתחילים להניב פרי. בנוסף, הצלחותיה של מעבורת החלל, אמינותה וההוכחה הניצחת ליכולתם של אסטרונוטים לפעול באופן חפשי בחלל, כולל הוצאת לוויינים ממסלולם אל תוך תא המטען של המעבורת והחזרתם אל כדור הארץ, שכנעו למעשה שפעילות סדירה בחלל, בהוצאות סכרי רות, מעשית לחלוטין ויצאה מתחום המדע הבריוני. יתרה מזאת, הצבת כלים כאלה עוקפת כנראה בצורה אלגנטית את הסכמי SALT תוך שימוש בכלים משור-כללים בהרבה מאשר אלה אשר הוגבלו ע"י אותם הסכמים.

למען האמת, הממשל האמריקני קרוב לוודאי מעוניין להציב מערכות כאלו מסיבות נוספות, שרובן עדיין לא הוזכרו כלל. עבור האמריקנים הצבת מערכת כזו בחלל הנו מצב של "אין אפס".

נזכיר תחילה מספר תכונות טכניות בסיסיות של טילים בליסטיים לטווח ארוך, או לטווח בינוני:

א. כדי להשיג טווח מרבי נורים טילים בליסטיים לגבהים ניכרים על מנת לנוע בחלל הריק מהאוויר.

ב. גם במסלולים "מונמים" הגובה המקסימלי של המסלול הינו עשרות אחוזים מן הטווח.

ג. בשלב הממוצע (או בשלבים הממונעים) הטיל מגיע לגבהים של עשרות רבות ועד מאות קילומטרים. בשלב זה הטיל פולט כמות אדירה של קרינה, הניתנת לקליטה לטווחים ניכרים.

ד. מגמר הבעירה, ולפחות עד אמצע המסלול, טילים בליסטיים טסים במסלול קבוע הניתן לחישוב. עבור טילים עם ראש מתפצל אמצע המסלול הוא נקודת תחילת ההפרדה.

האיום הסובייטי נגד ארה"ב גופא מתבטא ברובו בטיילים בליסטיים המשוגרים משטח ברית המועצות ומצוללות נושאות טילים. סביר גם להניח, כי הרוסיים יצליחו להציב טילים גם במדינות ידידותיות להם באמריקה המרכזית. לרוסיים יש כוח מפציצים כבדים הנושא פצצות או טילי שיוט לטווח קצר אך עצמתו קטנה ביחס לכוח הטילים. לברית המועצות אין כיום טילי שיוט לטווח ארוך אם כי יש ספקולציות לגבי טיל כזה שסימונו SSC-X-4, ואורכו כשבעה מטר, הנמצא בפיתוח.

האיום נגד אירופה המערבית מגוון

הרבה יותר וכולל טילים בליסטיים לטווח בינוני, מטוסי קרב הפצצה היכולים לשאת נשק גרעיני או טילי שיוט קצרי טווח, וכן רקטות ארטילריות מסוגים שונים. כל כלי הנשק הבליסטיים, ובעיקר אלה המיועדים לטווח ארוך, ניתנים לנטרול, במידה כזו או אחרת של הצלחה, ע"י המערכות המוצעות של הגנה בחלל. יתרה מזאת, הנטרול (השמדה) מתבצע באזור השיגור או בסביבתו הקרובה. הדבר נותן לאמריקנים, ולמעשה לנאט"ו, גמישות ניכרת בתכנוניהם האפשריים: עכשיו הם יכולים לדבר בצורה רצינית יותר על שימוש בנשק גרעיני טקטי ולחשוש פחות מהסלמה פוטנציאלית ללחימה גרעינית בלתי מבוקרת. חופש פעולה כזה יסלק כאב ראש אחד ממפקדי נאט"ו בזירה האירופאית.

יתרה מזאת: הפיגור הרוסי בטיילי שיוט מתחכמים מקנה למערב יתרון מסוים, או נכון יותר לאמר מבטל את היתרון הרוסי, בנשק גרעיני טקטי. בסך הכל, הדבר נותן לברית נאט"ו, חופש להפעיל שלב נוסף בין לחימה קונונציו-נאלית לבין מלחמה גרעינית כוללת, ובלי הסכנה העיקרית הטמונה בשלב זה, המעבר הכמעט אוטומטי ללחימה גרעינית מלאה.

גם במקרה של סכנת הידרדרות למלחמה גרעינית מלאה, יש למערכת הגנה כזו, שתהיה אפקטיבית במידה סבירה, יתרון פוטנציאלי נוסף.

עוד לפני שנים הודיעו האמריקנים, כי במקרה של מלחמה כזו הם יימנעו מלפגוע בריכוזי אוכלוסיה וישאפו להשמיד רק את מאגרי הטילים של בריה"מ. אף כי כתעמולה הדבר נשמע נאה, הרי הסיבה הייתה קרוב לוודאי פראקטית הרבה יותר. בהעדר הגנה של ממש הרי השמדת יכולת התקיפה הסובייטית הייתה בעדיפות עליונה. האמריקנים הניחו, כי לרוסים לא יהיו עפכות כאלה.

הצבת מערכת הגנה כזו תאפשר לאמריקנים לאיים בלחימה גרעינית "סלקטיב" וזיית שתפגע בברית המועצות במקום הכואב ביותר: ריכוזי אוכלוסיה ומרכזי תעשייה, אזורים גידול המזון וכיו"ב. מטרות אלה הן כיום בעדיפות משנית.

נשאלת השאלה הכרוחה: מה ימנע מן הרוסים לפתח מערכת כזו ולנטרל את היתרון האמריקני, כך שהמצב יחזור לקדמותו? האירוני בדבר הוא, כי צעד רוסי כזה יהיה מן הסתם התגשמות חלו-מותיהם הפרועים ביותר של חסידי הקו הנוקשה בממשל האמריקני, וזאת ממספר סיבות:

נזכיר תחילה, כי מעצם טבעו נשק מגן חללי יהיה אפקטיבי רק נגד טילים בליסטיים בשלב השיגור ומעט אחריו. סביר להניח, כי ניתן להרחיב את מעטפת הביצועים של מערכות כאלה גם נגד כלים הטסים נמוך, אך בוודאי לא בשלב ההתחלתי של הצבת המערכות. כתוצאה מכך נטרול הדדי של כלי הנשק הבליסטיים שבידי שתי המעצמות ישאיר את ארה"ב עם יתרון ניכר: טילי שיוט מתקדמים וכוח מפציצים בין-יבשתי הנושא מגוון רחב של כלים נוספים. יתרונה היחסי של ארה"ב במחשבים ובמזעור, הנשמר כבר הרבה זמן, ימשיך לתת לה יתרון בכלי נשק הבנויים יותר על תחכום (טיל שיוט מתקדם) ופחות על כוח "גס" (טיל בליסטי). גם במקרה של מאמץ פיתוחי רוסי, להשיג שוויון בכלים כאלה, שהוא אפשרי לכל הדיעות, יישמר בידי ארה"ב יתרון נוסף. אסטרטגיה גם היא בסופו של דבר עניין של גיאוגרפיה: ארה"ב, בניגוד לבריה"מ, מוקפת כולה בים או במדינות ידידותיות. מבט שטחי באטלס ידגיש את ההבדלים בנקודה זו, ויכולת האיום ע"י טילי שיוט בעלי כושר טיסה נמוכה מאד (Nap Of Earth) היא במידה ניכרת לטובת ארה"ב. בנוסף לכך, עצם המעבר מטיילים בליסטיים לטיילי שיוט ומטוסים, מוריד במידה ניכרת את הסכנה הכרוכה בהתפרצות מלחמה גרעינית, בגלל קבועי הזמן הארוכים יותר, והקטנת הצורך בהחלטות חפוזות תחת לחץ.

היתרון לארה"ב בפיתוח פרויקטים גדולים

הכניסה של בריה"מ למאמץ פיתוח נוסף בתחום פזה, הגדלת מאגר הטילים הבליסטיים כולל טילי הטעיה, כדי להורות את מערכת ההגנה, או שכלול טיליה הבליסטיים כך שסיכוייהם יגדלו אם יתקלו במערכת הגנה כמוצע, הם בהחלט אפשריים מבחינה טכנולוגית, אך יעלו הון עתק: וזה מתקשר ליתרון האמריקני העיקרי במרוץ הזה. פיתוח נשק חלל מעין זה איננו פרויקט צבאי צר מידות: זה איננו עוד טנק או עוד מטוס או אפילו נושאת מטוסים חדישה. עצם היקפו — מאות מיליארדי דולר (ומדובר עד כ-500 מיליארד דולר) מוציא אותו מקטגוריה כזו. זה פרויקט לאומי בקנה מידה אמריקני ויהיה גדול בהיקפו מ"תכנית מנהטן" (2 מיליארד דולר של אז) ותכנית "אפולו" (25 מיליארד בשנות ה-60). האמריקנים בדרך כלל אינם נבהלים מסכומים גדולים, מה גם שהציבור האמריקני הבין סוף סוף, כי השקעות כאלה נשארות בסופו של דבר

בארה"ב, עוזרות ליצור מקומות עבודה חדשים ותורמות ל-spin-off טכנולוגי אדיר לרווחת הציבור כולו.

בריה"מ, כאמור, תוכל מן הסתם להתמודד עם האמריקנים גם בחזית זו — אך במחיר כבד ביותר במשאבים כלכליים ותוך הקרבת תכניות פיתוח אחרות למשך 10-20 שנים. אם נביא בחשבון את בעיר-תיה הכלכליות הכרוניות של בריה"מ וחוסר יכולתה לספק לאזרחיה רמת מחיה הנחשבת למזערית במערב, נבין את התגור-בה הנועזת של בריה"מ לרעיון כולו.

הרוסים נמצאים במקרה זה בדילמה מאד לא נעימה. אי כניסה לתכנית כזו עלולה למוטט אותם (או לפחות להזיק להם מאד) מבחינה צבאית, ע"י נטרול העוקץ העיקרי שלהם, ואילו כניסה לתכ-נית כזו עלולה למוטט אותם כלכלית, והם אפילו מודים בכך באופן בלתי רשמי. לעומת זאת, כניסה לתכנית שיפורים במאגרי הנשק שלהם, כדי לחסן את טיליהם הבליסטיים או לפתח מערכות טילי שיט ומפציצים, תחסוך להם אמנם הרבה כסף, אך תיצור מצב של תגובתיות לגירוי אמריקני ותשאיר אותם תמיד נבחיתות צבאית, פוליטית ותעמולתית.

אף כי הדיונים הפומביים בארה"ב טרם הגיעו לניתוח תרחישים מעין זה, ורובם עדיין עוסקים בהכרזות פוליטיות או בספקולציות "טכנולוגיות", הרי קיימת ההכרה שתכניתו של רייגן עשויה להעמיד את הרוסים במצב מביך למדי. תגובתם הראשונה כזכור הייתה שיבה לשולחן הדיונים, אך יש קולות בארה"ב הקוראים לא להגביר יותר מדי את הלחץ על בריה"מ כדי לא לדחוקה לקרן זוית. הטי-עונים ה"טכנולוגיים" המועלים עוסקים בסיכוייה של המערכת לפעול כמתוכנן.

ניתן להתגבר על הבעיות הטכנולוגיות

אין ספק שהנושא כולו מלא סימני שאלה הנדסיים, אך ההיסטוריה הוכיחה אין ספור פעמים, שבעיות טכניות ניתנות תמיד לפתרון וזו רק שאלה של הקצאת משאבים וזמן. יתרה מזאת: מרביתם של סימני השאלה האלה כמותיים. הטכנולו-גיות הבסיסיות ישנן ורובן נוסו בהצלחה וחסר פיתוח הנדסי, שיביא אותן מהוכחת היחכנות למערכת עובדת. מרכיב מעניין וחשוב אחר, שמעולם לא יושם בקנה מידה כזה הנו Battle Management System: מערכת המחשבים שתפקח ותפ-קד על כל הקרב כולו. אך שוב זו בעיקרה בעיה של תוכנה.

תכונה אחרת של פיתוח טכנולוגי היא

הקביעה, שאם התפיסה הבסיסית, נועזת ככל שתהיה, אינה נוגדת תיאורטית את חוקי הטבע, הרי ימצאו הפתרונות הטכ-נולוגיים כדי להביא לפתרון המערכת כולה. שתי הדוגמאות שהזכרנו קודם יתאימו להמחשת טיעון זה: פרויקט מנהטן לפיתוח פצצת האטום במלחמה"ע השנייה והנחתת אדם על הירח. בשניהם היה בתחילה לא יותר מרעיון, אך הרעיון לא סתר שום חוק ידוע בפיסיקה. כשהחלו בפרויקט מנהטן, למשל, לא היה אפילו בנמצא מספיק אורניום 235 והיה צורך לפתח שיטות כדי להפרידו באופן תעש-ייתי מהאורניום הטבעי. בסופו של דבר, פותחו שלוש שיטות שונות להפרדתו. גם לגבי הטיסה לירח היו אין ספור שאלות דומות, והיום זו היסטוריה.

לכן, השאלה של הצלחה טכנולוגית כמעט בלתי רלוונטית ובסופו של דבר זו רק בעיה של כסף. הטיעונים האחרים, הפוליטיים והפסיכולוגיים, כבדי משקל יותר. אך בסופו של דבר העניין מצטמצם לניתוח שקול של סיכונים וסיכויים ואין ספק, הישיבה מתחת לכ-20,000 ראשי חץ גרעיניים היא סיכון גדול מאד. הצרה היא שכיום — במקרה של חשד סביר שלא הופרך בזמן — אין בידי שני הצד-דים שום דרך אחרת מלבד להזניק טילים לדרך שממנה אין חזרה. למערכת מיגון אפקטיבית יש יתרון — במהותה היא אינה תוקפנית. מערכת כזו אינה עושה דבר כל זמן שהטילים לא המריאו, כך שלא תיתכן כל פעילות כתוצאה מהתרעת שווא, וזה כשלעצמו הישג ניכר.

לסיכום, ניתן לומר כי מבחינתם של האמריקנים הבעיה מצטמצמת לשתי שא-לות, הקשורות זו בזו:

א. מה הסיכוי כי מסיבה כל שהיא, שאפילו אינה קשורה במאבק העיקרי בין מזרח ומערב, תפרוץ מלחמה גרעינית כללית על פני כדור הארץ.

ב. האם כדאי להרגיז את הרוסים או אפילו ללחוץ אותם לקיר על מנת להקטין סיכוי זה.

כמו תמיד, בעיותיהם של המהנדסים, או אפילו הכלכלנים, פשוטות יותר. הם עוסקים בחוקי הפיסיקה.

ההיבט הישראלי

לאור ההתפתחויות החדשות יש לשקול את "מלחמת הכוכבים" מנקודת ראותה של ישראל. בעקבות הזמנת ישראל להשת-תף בתכנית, הושמעו דעות שונות ומה שמאפיין את הוויכוח הוא שמרבית הטי-

עונים הם בלתי רלוונטיים או שהמידע שבידי המתדיינים מועט.

מראש ראוי לציין שתי עובדות: האחת — ישראל יכולה לתרום תרומה חשובה לקידום התכנית, והשנייה — השתתפות ישראל תעשיר את המחקר המדעי הישר-אלי באורח ניכר מאד.

היכולת הישראלית בפיתוחים חדש-ניים של מערכות נשק ידועה ומוכרת ברחבי העולם. כאן כלולים תחום מכ"ם (גבריאלי), מערכות אלקטרו-אופטיות מיר-צבות (מזל"טים) ובליסטיקה (פגזי חץ). אלה הן רק שלוש דוגמאות, שיש להן יישום ברור בתכנית מעין זו ואין טעם למנות כאן דוגמאות נוספות.

פעילות ישראלית נרחבת, בעשרות תחומים מדעיים, שתמומן במלואה ע"י משרד ההגנה האמריקני, כאשר כל פירות ה-spin-off נשארים כאן, תהווה דחיפה משמעותית ליכולת המדעית והטכנולוגית המקומית. אין זה סוד שעקב מגבלות תקציב אין אנו מנצלים את מלוא היכולת האמיתית שלנו ותכנית מעין זו תוכל לעזור לנו בתחומים רבים, אפילו בתחום התעסוקה.

ספק אם אכן חשובה התמיכה הפולי-טית הישראלית לאמריקנים. ואל לנו לאבד את קנה המידה לגבי חשיבותנו היחסית בתחום זה. מחוץ לנאט"ו הוזמנו רק ארבע מדינות: צרפת, יפן, אוסטרליה וישראל, וזוהי אינדיקציה מסוימת מדוע באמת רוצים אותנו שם.

יש לישראל כמוכן שיקולים פוליטיים פנימיים בנדון והוויכוח בנושא לגיטימי. אך מכאן ועד להצהרות שכל הפנייה האמריקנית היא תעלול פוליטי וכי לישר-אל אין מה לתרום, עוד רחוקה הדרך.

יש רק שתי אפשרויות לגניזת התכנית: האחת — החלטה פוליטית אמריקנית, והשנייה — עיכוב תקציבים; שתי האפ-שרויות סבירות לחלוטין. אך עד אז מחו-בתנו לנסות לנצל ההתפתחות בתכנית זו לתועלתנו ככל הניתן.

בדשדוש לפורט סטנלי

קולונל הארי סאמרס*

האמצעי האסטרטגי המקורי הוא הניצחון – כלומר, הצלחה טקטית... אך אם ההצלחה הטקטית אינה מסוגלת להביא במישרין לשלום, היא נותרת משנית בחשיבותה... קארל פון קלאוזביץ

מערכת איי פוקלנד הפגינה, שבשנים האחרונות לא חל כל שינוי דרמטי ביכולתה של אומה לשגר כוחות וללחום הרחק מהבית. גם כיום, עם כל הנשק עתיר-הטכנולוגיה המצוי בדינו, החייל הרגלי המאומן היטב, הנתון תחת פיקוד מיומן, עודנו המפתח לניצחון. אחד המאפיינים המרשימים ביותר של מערכת איי פוקלנד נעוץ בעובדה, שבעידן המודרני של לחמה אלקטרונית, של טילים, של מטוסים בעלי ביצועים מעולים ושל צוללות גרעיניות הקרבות המכריעים, אלה שלפי קלאוזביץ "הביאו במישרין לשלום", נערכו בטקטיקה העתיקה של החי"ר – "סגירה על האויב והשמדתו באש וכתמרון".

ראש הגשר במפרץ סן קרלוס

עם זאת, לומן-מה נראה כאילו לא תינתן להם ההזדמנות. מבצע סאטן, התכנית לנחיתה אמפיבית, סבל מפגם חמור ביותר. הוא נועד להביא את כוחות היבשה לחוף, אבל בלטה בחסרונה כל התייחסות למה שהיה עליהם לעשות לאחר שיבססו את ראש הגשר. היה זה כשל צפוי (ומכאן, כשל שהיה אפשר למנוע אותו). שכן אותה הטעות עצמה, כפי שציין ההיסטוריון הצבאי הדגול ראסל ויגלי, נעשתה בפלישה לנורמנדי ב-1944. גם שם, הדגש החזק מאד על הבאת הכוחות לחוף, חיסל כמעט כליל את יכולתם לבצע את המשימות שלמען עלו לחוף מלכתחילה – כלומר, לשבור את צבא האויב ואת רצונו ללחום.

מגרעת זו הייתה מתסכלת במיוחד מנקודת ראותו של הקצין הבריטי הבכיר ביותר על החוף, בריגדיר ג'וליאן תומפסון, מפקד חטיבת הקומנדו 3 של חיל הנחתים הבריטי. על מטהו הוטלה האחריות לתכנן את הפלישה מן הים, אבל הוא קיבל הנחיה ישירה מסגן-אדמירל

לעשות את מלאכתם של מאה, יתרום הדבר תרומה אדירה לצמצום הצורך בצבאות גדולים.

במחקרו על אמנות המלחמה בארצות הברית בין מלחמת האזרחים למלחמת העולם הראשונה, מצא פרופסור תומאס לנארד מברקלי, כי שררה אז האמונה, ש"הטכנולוגיה תביא לקיצור המלחמות. הנשק המודרני יבטיח חיסכון בשפיכת דמים". אמונה זו שגשגה גם בדורנו שלנו, שבו נבנו אסטרטגיות צבאיות שלמות על הנחת היסוד, שהנשק הגרעיני יהיה תחילף לכוח-האדם בשדה הקרב.

כפי שנראה, במערכת איי פוקלנד הועילה הטכנולוגיה המודרנית בהבאת החי"ר עד נקודת ההכרעה, ועזרה בהכשרת דרכו ובסיוע למאמציו. אבל בסופו של חשבון, האנשים ש"שירכו דרכם לפורט סטנלי עם תרמיל ורובה", הם שניצחו ולא אחרים.

ראתה את הנשק הגרעיני לא כתחליף לכוחותיה הקונבנציונאליים הגדולים, אלא כאמצעי לחיזוק הכוחות הללו – מתוך השגת איוון גרעיני בכל הרמות, האסטרטגית, הזירתית והטקטית.

האירוניה גוברת עוד יותר כשאנו זוכרים, שאלה שניצחו במערכה, בסופו של דבר – החיילים הרגליים של הצבא וחיל הנחתים [הבריטיים – המערכת] – היו תמיד הקרובים העניים במשפחת זרועות הצבא. רק לעתים רחוקות מציגים אותם כסמל לעצמה צבאית, ולרוב בוחרים במטיסי המטוסים, במשיטי הספינות, במפעילי הטנקים, במטפלים בציווד אלפי טרוני מוזר ובעורכי המלחמות ממרחק ג'נטלמני, באמצעות תותחים וטילים – אלה אמורים לייצג את כושר הלחימה בדורנו המודרני.

אנו סבורים, שתופעה זו מיוחדת לזמננו, אבל לפני יותר ממאה שנה אמר ריצ'רד גטלינג, ממציא "מכונת הירייה" הקרויה על שמו (גרסה מוקדמת של המקלע), שהמצאתו נועדה "לחסוך בחיי אדם": "עלתה על דעתי המחשבה, שאם אוכל לפתח כלי ירי, שבו יוכל אדם אחד

* צבא ארה"ב. המאמר פורסם ב-Military Review, מרס 1984.

** מעניין לציין, שלדברי מי שהיה רמטכ"ל צבא ארה"ב, ג'נרל אדוארד מאייר, ברית המועצות

ג'ון וודוורד, מפקד הכוח האמפיבי, שלא לתכנן מראש הגשר והלאה. מייג'ר-ג'נרל ג'רמי מור, המיועד לפקד על הכוח היבש-תי, ישלים את תכנית המערכה עם הגיעו לחוף בראש חטיבת החי"ר 5 של צבא היבשה.

אבל כשהוקם ראש הגשר, ב-21 במאי 1982, החלה המפקדה האסטרטגית של המערכה כולה, הקרויה "צי המפקד העל-יון" (שמושבה בנורתווד שליד לונדון, והקרויה בפי הבריטים בפשטות "נור-תווד", כדרך שהאמריקנים מדברים על ה"פאנטאגון"), להציק לתומפסון בתביעות להראות סימני תנועה.

בתקשורת המודרנית ברכה גדולה וקלה לה גדולה, בעת ובעונה אחת. הואיל ואפשר להבויק פקודות בין-רגע אל צדו השני של העולם, והואיל ומקבלי ההחלטות האסטרטגיות בבסיס הבית, אלפי מילין משדה הקרב, יכולים לדבר במישורין עם מפקדי הכוחות הטקטיים, נוצרת האשליה כאילו אלה יודעים על המצב בשדה הקרב בדיוק כמו אלה. תומפסון היה בקשר יומיומי עם נורתווד, ומדי יום ביומו לחצו עליו משם לנוע נגד האויב. מה שלא עלה בידם להבין ממרחק כה רב, הוא את עצמת הבעיות, שניצבו בפניו.

שתיים מן ההנחות החיוניות לתכניתו של תומפסון עלו בתוהו – ההנחה, שהצי יקיים עדיפות אווירית מכרעת וההנחה שיעמוד לרשותו מספר מספיק של מסוקים לנשיאת אנשים ותספוקת. כשל ההנחה הראשונה, הוא שגרם לכשל ההנחה השנייה. כשהטביעו הארגנטינים, בתקיפה מן האוויר, את האטלנטיק קונ-ווייר ב-25 במאי, ירדו למצולות עשרה מסוקי ווסקס וארבעה מסוקי צינוק, שבהם הייתה תלויה תנועת הכוחות הבריטיים מעבר לראש הגשר. יתר-על-כן, העדר העדיפות האווירית הגביל את משך הזמן שבו יכלו ספינות האספקה לפרוק את מטעניהן, לשעות ספורות מדי לילה, כי לפני אור ראשון היה עליהן לצאת שוב למבטחי הים הפתוח. הבעיות הלוגיסטיות בראש הגשר היו כבירות, והתגלה קושי אפילו בהספקת מזון לכוחות.

אבל על כל בעיות ההגנה האווירית והלוגיסטיות, שניצבו בפני תומפסון, האפילה בעיה אחרת, שלא הביא בחש"בון מראש – הלחץ הפוליטי "להראות תוצאות" בשדה הקרב. אין כל חידוש בהתנגשות כזו בין סדר העדיפויות הפוליטי והצבאי. במשך שנים רבות, קיבל הממסד הצבאי האמריקני כעיקר-אמונה את קביעתו של מייג'ר-ג'נרל אמורי אַפְטון,

בשלהי המאה הי"ט, שהפעילות הצבאית והפוליטיקה נבדלות זו מזו לחלוטין ומעיי-קרון. ספר הדרכה של בית הספר האמריקני למטה כללי הזהיר בשנת 1936 מפני הסכנות הכרוכות בהפרת העיקרון הזה: בכל המלחמות הגדולות בהיסטוריה, אפשר למצוא פעולות צבאיות שנועדו מראש להזיז את העיתונות ולא להביס את האויב... לעתים, מאבדים המדינאים את אורך רוחם, ולא בצדק, בגלל האטיות הבלתי-נמנעת שבה מתגברים בשדה על המכשולים בדרך להצלחה. תחושה זו מעוררת לעתים תכופות רצון לשנות תכניות.

זה בדיוק מה שקרה לתומפסון. פחות משבוע אחרי שהבטיח לעצמו את מאחזו בראש הגשר, קיבל פקודה מנורתווד להיכנס מייד למגע עם האויב. לא זו בלבד שנוורתווד פקדה עליו לצאת לקרב, היא גם בחרה בשבילו את הנקודה המדויקת – הבסיס הארגנטיני בגוז גרין, כעשרים ק"מ מדרום לראש הגשר. כפי שהופיעו הדברים באחד התיאורים, "לונדון הייתה זקוקה לניצחון מוחשי. אם היה מעולם קרב פוליטי, היה זה קרב גוז גרין". התברר שהפילוסוף הצבאי של מערכת איי פוקלנד היה קלאוביץ ולא אפסון. הואיל והמלחמה היא חלק מהמדיניות, תקבע המדיניות את אופיה. קלאר זביץ כתב:

אמת, הגורם המדיני אינו מעמיק לחדור אל תוך פרטי המלחמה. אין מציבים זקיפים, ואין משגרים סוירים על-פי שיקולים מדיניים. אך ככל שתהיה השפעתו מעטה במורבן זה, הרי היא ניכרת מאוד בעיני צוב התכנית למלחמה כולה, למסע-מלחמה, ולעתים – אף למערכה.

לא זו בלבד, שהשיקולים המדיניים מילאו תפקיד מכריע, אלא תומפסון נדרש לעשות את מה שרוב הכללים והתקנות הטקטיים מתרים מפניו בפירוש. הוא קיבל פקודה לפצל את כוחותיו נוכח עדיפות מספרית של האויב. על גודד 2 של רגימנט הצנחנים הוטל לתקוף את הכוח הארגנטיני בגוז גרין. על גודד 45 מרגימנט קומנדו הנחתים המלכותי, ועל גודד הצנחנים 3, הוטל להעמיס את תרמיליהם (60 ק"ג משקלו של כל אחד) ולצאת ברגל מהלך 80 ק"מ ביבשה, כדי להטיל מצור על פורט סטנלי. גודדי הקומנדו 40, 42 הושארו בראש הגשר, כעתור דות. ב-27 במאי, החלה התנועה לקראת מגע.

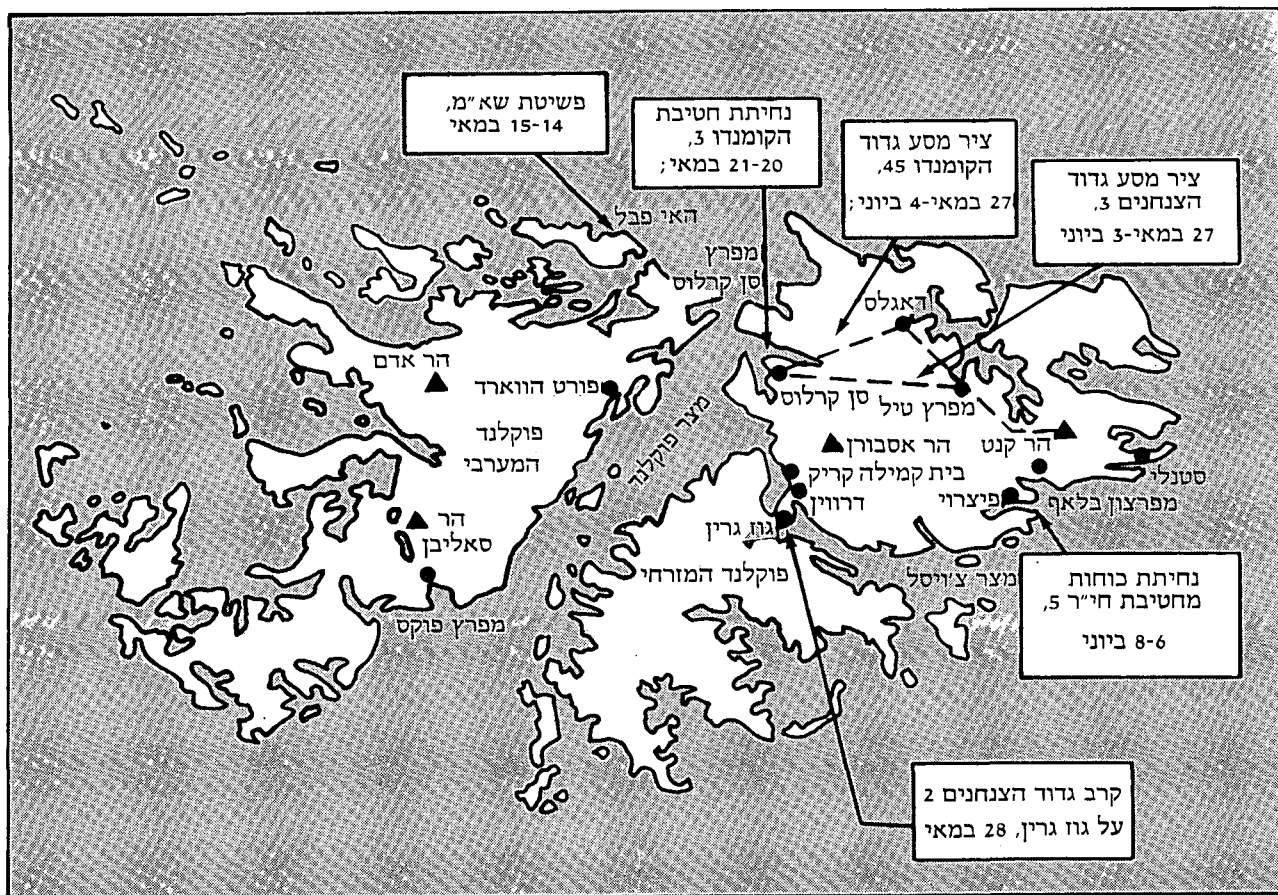
הקרב בגוז גרין

גודד הצנחנים 2, בפיקוד לויטננט קולונל הרברט ג'ונס, היה מאורגן בארבע פלוגות רובאיות בנות 90 איש, ופלוגה מסייעת. הגודד כולו נועד לתקוף את גוז גרין, אבל בהעדר אמצעי תובלה היה עליו לקצץ את נשקו הכבד לשתי מרגמות 81 מ"מ, שנישאו על הגב. על המחסור הזה בנשק מסייע אורגני פיצה סיוע ארטילרי ישיר מפלגה בת שלושה תותחים 105 מ"מ של סוללה 8, רגימנט הקומנדו 29 של הארטילריה המלכותית, וסיוע תותחי הצי מהפריגטה אָרו. כן נועדו לסייע לכוח מטוסי תקיפה אָררי.

ג'ונס תכנן לצאת מראש הגשר ב-27 במאי בלילה, ולהגיע בחסות החשיכה לעמדות תקיפה בבית קמילה קריק, כ-17 ק"מ מדרום. אחרי שינוח הגודד במשך היום, ינוע שוב בלילה, ויפתח בהתקפה עצמה. פלוגה רובאית אחת תסייר את ששת הקילומטרים עד לקו הפתיחה, שקבע ג'ונס, לרוחב מצר היבשה בן שלושת הקילומטרים, המחבר את שני חלקי העיקררים של האי פוקלנד המזרחי. אחר כך יתקוף הגודד במורד המצר עם שתי פלוגות מלפנים עד שיתפוס את דרווין, כעשרה ק"מ דרומה משם.

בתחילה, התנהלו הדברים בהתאם לתכנית. הכוח התוקף, אף שסבל מהטרדה ומאש-מנע של האויב באגפו, נכנס לעמדת התקיפה בשעה 280300. אבל בעוד הכוח מתכוון להתקפתו, נדהמו אנשיו לשמוע בחדשות ב-BBC, כי "גודד הצנחנים 2 נמצא שמונה ק"מ מדרוין". ג'ונס הודיע עד כדי כך, שאמר לכתב BBC, שנלווה אל כוחו, שיתבע לדין את שר ההגנה, אם ייהרג מי מאנשיו בקרב הצפוי. כתוצאה מהדלפה זו, אבדה ההפתעה הטקטית, והאויב הוזהר כדבעי, והיה מוכן לבאות. הכוחות המובילים של גודד 2 נתקלו אומנם באש בשעה מוקדמת יותר, אבל לא נתקלו בכל התנגדות כשהחלו להתקדם בשעה 281800. המובילים היו חבלני גודד הקומנדו העצמאי 59 של חיל ההנדסה המלכותי, ועד מהרה נתפס קו הפתיחה לרוחב המצר. בשעה 290235 חצתה הפלוגה השמאלית את קו הפתיחה. היא נתקלה בהתנגדות קלה בלבד, והתקדמה כששה ק"מ אל יעד הביניים שלה מעל העיר דרווין, באמצע המצר.

מסיבה שלא הוסברה, לא תואמה ההתקפה, והפלוגה הימנית איחרה לחצות את קו הפתיחה ב-45 דקות. היא נתקלה מייד בהתנגדות עזה. נעשו ניסיונות לטהר את השטח מחיילי האויב, אבל כמה עמדות ארגנטיניות לא חוסלו כשהמשיך

העברתו למפקדים בשטח. הזנחה ביורר-קרטיית גסה זו הייתה עלולה לגרום אסון בשדה הקרב, כפי שקרה בווייטנאם (כאשר מחנה הכוחות המיוחדים בקה סאן נשטף על-ידי שריון אויב, שהמודיעין הלאומי ידע על קיומו, אך מפקד המחנה לא ידע). למרבה המזל, נמנע אסון זה עקב ההלם והעזו של הסתערות גדוד הצנחנים 2. חיילי הגדוד הזה (450 במספר) עשו את מה ששום דגם מחשב לניהול מלחמות לא יכול לחזות – הם הביסו כוח מגן מחופר היטב וחמוש היטב, הגדול מהם פי ארבעה. במחיר 17 הרוגים ו-35 פצועים, הרגו כ-250 ארגנטינים ושבו יותר מ-1,200. אפטון היה אומר בציניות, שהפולי-טיקאים בלונדון זכו לבסוף בניצחון בשדה הקרב, שהיה נחוץ להם כאוויר לנשימה. אבל אין זה הכל. קלאוזוביץ קבע, כי המלחמה היא שילוב מופלא של עם, ממשלה וצבא. כפי שגילו האמריקנים למשבתם בווייטנאם, בגלל יחסי הגומלין הללו, דעת הקהל בבית היא מרכז כובד צבאי חשוב הרבה יותר מן האויב בשטח. מנקודת הראות הטקטית, צדק תומפסון בהתנגדותו למבצע גזו גרין, כהסחה

להתקדם לאורך קו החוף מימין, ולתקוף את הארגנטינים מן האגף. התקפה מוצלחת זו, בשילוב עם סיוע אווירי ממוסוי האריי, שנכנסו לפעולה ברגע שהתבהר מזג האוויר, החזירו את היזמה לידי הגדוד הבריטי. הארגנטינים החלו לסגת, ועם רדת הלילה הוקף מחנה גזו גרין. קיבל, שכוחו תוגבר בפלוגה מגדוד הקומנדו 42, התכוון להתקפתו הסופית עם בוקר. אבל לפני צאתו להתקפה שלח לגזו גרין שני שבויים ארגנטינים בחסות דגל לבן, לבקש את כניעת הארגנטינים. להפתעתו, הם קיבלו את ההצעה לאלתר. הואיל וגדוד 2 שמע מן המודיעין, שבכל גיזרת גזו גרין – דרווין היה פחות מגדוד אויב, ציפה לכניעתם של כשמונים ארגנטינים. תחת זאת יצאו בטור מן העיר כ-150 איש במדי חיל האוויר, ומייד אחריהם, טור של 900 חיילים ארגנטינים. בדמיון מפליא לניסיון האמריקני בוייטנאם, התברר אחר-כך, שמודיעין הקשר הבריטי הלאומי עלה על סדר הכוחות הארגנטיני המלא, ומשרד ההגנה בלונדון ידע את גודל כוחות האויב בגזו גרין. אבל סיווג הסודיות הגבוה של המידע מנע את

הכוח בדרכו. לכן, נאלצה הפלוגה העור-פית לחסל את כיוסי ההתנגדות הללו, תחת שתדלג קדימה דרך הפלוגה המור-בילה, כפי שתוכנן. בעלות השחר, הייתה יד הארגנטינים על העליונה. הכוחות הבריטיים שנמצאו בשטח פתוח הוצמדו לקרקע על ידי אויב חמוש היטב, בעמדות מוכנות מראש, בסיוע מקלעים וארטיל-ריה (כולל תותחי נ"מ 35 מ"מ בכינון ישר), וכן סיוע אווירי צמוד ממוסוי פוקארה וסקייהוק ארגנטיניים. כדי להג-ביר את מצוקתם, נמנע מן הבריטים סיוע אווירי צמוד בגלל ערפל, והפריגטה ארו נאלצה להסתלק בדיוק כשהייתה נחוצה ביותר למבטחי מעגן סן קרלוס, וזאת בגלל חשש מתקיפה אווירית. תנופת ההתקפה אבדה. כדי להניע שוב את גדודו קם ג'ונס, ועשה מעשה שהביא לו את העיטור הצבאי הנעלה ביותר של בריטניה, "צלב ויקטוריה": הוא עמד בראש הסתערות על עמדת מקלעים ארגנטינית, אבל נפצע פצעי מוות לפני שהצליח להגיע אליה. הפיקוד על הגדוד עבר לסגנו, מיג'ר פריס קיבל. קיבל פקד על פלוגת העתודה

עטים כדי לתפוס אותו בכוח, וכ־31 במאי הנחית פלוגה מגדוד 42 על הר קנט. באחד ביוני הוטס שאר הגדוד ותפס את הר צ'לנגר שמדרום לו. גדוד הקומנדו 45, במסע רגלי, הגיע להר קנט בארבעה ביוני. עתה, למעט גדוד הצנחנים 2 בגזר גרין וגדוד הקומנדו 40 בסן קרלוס, החזיקה חטיבה 3 בעמדות לרוחב בסיסו של חצי האי פורט סטנלי. המצור על פורט סטנלי החל.

חטיבת החי"ר 5

בעוד חטיבת הקומנדו 3 סוגרת על יעדי הביניים הראשונים שלה, החלה חטיבת החי"ר 5 של צבא היבשה לנחות בסן קרלוס. החטיבה, בפיקודו של בריגדיר טוני וילסון, נועדה רשמית לשמש ככוח המשימה "מחוף לאזור" של בריטניה, לפעולות שלא במסגרת נאט"ו. אלא שבדומה לימיו הראשונים של כוח הפריי-סה המהירה האמריקני, לא ניתנו לה אמצעים לוגיסטיים אורגניים ולא כוחות הסיוע, הדרושים לביצוע פעולות מסוג זה. לכן, מאז הקמתה כחמישה חודשים קודם לכן, כמעט שלא התאמנה במסגרת חטיבתית. כדי לסבך את המצב עוד יותר, נגרעו ממנה שני גדודים אורגניים, גדודי הצנחנים 2, 3, וסופחו לחטיבת הקומנדו 3 עם פרוץ המשבר. את מקומם תפסו שני גדודים, שהוצאו מ"תפקידים ציבוריים" (כלומר, משמר וטקסים). הגדודים האלה — גדוד 1 מרגיימנט המשמר הוולשי וגדוד 2 מרגיימנט המשמר הסקוטי — התאמנו כחי"ר משוריין, ללחימה מנגמ-שים. רק הגדוד השלישי בחטיבה — גדוד 1 מרגיימנט רובאי גורקה 7 של הדוכס מאדינבורו — הוכשר כגדוד חי"ר רגיל. המגרעות האלה לא נחשבו חיוניות בעיני משרד ההגנה, כי חטיבה 5 נועדה מלכת-חילה לשמש רק כעתודה לחטיבת הקומנדו 3.

עם החטיבה הגיע מפקדו המיועד של הכוח היבשתי כולו, מור, עם מטה בן 80 איש. הם הצטרפו לחטיבה על סיפון אניית הנוסעים המלכה אליזבת השנייה באי אסנשן, וכלל לא היו בקשר בהתרחש הקרב בגזר גרין ותחילת המסע לפורט סטנלי. כשהגיע לבסוף מור לחוף בסן קרלוס ב־30 במאי וקיבל מידי תומפסון את הפיקוד המבצעי על כוחות הקרקע, ניצבה מייד בפניו בעיה טקטית. השאלה הייתה האם לאפשר לחטיבת הקומנדו 3 לבצע את ההתקפה הסופית על פורט סטנלי בכוחות עצמה, כשחטיבה 5 בעת-דה, או לתקוף בשתי חטיבות ביחד. וילסון העדיף, כמובן מאליו, את האפ-

שרות האחרונה, שבה תנוע חטיבתו בציר התקדמות דרומי החל במפרצון בלאף, בעוד חטיבה 3 של תומפסון תתקוף בציר צפוני מעמדותיה בקו הר אסטנסיה — הר קנט — הר צ'לנגר. הנקודה המכרעת הייתה המחסור במסוקים להעברת חטיבה 5 לעמדותיה, הואיל והמספר הקטן של מסוקים בעין כבר הועסק במלוא יכולתו בהטסת תספוקת לחטיבה 3 ובהעברת ארטילריה ותחמושת להתקפה הסופית.

בעוד תכנון המערכה נמשך, יצאו הגורקה רגלית לגזר גרין להחליף את גדוד הצנחנים 2, שחזר למקומו תחת פיקוד חטיבה 5. בינתיים, גילה מפקד גדוד 2, שעשה שימוש מבריק בקווי טלפון אזרחיים, שהארגנטינים פינו את העיירה פיץ-רוי, לחוף מפרצון בלאף. וילסון הפקיע על דעת עצמו מסוק ציינוק, והטיס פלוגה מגדוד הצנחנים 2, ואחריה עוד פלוגה, לשטח שולט מעל מפרצון בלאף. בהציבו את הצנחנים בעמדה חשופה זו, כפה וילסון החלטה בזכות התקפת שתי חטיבות במקביל על פורט סטנלי. עתה הייתה הבעיה כיצד לרכז את חטיבה 5 בעמדות התקפה במפרצון בלאף. המשמר הוולשי פתח במסע רגלי לעמדותיו, אבל עד מהרה הוברר, שאנשי החרמ"ש הללו לא יכלו לעמוד במשימה. לאחר מכן הם הוחזרו לראש הגשר בסן קרלוס.

ראויה לציון העובדה, שבעידן הזה, של מטוסים על-קוליים, מסוקים ונגמ"שים מתוחכמים, יכולתו של חיל הרגלים לנוע רגלית נהפכה לבעיה אסטרטגית. בגלל אי יכולתם של גדודי המשמר לבצע את הבסיסית ביותר מכל משימות החי"ר (משימה כה בסיסית, כה עתיקה וכה בזבזנית בזמן, עד כי רוב הצבאות מתעל-מים ממנה כיום ובמיוחד אלה שבהם יש זהות בין כושר התנועה של החי"ר לבין תחזוקת הרכב), נכפתה על מור החלטה קשה. המחסור במסוקים מנע את העברת חטיבה 5 כולה באוויר. סכנת התקיפה האווירית הארגנטינית ומוג האוויר הקשה הציבו סכנות חמורות בפני תנועה ימית. אבל עקב אי-יכולתה של חטיבה 5 להגיע לקרב רגלית, לא נותרה ברירה אלא לנחות מן הים.

ההחלטה הראשונית הייתה להניע את החטיבה בשתי ספינות הסער, שעמדו לרשות הכוח, אינטרפיד ופירלס. במזג אוויר גרוע במיוחד, עלה גדוד המשמר הסקוטי על אינטרפיד בחמישה ביוני, ואחרי שבע שעות בים, ברוחות שהגיעו עד 70 קשר, הצליח לבסוף לעלות לחוף במפרצון בלאף. אבל אחרי שנכשל הניסיון להניע את גדוד המשמר הוולשי

בפירלס בששה ביוני, מחמת מזג האוויר, החליטה נורתווד, שלא לסכן עוד את ספינות הסער היקרות. עם זאת, הייתה מוכנה בלב ולב לסכן את ספינות הנחיתה, שהיו רבות יותר ושנשי צוותיהן היו אורחים. בשבעה ביוני, הועלו יחידות המשמר הוולשי על ספינת הנחיתה סר גלהד, שהטילה עוגן במעגן החשוף והלא-מוגן יחסית במפרצון בלאף, יום אחר כך. כעבור חמש שעות, עקב העדר בולט של אימון בנחיתה, בתוספת מה שאפשר להגדיר כחוסר רגישות לסכנת התקפה אווירית ארגנטינית, עוד היו רבים מאנשי המשמר הוולשי על סיפונה של סר גלהד. בשעה 081310 תקפו את הספינה ארבעה מטוסים ארגנטיניים, והרגו 33 מאנשי המשמר ו־18 ימאים, ופצעו עוד 46 — האבדות הקשות ביותר שספגה בריטניה במהלך המערכה כולה. לאבדות אלה, טרגיות ככל שהיו, לא נודעה השפעה טקטית רבה. אמנם, שתי פלוגות מגדוד המשמר הוולשי יצאו מכלל פעולה בהתקפה על סר גלהד, אבל עד מהרה תפסו את מקומן שתי פלוגות מגדוד הקומנדו 40. חטיבה 5 הייתה עתה בעמדותיה לקראת ההסתערות הסופית על פורט סטנלי.

ההסתערות הסופית

גם אחרי שהציב מור את שתי החטיבות בעמדותיהן, עוד הייתה לפניו משימה כבירה. המודיעין, ובכלל זה סיורי שא"מ, שירות הסירות המיוחד של הצי המלכותי ואף צוות מבית הספר ללוחמה הררית וארקטית של חיל הנחתים המלכותי, גילה שהחזיקו בפורט סטנלי למעלה מ־8,000 חיילים ארגנטינים. אלה היו מצוידים היטב בנשק כבד ובשפע תחמושת, ובכלל זה תול"רים, מקלעים כבדים, 30 תותחי 105 מ"מ וארבעה הוביצרים 155 מ"מ. בנוסף, הגבעות המקיפות את פורט סטנלי כוסו בשדות מוקשים והוחזקו בידי חיילים ארגנטינים, שצוידם כלל אמצעים מעולים לראיית לילה. היו להם יותר משישה שבועות להתכזר בעמדותיהם.

בפני הכוח עמדו שתי דרכי פעולה — החזקה בצפן והתקפה בדרום, או התקפה לכל רוחב החזית. מור החליט לתקוף לכל רוחב החזית, ופקד על חטיבה 3, שגדוד הצנחנים 2 הוחזר לה, לתפוס את קו יעדי הביניים השני — הר לונגדון — שתי האחיות — הר הרייט. עם תפיסת הקו הזה, יצא גדוד הצנחנים 2, עתודת חטיבה 3, להתקפת-עזר, תפס את קצהו המערבי של רכס האלחוט, בעוד חטיבה 5, עם המשמר הסקוטי, המשמר הוולשי והגור-

קה, עברו דרך חטיבת הקומנדו 3 וביצעו את ההתקפה העיקרית על מנת לתפוס את הר טמבלדאון ואת הר ויליאם. עם השגת יעדי הביניים, על חטיבה 3 היה לעבור דרך חטיבה 5 ולהמשיך בהתקפה. דילוגים אלה, סבר מור, יהיו הדרך הטובה ביותר לשמור על תנופת ההתקפה ולמנוע בעד הארגנטינים מלהיערך מחדש.

בליל ה-11 ביוני, החלה חטיבה 3 בהתקדמותה, שלושה גדודים מלפנים. על גדוד הצנחנים 3 הוטל להתקיף את הר לונגדון, על גדוד הקומנדו 45 – את שתי האחיות, ועל גדוד הקומנדו 42 – את הר הרייט. שני גדודי הקומנדו איבדו קצת זמן עקב קשיים בתנועה לילית, אבל תפסו את יעדיהם במהירות. למעשה, גדוד 42 עקף את העמדות הארגנטיניות על הר הרייט ותקפן מעורפן. אבל גדוד 3 נתקל בקשיים חמורים יותר. ההפתעה הטקטית אבדה כשעלה אחד החיילים על מוקש, וגדוד 3 גילה עד מהרה, שלא ניצבה לפניו פלוגה, כפי שחשבו תחילה, אלא גדוד שלם מחטיבה 7 הארגנטינית. תחת אש מקלעים ותול"רים עזה, הייתה ההתקדמות קשה ביותר. רק עם שחר החלו כפות המאזניים לנטות. אנשי גדוד 3, בכידונים צמודים, ניצלו את יתרונם, וטיהרו את הר לונגדון ב-12 ביוני בבוקר. בהתחשב בכך שזו הייתה התקפה על יעד מבוצר, היו אבודות הבריטים קלות להפליא. גדוד 3 איבד 23 הרוגים ו-47 פצועים, ושני גדודי הקומנדו איבדו חמישה הרוגים ו-21 פצועים.

התכנית גרסה תנועה מייד של חטיבה 5 דרך יעדי הקומנדו בהר הרייט ובשתי האחיות, לכיבוש היעדים הבאים בהרי טמבלדאון וויליאם. ההתקפה נועדה לליל 12 ביוני, אבל עיכוב בתנועות המסוקים והצורך לצפות על יעדי חטיבה 5 אילצו לדחות את הביצוע ב-24 שעות. רק בליל ה-13 ביוני יצא המשמר הסקוטי לתפוס את הר טמבלדאון.

כשהתקרבו הסקוטים לפסגתו הראשית של הר טמבלדאון, נתקלו בהתנגדות עזה. את מקומם של ביצורי השדה החפרי זים, שמצאו הבריטים בשלבי המלחמה המוקדמים, תפסו עתה חפירות מבוצרות היטב, שבהן החזיקה פלוגה מחטיבת הנחתים 5 הארגנטינית, בסיוע מרגמות ועשרה מקלעים. קצין תותחנים בריטי תיאר את הביצורים כ"מוכנים בצורה יוצאת מן הכלל. לחפרות אש רבות הוצמדו בונקרים עמוקים, שנחפרו במקרים רבים תחת מדפי סלע טבעיים". הביצורים היו טובים עד כי

...אף לא אדם אחד בביצורים

המוכנים הללו נפגע מאש הארטילריה הבריטית. היחידות הסתתרו בבונקרים בעלי השכפ"צים הטבעיים, ובמקרים רבים ירו ממקלעים במשימות אש קבועות, במשיכת חבל.

אם התקשו הסקוטים בצעידה, עתה הוכיחו שלא היה כל דופי בכושר הלחימה שלהם. בשיטת האש והתנועה הקלסית של החי"ר, סגרו על המגינים הארגנטינים והוציאו אותם ממחפרותיהם ברובים וברימונים. בצהרי 14 ביוני חיסלו הסקוטים כל התנגדות באחת העמדות הארגנטיניות המוגנות ביותר בכל המלחמה.

בעוד הלחימה נמשכת על הר טמבלדאון שבמרכזו הקו, יצא גדוד הצנחנים 2 בצפון לתפוס את רכס האלחוט. מולם הייתה חטיבה 7 הארגנטינית עם יחידות מחטיבת הצנחנים הארגנטינית 1. גדוד 2 נזקק לכל סיוע האש שיכול לקבל. סיוע זה כלל שתי סוללות 105 מ"מ, פריגטה של הצי המלכותי ומחלקת שריון של הכוחים והמלכותיים. יותר מ-6,000 פגזי ארטילריה נורו בסיוע להתקפה. אף שהצנחנים הארגנטינים הנחיתו התקפת נגד בלתי צפויה עם שחר, היא נשברה באש הארטילריה. ההגנה הארגנטינית התמוטטה כליל, והחיילים נסו בבהלה לפורט סטנלי.

בינתיים, בדרום הקו, התקדמו אנשי המשמר הוולשי והגורקה אל הר ויליאם וגבעת החבלנים, ונתקלו בהתנגדות מעטה. מעניין לציון, שאף שהגורקה מילאו תפקיד מבוטל בהסתערות הסופית, עצם נוכחותם עוררה פחד גלוי בלב המגינים הארגנטינים. בסך הכל, הגורקה ירו כמה כדורים, תפסו שלושה שבויים וסבלו רק קומץ אבדות, אבל הארגנטינים הפריזו עד מאד בתיאור תפקידם. במאמר שזכה לתפוצה רבה בעולם הדובר ספרי דית, ציטט הסופר בעל פרס נובל גבריאל גרסיה מרקס עדי ראיה, שסיפרו כיצד כרתו הגורקה את ראשיהם של חיילים ארגנטינים "בלהבי הרוצחים שלהם", וצימאונם לדם הגיע עד כדי כך שהאנגלים נאלצו לכבול אותם באויקים על-מנת שלא יטבחו עוד שבויים ארגנטינים. עם התמוטטות הכוחות הארגנטיניים בקו רכס האלחוט – הר טמבלדאון – הר ויליאם – גבעת החבלנים, הגיעה ההתקפה הסופית לסיומה. לא היה צורך להתקיף את פורט סטנלי, כי דגלים לבנים הופיעו בעמדות הארגנטיניות. בשעה 14:21 קיבל מור, מפקד כוחות היבשה הבריטיים, את כניעתו של מיויר-חנרל מריו בנימין מנגדו, בשם כל כוח המאלו-

וינאס הארגנטיני – כמעט 10,000 חיילים, על נשקם וציודם.

מסקנות

ב-1973, כאשר תודרך רמטכ"ל צבא ארה"ב, ג'נרל קרייטון אברמס על מלחמת יום הכיפורים, הגיב בדרכו הבוטה – "מה שהמלחמה הזאת הוכיחה", אמר, "הוא, שלכוחות היבשה יש תפקיד חיוני בביטחון הלאומי". למשפט פשוט זה היו השלכות מרחיקות לכת. הוא הביא לפסיקת הרעיון, שהציק לצבא היבשה כמעט עשרים שנה, כאילו אבד הכלח על המלחמה הקונונציונאלית ועל הטקטיקה הקונונציונאלית, ולא הייתה להן עוד משמעות בשדה הקרב המודרני. בעקבות זאת פירסם פיקוד ההדרכה והתורה של צבא היבשה האמריקני שורה שלמה של ספרי הדרכה חדשים ללוחם. אולי חשוב מכל, משפט זה הציל את ההיסטוריה הצבאית ואת אמנות המלחמה מדור של הזנחה, וחולל בצבא היבשה תנועה של "שיבה למקורות", הנמשכת עד היום. אילו חי אברמס עמנו, היה רואה את המערכה הבריטית באיי פוקלנד כאימות לקביעתו הקודמת.

ניכרת נטייה בין פרשנים צבאיים רבים לעסוק במערכת פוקלנד כמין חריג היסטורי, נטע זר, שאינו צופן לקחים. גישה זו דומה להפליא ליחס כלפי מלחמת קוריאה, דור קודם לכן. בניתוחו את המלחמה ההיא, ציין לויטננט קולונל ג'ון אינגליש הקנדי, כי:

האירוניה היא, שההצלחה במלחמה החשובה הראשונה בעידן האי-טומי הותנתה, לא בטכנולוגיה מתקדמת אלא ברמת הביצועים של החייל הרגלי המיושן, הסיני דרלה העתיקה וחסרת הזוהר של הצבא.

תפקידו המכריע של החי"ר רחוק מלהיות נטע זר. מוטב לראותו כגורם קבוע ועומד, כפי שהוכיחה שוב הצלחת החי"ר של צבא היבשה וחיל הנחתים הבריטיים, במלחמה המאוחרת ביותר בעידן האטומי.

מלחמת פוקלנד אימתה גם את גישתו הנוכחית של צבא היבשה האמריקני לתורה צבאית ולאסטרטגיה צבאית. אחת התוצאות של הכישלון בוויטנאם הייתה דחיית הגישה הניארוזומינית, המתבטאת

(סוף בעמ' 65)

משבר הפיקוד העליון וועדת חמשת השרים בהפוגה הראשונה, יולי 1948

ד"ר אלחנן אורן

לפני זמן קצר ראה אור בהוצאת הקיבוץ המאוחד ספרה של פרופ' א' שפירא *מפוטרי הרמ"א עד פירוק הפלמ"ח*. בספר, העוסק במשבר בפיקוד העליון של צה"ל, מובא פרוטוקול "ועדת החמישה", שחקרה משבר זה וכן מובא מאת המחברת. לאור חשיבותו של נושא הספר להכרת תולדות צה"ל, אנו מביאים שני מאמרים בעקבותיו, האחד מאת ד"ר אלחנן אורן, מעורכי זימן המלחמה של דוד בן-גוריון, והשני מאת אלוף (מיל') שלמה שמיר, שהיה מפקד חטיבה 7, שלחמה בקרב על לטרון ומילא תפקידים נוספים במטה הכללי.

ההפוגה הראשונה ומשבריה

"ההפוגה ירדה עלינו כטל משמיים" — אמר אחד המפקדים הבכירים, כשנכנסה ההפוגה לתוקף אחרי כחודש של קרבות קשים, ואף נואשים, לבל ימת הצבאות הפולשים. מתווך אר"ם, הרון ברנדוט, הצליח להשיג את הסכמת ממשלות ערב וישראל, וקבע את תחילת ההפוגה ל-11 ביוני 1948. היא נועדה להימשך ארבעה שבועות, ולפוג בליל 9-10 ביולי, אלא אם כן יצליח לגבש לפני כן הסכם לשביתת-נשק.

ההפוגה נתנה אך שהות מועטת לרגיעה. בקווים הארוכים והמפותלים נתבעה כונן, נוכח התלקחות מקומיות. בעורף התמסרו להפקת לקחים, להדרכה, להת-ארגנות, להצטיידות ולבניין עוד יחידות לוחמות, מסייעות ומשרות. היישובים, ובעיקר יישובי הספר, נזקקו להוספת ביצורים, מכשולים ותגבורת. במאמץ הנדסי שופרה דרך עקיפין לירושלים, עד שהפכה מ"שביל הג'יפים" ל"דרך בורמה", ולצדה הונח צינור מים, כדי להציל את ירושלים העברית מצמא. יישובי הנגב נותרו מנותקים. כבר תוך חודש הפלישה הוקמה חזית הצפון, בפיקוד משה כרמל, ודוד מרכוס נתמנה על "חזית ירושלים". ב-18 ביוני נערך כנס מפקדים להפקת לקחי הקרבות, והובעה בו תמיכה כללית באיגוד כל החטיבות בארבע חזיתות. הרמטכ"ל, יעקב דורי, הוגבל בתפקודו, ורוחק למיטה בחיפה למשכי זמן עקב התקפי כיב תכופים, והשתתף רק בחלק מהדיונים במטה. בתחילת ההפוגה בירר עמו בן-גוריון את השינויים והמינויים הדרושים במטכ"ל ובשדה, ושניהם סיכמו למנות את יגאל ידין, ראש אגף המבצעים, למ"מ הרמטכ"ל. ב"ג שמע גם את הצעות

ידין למינויים; אך זה דחה את ההצעה בדבר מינויו, והעדיף להישאר באגפו. עד מהרה הוברר שאפסו הסיכויים להסדר מדיני. המחנות החלו לתכנן ולהת-כונן לחידוש המערכה, וישראל ראתה הכרח לעבור למתקפה, כדי להסיר את הלחץ על ירושלים העברית, לפרוץ את המצור המצרי על הנגב, להדוף את "צבא ההצלה" מהגליל המערבי ולחסל את ראש הגשר הסורי במשמר הירדן. אך בעיצומה של התכונה לבאות נקלעה ההנהגה היהודית לשני משברים. אניית אצ"ל "אלטלנה" קרבה לחופי הארץ ובה עולים-לוחמים ומטען נשק. נכשל הניסיון להסדיר את מסירת הנשק לצה"ל, אירעו תקריות אש בחוף ויתקין ב-21 ביוני, ובחוף תל-אביב למחרת, וכאשר מפקד אצ"ל סירב להיכנע, נפגעה האניה באש תותח של צה"ל ועלתה באש. למחרת נמשכו פעולות לפי-רוק אצ"ל. עקב הפרשה התפטרו לכמה ימים השרים מימון ושפירא (מה"מזרחי). מועצת המדינה — הכנסת הזמנית — נסערה ב-23 בחודש, כאשר בן-גוריון דיווח על החלטות הממשלה ועל פעולת צה"ל. כבר למחרת רצה לחזור להתארג-נות הצבא למערכה, ונועץ שוב בידין בדבר ארגון החזיתות וההצעות למינויים. ב-25 לחודש עלה לירושלים לבדוק את התקדמות ההספקה לעיר ואת התכונה לחידוש המערכה בה ובדרך אליה. בשבוע הבא, ב-26 בחודש, הפציר בו צבי איילון, סגן הרמטכ"ל, להשלים את ההתארגנות, "להגדיר בבהירות תפקידו של כל אחד; לסיים פרשת המינויים". בימון רשם תגובתו: "אתיעץ עם יעקב [דורי]... ועד יום ג' [29 ביוני] יקבעו הדברים. שלחתי נחמיה [ארגוב] ליעקב עם הצעות ומשא-לות ובעיות לחוות דעתו." עתה זה עמד

בן-גוריון באתגר מבחון — אתגרו של אצ"ל לסמכותו ולמרות ממשלתו, ופי כמה חש בדוחק הזמן, שכן כבר חלפו שבועיים מן ההפוגה. במגע עם דורי — באמצעות נ' ארגוב, שלישו הצבאי — סיכם "שיבוץ", ועיקרו מינוי מפקדים לארבע החזיתות כלהלן:

בחזית הצפון יישאר מ' כרמל; בחזית התיכון (השרון) ימונה צבי איילון, שיע-בור לשם מהמטכ"ל; בחזית המרכז (ירוש-לים והדרך) — ימונה מרדכי "מוטקה" מקלף, מפקד חטיבת "כרמלי", ויחליף את יגאל אלון (שמאז מותו הטרגי של דוד מרכוס ב-10 ביוני מילא את מקומו) וכח-זית הדרום ימונה יגאל אלון, שיועבר מהמרכז.

להצעות אלו נלוו שינויים במטכ"ל, שהעיקרי בהם היה מינוי אפרים בן-ארצי לסגן הרמטכ"ל. מקלף ובן-ארצי, שניהם מוותיקי "ההגנה", התנדבו לשרת בצבא הבריטי, ושירתו כקצינים בחי"ל, החטיבה היהודית הלוחמת.

אולם בן גוריון נתקל בהתנגדות חריפה של ידין להצעות, ובעיקר להחלטתו של אלון במקלף במרכז. בכל זאת אמר לכפות דעתו, וב-30 בחודש הוציא לסגן הרמטכ"ל את רשימת המינויים. באותו יום פינה המאסף הבריטי את המובלעת שלו בנמל חיפה. בן-גוריון החליט "לגשת" לנמל המשתחרר, ומשם עלה לבית י' דורי, הסביר לו את הרשימה וקיבל את הסכמתו.

בגיבוש רשימת המינויים לא שיתף בן-גוריון את ישראל גלילי, לשעבר ראש המפקדה הארצית (רמ"א) של "ההגנה". מאפריל, כשקמה מנהלת העם, הממשלה הזמנית, עמד בן-גוריון על ביטול המפקדה הארצית (מ"א), ועל הכפפת המטכ"ל

והתיאום בין האגפים נשחבשו מאז בוטלה משרת הרמ"א, וכי השיבוש הוחמר בהיעדר רמטכ"ל פעיל. ידן טען שעצם סמכותו של הרמטכ"ל הוטלה בספק, בגלל התערבותו של בן-גוריון בניהול המבצעים, וביקר בייחוד את לחצו להקדים ולתקוף שוב ושוב בגזרת לטרון. בפולמוס על המינויים הועלו נימוקים מעשיים — כגון שלא ניתן יהיה לבצעם תוך ימים ספורים, בגלל העברת מפקדים ממקום למקום והצורך ב"חפיפה" כלשהי. טענו שבן-גוריון מעדיף "קצינים", בעלי ניסיון צבאי סדיר, ובעיקר מהח"ל, על פני ותיקי ה"הגנה" שבמטכ"ל ובשדה. הועלו נימוקים גם נגד מינויים של ותיקי ה"הגנה" עצמם, מטעמים שונים, כגון ההתנגדות להחלפת דוד שאלתיאל במשה דיין בירושלים. הקטרוג גלש מטיעונים צבאיים להאשמות פוליטיות מרומזות ומפורשות, כאילו בן-גוריון פועל ממניע עים מפלגתיים ומעדיף אנשי מפא"י, ואילו הוא הצביע על זיקת מפקדים רבים, ובעיקר מהפלמ"ח, למפ"ם. במרבית הזמן נכתב בן-גוריון בדיונים, ונכנס בפולמוס עם הטוענים כנגדו. לעתים סטה הדיון מהפולגות המרכזיות לעיסוק מפורט ב"פרשיות" שהוזכרו, כגון התמרדות של גדוד ירושלמי, והחרמה אלימה של נשק, שנועד לחטיבת "עציוני", בידי אנשי פלמ"ח מ"הראל".

אולם דווקא גלילי הטעים, שעיקרו של הפולמוס מצטמצם במינויים: "יש עכשיו חילוקי דעות קשים מבחינה פרסונאלית. בדברים היסודיים, החלוקה הגיאוגרפית, המבנים — אין חילוקי דעות".¹⁰ הערה זאת מסייעת למעיין בפרוטוקול להינתק מן הרמה האנושית של הקטרוג והפולמוס. מי שיפנה להרהר במה לא דנה וועדת החמישה, ימצא מה רבות מהבעיות המרכזיות של "ההנהגה הביטחונית" שלא היו שנויות במחלוקת.

פולמוס "אלטלנה", שהסעיר את הממ-שלה ואת הפיקוד הצבאי ימים מספר לפני כן, לא דהדד כמעט בדיונים (ידן ביקר את בן-גוריון על ששיבח את מח"ט "אלכסנדרוני", בעוד שלא מילא פקודה¹¹). גלילי הזכיר את ההסכמה הכללית להקמת החזיתות. הוועדה לא התעניינה כלל בתכ-ניות המבצעיות למערכה המתקרבת. אכן, למרות מכתבי ההתפטרות, לא שכתו

כשעמד בשלו, החליט בן-גוריון להביא את העניין לממשלה, הביע נכונות לעמוד לבירור בוועדת שרים, ודרש את "סילוקו של גלילי". הוקמה ועדת חמישה שרים, בראשות יצחק גרינבוים, וחבריה — משה שרת, פנחס רוזן, אהרן ציזלינג ומשה שפירא. ועדת החמישה פעלה כמעט ברציפות בימים 3-6 ביולי, אולם כשהציגה סיכומיה לבן-גוריון, הודיע האחרון שהוא מסרב לקבלם, ומעדיף להתפטר. ככל זאת נאות לקבל הצעות פשרה שהציג לו ידן, וככלל מתן מיני-ימים זמניים, ודחיית חלק מהמינויים האחרים.

ועדת החמישה ביטלה דעתה מפני דעתו של בן-גוריון, אולם מקצת המלצות תיה נתקבלו בממשלה על דעתו. ב-7 ביולי החליטה על הקמת ועדה של חמישה שרים, בראשות בן-גוריון, שתשמש "קבינט מלחמה". גלילי נשאר בתפקידו, כאחד מסגני-עוזריו של שר הביטחון.⁸ בהחלטות אלה חוסל למעשה המשבר — ממש ערב התחדשות הקרבות: המצרים הפרו את ההפוגה ופתחו בהתקפה כבר ב-8 ביולי; צה"ל הגיב בדרום ופתח במבצעים יזומים בכל החזיתות בסוף ההפוגה, בליל 9-10 ביולי.

לאחרונה פרסמה פרופ' אניטה שפירא נוסח מלא ומוצק של פרוטוקול ישיבות ועדת החמישה. החוקרת גורסת שיש בפרוטוקול כדי להטיל אור חדש על תולדות מלחמת העצמאות, ובעיקר על מאבקו של בן-גוריון על ההנהגה הביטחונית במהלך המלחמה. היא עסקה במשמעות ההיסטורית של הפרוטוקול כמבוא, שבו דנה בסוגיות "בין בן-גוריון לגלילי" ו"בין בן-גוריון לפלמ"ח", והציגה מסקנות ב"ניסיון לסיכום".⁹ כאן נפתח במשבר הפיקוד העליון, "משבר המינויים", ובמ-שמעותו, ונעבור לבחון את זיקתו לסוגיות הנלוות.

הפרוטוקול והמשבר

המבקרים הספרותיים הסכימו עם החוקרת שהפרוטוקול הוא "מסמך מרתק" בגילוייו החושפניים על הנעשה בצמרת הפיקודית של ה"הגנה", שהפכה לצה"ל בחודש הפלישה. גלילי, ידן, איילון ואחרים תקפו את הצעות המינויים. גלילי הרחיב את ההאשמה, וטען שפעולת הרמטכ"ל

ישירות לשר-הביטחון, ובתחילת מאי ביטל את המוסד, ועמו — את משרת הרמ"א. ההחלטה וזעזעה את הרמטכ"ל, וכעבור ימים מספר סוכם גלילי ימשיך לשמש בפיקוד העליון, כאחד מעוזרי בן-גוריון (השני, לוי שקולניק-אשכול, עסק בהקמת משרד-הביטחון ובארגון המשקי-לוגיסטי). מאז פעל גלילי ללא סמכויות מוגדרות, אולם לגבי ראשי האגפים במטכ"ל היווה סמכות ו"כתובת", ולמע-שה פעל רבות למלא את מקומו של הרמטכ"ל הנעדר, ובעיקר בתיאום הבין-אגפי.⁵ אבל בן-גוריון עמד בתוקף על סמכותו האישית כשר במינויים ובמתן הוראות ישירות לצבא, ולא באמצעות גלילי (כפי שנהגו בהיות ה"הגנה" כפופה לסוכנות היהודית באמצעות הרמ"א).⁶

כשחזר בן-גוריון מחיפה ב-1 ביולי, הניח שייתקל במטכ"ל בגילויי התנגדות לכמה מהמינויים: "כאן כנראה מחכה לי אוכסטרקציה [הכשלה] של יגאל [ידן] ואולי עוד מישהו".⁷ אך קמה התנגדות חריפה מכפי שציפה. שלושה מראשי האגפים הניחו לו מכתבי התפטרות, וביקשו להמציאם לממשלה — ידן, איי-לון ואליהו בן-חור (ראש אגף ההדרכה — אה"ד). גלילי התפטר אף הוא, והעביר מכתבו ישירות לשרים. בן-גוריון עוד ניסה להניא את ידן מלהתפטר, אולם

דוד בן-גוריון

ראשי האגפים לרגע, ובעוצבות השדה עסקו בהכנות לפי ה"מצעים האופרטיביים", שהוציא מטכ"ל-אג"ם בסוף יוני.¹² הביקורת על המהלכים הצבאיים נתמקדה בעיקר באלה שבן-גוריון התערב בהם אישית, ובייחוד במבצעים בדרך לירוש"לים. לעומת זאת לא נזכרו כלל הכשלונות של מתקפות-הנגד באסדוד ובגנין (זאת נזכרה אגב אורחא עקב ביקורתו של ידין על מח"ט "אלכסנדרוני", שבניגוד לפקודה לא תקף בגורתו, בשרון, במועד, כדי לסייע ללוחמים בגנין¹³). הוועדה לא עסקה כלל בחבלי הגידול של חילות האוויר והים, או בהיבטים הלוגיסטיים של המלחמה, כגון מאמצי הרכש בחו"ל. הדיונים לא הקיפו אפוא את מכלול הני-הול האסטרטגי של המלחמה, ולא נגעו כלל בהיבטים מדיניים-ביטחוניים — כגון יחסי ישראל עם המעצמות ועם מתווך אר"ם ומנגנון המשקיפים שלו. כדברי גלילי — ב"דברים היסודיים" לא התלקחו מחלוקות.

לפיכך אפשר לעמוד על מהות המח-לוקת, לעומת הדברים שנאמרו ונרשמו בעידנא דריתחא, כגון דברי בן-גוריון עצמו, שהזכיר לידין כי שלושת חבריו להתפטרות הם חברי מפ"ם, ולכן ההת-פטרות היא "מעין מרד פוליטי", ו"חבלה חמורה"; נראה שצדק ממנו א' ציולינג, חבר הוועדה, שכאן "לא מרד, ולא פוליטי", אלא "סבך קשה בין האנשים האחראים, אשר לא ברורים התחומים לאחירותם". חבר אחר של הוועדה, מ' שפירא, ראה כאן "משבר קשה", שבן-גוריון גרמו.¹⁴ ידין אף טען כאילו במת-כוון כפה בן-גוריון את המשבר ימים ספר-רים לפני התחדשות הקרבות, כדי לאכוף את רצונו.¹⁵ חברי הוועדה עמדו על הסבך שבמשבר, כאשר הציעו לשניים מבכירי המטכ"ל, ידין ויוחנן רטנר, להתמנות למ"מ הרמטכ"ל, ונתקלו בסירובם.¹⁶

נראה שבן-גוריון נקלע למשבר, משום שלא החשיב כראוי את עצמת ההתנגדות במטכ"ל, אף כי כבר התנסה בהתנגדות דומה בתחילת מאי, כשביטל את המ"א ופגע בגלילי. ניתן לטעון, שהתעלם מה"חי-כוך" האנושי הכרוך בכל חילופי-גברי, ובייחוד בעיצומה של התכונה לחידוש הקרבות. כך גרס רטנר, שהכול כיבדו את שיקולו הענייני, ואשר בן-גוריון הציע לו

כבר במרס לשמש מ"מ הרמטכ"ל. כאז כן עתה, כאשר ועדת החמישה הציעה לו את התפקיד, הביע את התנגדותו לשינויים שלא בעתם, בגלל הזעזוע הכרוך בהם.¹⁷ אך האם מותר להטיל ספק בכנות כוונתו של בן-גוריון לפתור בעיות ארגוניות, שהמטכ"ל עצמו תבע להן פתרון דחוף? מכל מקום, בוודאי הופתע מצעדו של גלילי, שהרי לא הכיר בסמכותו בענייני מינויים. כשפנה גלילי במכתב ההתפטרות ישירות לשרים, התקומם והגיב בתביעה "לסלקו" משום שעמד על סמכותו האי-שית, הקפיד לתאם את ההצעות עם הרמטכ"ל. כן חזר ונועץ בידין ובאיילון, ניסה לשכנעם, וקיבל אחת מהצעות ידין. משליחותיו של ג' ארגוב ומנסיעת בן-גוריון עצמו לדורי בחיפה אפשר ללמוד על המשקל שייחס לדעתו, ולכן לא נראית הטענה, כאילו הייתה זאת אך "התייעצות פורמאלית".¹⁸ אדרבה, לעומת בן-גוריון, שפעל בתיאום עם הרמטכ"ל, לא באו חברי המטה לדורי להציג נימוקיהם להת-נגדות.¹⁹

לא זו בלבד, שאין הוכחה של ממש לכך שבן-גוריון יזם משבר, ניכר מתגובתו עד כמה נדהם מעוצמת ההתנגדות והקט-רוג מבית. ביום האחרון לדיוני הוועדה "נשבר" גופנית, ומ' שרת מצאו בכיתו ב"מצב של שברון כוחות", והרופא אצלו. אך ב-11 בחודש חזר לאיתנו.²⁰

אף כי בן-גוריון נפגע מסיכומי הוועדה והגיב בדחייתם מכול וכול, קיבל למעשה את עיקר הדרישות של חברי הוועדה ושל קציני המטכ"ל, הן בדבר הקמת "קבינט המלחמה" והן בדבר המינויים. לפני המשבר התנגד בתוקף להקמת ועדת שרים לניהול המלחמה, וראה בכך הסדר מפלגתי ולא תכליתי. עתה הסכים ל"שלי-שיה", ולבסוף — להרחבתה ל"חמישיה". אגב, רווחה טעות, כאילו "קבינט המלחמה" לא היה אלא ועדת החמישה שטיפלה במשבר, ולא היא: הקמת ה"קבינט" סוכמה בישיבת הממשלה ב-7 בחודש, בהיעדרו של בן-גוריון, והרכבה האישי נקבע בישיבת ה-11 בחודש, לאחר קומו ממחלתו. ועדה זו כללה את בן-גוריון עצמו, אליעזר קפלן ושלושה מחברי "ועדת המשבר" — גרינבוים, א' ציז-לינג ומ' שפירא, ובן-גוריון כינס אותה לראשונה כבר ב-13 בחודש.²¹

כאשר ועדת המשבר נרתעה מהתפט-רות בן-גוריון, היה זה ידין שנטל יזמה, בא אל "הזקן" המסתגר בכיתו, התעקש לראותו והצליח לשכנעו להסכים להצעת הפשרה שלו: יידחו מינויי המפקדים לחזיתות במרכז ובדרום; בינתיים ימונה י' אלון לא למפקד חזית, אלא למפקד מבצע "דני" שיערך בחזית המרכז; המינוי יוגבל לתקופת המבצע, ולא יכלול את ירושלים העברית וחטיבתה. מ' מקלף ימונה למפקד מבצע "ברוש" שיערך באצבע הגליל.²² בן-גוריון לא עמד עוד על סילוקו של גלילי. מאידך גיסא, לא קיבל גלילי מעמד וסמכויות מוגדרות.

מה מקום המשבר בתולדות המלחמה, ומה המשקע שהותיר? כשם שפרץ במפ-תיע, חלף ועבר. כל המעורבים בו היטיבו לשמור סוד, ודבר המשבר לא "נודע בצי-בור" בעת המעשה אלא "נשאר במשפחה". בסופו של דבר הייתה זאת התפרצות עזה של רגשות אישיים לאחר הכשלונות והתסכולים של חודש הפלישה. אולי היה צד של חיוב בעצם המשבר, והוא שהמתח המצטבר התפרק באחת, והאווירה טוהרה. בעקבות פרסום הפרוטוקול שוב נזרק לחלל הכינוי "מרד הגנרלים" — אולם בראייה צלולה אין בו ממש. שימוש בכוח לא עלה על הדעת; כל איום לא הושמע, ואף מכתבי ההתפטרות לא חרגו מגדר ערעור ומחאה. אנשי המטכ"ל השמיעו את דברם בגלוי ובאומץ, אבל לא זנחו את מילוי תפקידיהם. בעת דיוני הוועדה, ב-4 ביולי, כונסו מפקדי החטיבות שאוגדו בכוח "דני", וקיבלו את פקודת המבצע מיגאל אלון, מפקד המבצע המיועד. ב-6 בחודש מונה חיים לסקוב למפקד מבצע "דקל". כשפרצו הקרבות כעבור ימים ספורים, פעלו עוצבות השדה לפי האסט-רטגיה שגובשה במטכ"ל. סביר שניתן לייחס למשבר כמה מהתקלות שאירעו במבצעי "עשרת הימים", אולם המבצעים חוללו תמורה, ומאזן הישגיהם היה בעיקרו חיובי.

כיצד השפיע המשבר על מעמדו ומקומו של בן-גוריון בהנהגה הביטחונית? אין לקבל את ההערכה כאילו הוכיח אלה שקמו לערער על סמכותו, שאין לו מחליף, וכי יצא מהמשבר מחוזק; נראה כי א' שפירא צדקה בהצביעה על חומרת האתגר להנהגתו, ועל היענות בן-גוריון

דובר בפלמ"ח, במבצעיו ובמשמעתו, אך מעט מאוד נאמר על מטהו. מ' שרת הציג בעניין זה שאלות ליגאל אלון, כשהוזמן לדיון בנושאים אחרים. תשובות אלון לא גררו פולמוס, ומ' שרת סיכם בהערה שקושיותיו בעניין המטה ודרכו "החינוך-כית-פוליטית" אינן עומדות כרגע לדיון. בסיומה המליצה הוועדה לחקור אם רצוי מטה מיוחד לפלמ"ח.²⁸ לא הייתה זו בעיה "בוערת" בעת המשבר.

השאלה "למה פירקו את הפלמ"ח?" מוסיפה לנסר בחלל, וכאשר דנים בה כיום, נלוית לה נימת התרפקות על "ארץ ישראל הישנה והנשכחת". לאמיתו של דבר, כבר באביב 1948 הועלו בסוגייה זאת דברים שרחקו מהראייה הריאלית וגרמו לערוב "מיסטיקה במיסטיפיק" ציה, כפי שהעיר בן-גוריון למפקדי פלמ"ח כשדן עמם על זיקתה הפיקודית של חטיבת הנגב.²⁹ כשפורק המטה, בא נתן אלתרמן אל בן-גוריון למחות על הפגיעה בערכים שנקשרו אצלו בקיום הפלמ"ח — "עברית, עבודת אדמה, ראיית מלחמה כהכרח, מתנגדים לבוז [ביזה] ושווד, ריסון יצרים, נטיעת כבוד לערכי רוח", המשורר חרד פן "כלי מטה יכובו הניצוצות". בן-גוריון התרשם, ש"בעיני אלתרמן יש מטה של מעלה", שאין לו דבר עם המטה הקונקרטי שנת-פרק.³⁰ אלתרמן זיהה ערכים עם גופו של המטה, אולם ההיסטוריון מנתח ומבחין בין ערכים, טיפוחם וקיומם, ובין נחיצות קיומם של מטרות ויחידות, כאשר המציאות הצבאית מכתובה תמורות ארגוניות.³¹ דומה שלא יקומו עוררין על מה שאמר ידין לחברי הוועדה על הפלמ"ח: "תדעו — פלמ"ח זה כוח, ... ועדיין בחלקו זה הכוח המאומן ביותר, המחושל ביותר, הנועז ביותר, האמיץ ביותר, ובסופו של דבר — הממושע ביותר של צבא ישראל."³² ידין העניק את ה"צל"ש לפלמ"חאים בשלוש חטיבותיהם — "הראל", "יפתח" ו"הנגב" על מה שפעלו מפרוץ המלחמה עד ההפוגה. אולם אז לא היה זה עוד הפלמ"ח מהימים שבטרם-מלחמה.

מאז 1941 צמח הפלמ"ח כיצירה ביט-חונית מקורית השתוללה בקרקע היישוב העברי, ושרשיה — ביישובים הקיבוציים. ככוח מגויס יחיד של ה"הגנה" נרתם לכל

הוא שיצא מחוזק במעמדו ובסמכויותיו. אף כי דחה את הצעת הוועדה למנותו למ"מ הרמטכ"ל, מעתה שימש ככזה למעשה; כשחזר דורי לפעילות יותר מלאה, ביקש הוא לבטא את מעמדו הבכיר של ידין.²⁶ נראה שבן-גוריון עמד על טיבו דווקא בעת הפולמוס, למרות הקטרוג החרף — ואולי בגללו; הוא חזר להתייחס אליו באמון, ולימים אף כחיבה "אבהית", ולאחר שביתות הנשק מינהו לרמטכ"ל.

לפניך אפשר לסכם שמשבר הפיקוד העליון, ככל שהיה דראמטי ומרתק כא"רוע אנושי, לא היה בו כדי לחולל שינוי של ממש בהנהגה הביטחונית ובניהול המלחמה. בוודאי לא היה זה "מאבק" לסילוקו של בן-גוריון וכיון שלפחות יש לפקפק אם בן-גוריון יזם את המשבר — קשה לראות כאן גם "מאבק" שלו, אלא מערכה להדיפת הערעור על סמכותו. תוצאות המשבר אינן מציבות פרשת-דרכים היסטורית, ובוודאי לא בהשוואה למה שקדם לו כמערכה הפנימית — משבר "אלטלנה" — ולמה שבא אחריו כמערכה החיצונית — המעבר למתקפות יזומות בכל החזיתות, שחוללו מפנים במרכז ובצפון. אף אם מצמצמים את הדיון כמשבר להיבטים חברתיים-ציבוריים, כגון תפקוד הפיקוד העליון ותהליך המעבר מה"הגנה" לצה"ל, נראה כי א' שפירא מגוימה בראותה אותו כ"ירגע התמורה מחברה יישובית וולונטרית למסגרות ממלכתיות מחייבות". דומה שעוד הרחיקה והפליגה, כאשר ניסתה לקשר בין משבר המינויים ובין "ביטול כוחם של הגופים הוולונטריים וביסוס שלטונה של המפלגה המנגנונית".²⁷ "פיטוריי" הרמ"א ופירוק הפלמ"ח הוצגו כציוני דרך בהתיפתחות זאת — ועתה נעיין באירועים עצמם, ונבדוק מה זיקתם למשבר המיני-ויים שבהפוגה הראשונה.

פירוק מטה הפלמ"ח וחטיבותיו נקדים ונרון בפלמ"ח, כיון שבעיות השתלבותו בצה"ל הקדימו ועלו, בעוד גלילי פועל במלוא סמכותו כרמ"א, והוסיפו להעסיק את הפיקוד העליון עד פירוק המטה בנובמבר, כחדשיים אחרי פרישת גלילי ממשרד הביטחון. ומה לפרשה זאת ולפרוטוקול? המעיין בו ימצא שרבות

עצמו למוצא של פשרה.²³ משברי מינויים לא חזרו עוד, ויש מהמאלף בדבר שבן-גוריון סמך את ידיו מעתה על קידום של מפקדים שלפני כן הטיל ספק ביכולתם, וקודם כל "אלון, שאחרי מבצע "דני" עבר לשמש מפקד חזית הדרום, כאשר הייתה זאת לחזית המאמץ העיקרי, ושם פיקד על מבצעי ההכרעה עד תום המלחמה. יצחק שדה, שבתחילת המלחמה סירב בן-גוריון להפקיד בידיו תפקיד פיקודי, פיקד עתה על חטיבת השריון הראשונה של צה"ל, חטיבה 8, ועמד בראשה עד סוף המלחמה. לעומת זאת נשאר מקלף בחזית הצפון, כמפקד מבצע "ברוש", ואח"כ כקצין המבצעים החזיתי.²⁴ היו שגרסו, כי ועדת החמישה לביטחון נותרה נטולת השפעה — אך העיין ביומן בן-גוריון דיו כדי להפריך זאת. לדוגמה, ההחלטה על מבצע "יואב", ההבקעה לנגב הנצור, נראתה בעיני בן-גוריון החמורה ביותר מאז ההחלטה על כינון המדינה, והיא הופקדה בידי "קבינט המלחמה".²⁵ לעומת בן-גוריון וגלילי, ששניהם נפג-עו מהמשבר, זה במעט וזה בהרבה, ידין

ישראל גלילי

המשימות — הקים פלי"ם ומחלקת טיס; שיגר שליחים לארגון ההעפלה ביבשה ובים; העמיד מפקדים וצוותים לאניות; סיפח קשרים-גדעונים לשירות-הקשר בין הארץ, לאירופה ולאניות; מילא משימות סיור ומודיעין והקים יחידת "מסת-ערבים" לפעילות סתר בארצות ערב. מאז שקלט את הגרעינים התנועתיים, היווה למעשה כעין "שכבת בוגרים" לתנועות הנוער החלוציות. הגרעינים התגייסו בשלמותם כגופים, שירתו יחד, שהו במשקי הכשרה במשטר עבודה ואימונים, ולאחר שנתיים בשירות פעיל יצאו להתיישבות — להשלמת משקים או להקמת היאחזות. זווית פלמ"ח בגליל. מתכונת זאת עמדה במבחני שנות המאבק לעצמאות, 1945-1947.

אולם בפרוץ מלחמת העצמאות נשתנו הזמנים. כוחות פלמ"ח הוטלו לכל נקר-דות התורפה, ולאבטחת התעבורה בכבישים בכלל, ובדרך לירושלים בפרט. גויסו אנשי "הזרובה", ויחידות הפלמ"ח הורחבו בו במהירות תוך קליטת מתגייסים מהארץ, ואח"כ גם "מגויסי חו"ל" (גח"ל). משלוש החטיבות, נבנתה אחת כנגב ורותקה למרחב כמו חטיבות החי"ש, ולא ככוח מחץ מרוכז ונייד. המתנדבים בגרעינים חדלו להיות את עיקר כוחן של החטיבות (פרט ל"יפתח"). הגרעינים נפגעו יותר מכל מרכיבי: רבו אבודותיהם; לכידותם היי-עודית והחברתית נפגמה, כאשר מרבית הבנות הוצאו מתפקידים קרביים לצד הבנים; הגרעינים נעקרו מקרקע הצמיחה שלהם ביישובים (ואלה מהיישובים, שניצבו בעצמם בלחימה, סבלו מלקיחת הגרעינים, כאשר רבים מחברי המשקים גויסו אף הם לכוחות השדה).

בעוד הפלמ"ח מתרחב במהירות ונחלץ לכל המשימות שהוטלו עליו בלוחמת היבשה, גרם לחץ הצרכים לקריעת שלוחות ממנו. על הקמת "שירות האויר" הוחלט עוד לפני פרוץ המלחמה, וטייסי הפלמ"ח הועברו אליו. במרס הוקם "שירות ימי" — והפעם נתקל בן-גוריון בהתנגדות הפלמ"ח לנטילת אנשי הפלי"ם ממנו. כן התנגד מטה הפלמ"ח לניתוק זיקתה הפיקודית של חטיבת הנגב ממנו.³³ בכירורים עם בן-גוריון, ביזמת גלילי, טענו פלמ"חאים שהיי מיטיבים לפתח את הכוח הימי מהשירות החדש, ואחד מהם

אף טען שאילו הקימו את האוויריה בפלמ"ח, "היו עושים הרבה יותר משירות האוויר הקיים".³⁴ בחדשים מרס-אפריל הורחבו כוחות ה"הגנה" במהירות עם זירוז הגיוס, והוקמו שירותים מסייעים ומשרתים. בתחילת אפריל הוחל בכינון הממשלה הזמנית, וב-26 בחודש סיפר בן-גוריון לגלילי על כוונתו לבטל את המ"א, ולשלבו במשרד-הביטחון המת-ארגן. באותה שיחה טען, שיש להכניס תיקונים ב"הגנה", והגדיר את הפלמ"ח כ"צבא פרטי, מפלגתי וכיתתי". מדברי גלילי בשיחה משתמע שב"ג רוצה לפרק את המטה הנפרד; ואולי יופתע אדם מהתשובה, כפי שרשם בן-גוריון: "גם לדעתו מטה ארצי של פלמ"ח לא דרוש. יש לחלק כוח פלמ"ח לבריגדות אחדות, בלתי קשורות זו לזו, במרחבים שונים, אבל בלתי כפופים למפקדי המרחבים אלא ישיר לפיקוד-עליון."³⁵ והנה, למרות מה ששמע מגלילי כבר בסוף אפריל, לא אצה לבן-גוריון הדרך בעניין זה, אלא חזר ונדרש לו בהפוגה הראשונה, בכירורים פנימיים וציבוריים.³⁶

צרכי כוח האדם החמירו, עד כדי כך שביוני גיוסו ילודי 1931 בני השבע-עשרה, לאימונים צבאיים שאורגנו בבסיס אימונים של הגדנ"ע. ביולי, לקראת סיום האימונים, הוחלט שהמתאמנים לא ישרו חררו, אלא ימשיכו בשירות סדיר, ויאישו את החילות והשירותים החדשים. עתה פנו כל תנועות הנוער במשותף אל שר-הביטחון, ותבעו שחברי הגרעינים לא יפוזרו, אלא ישרתו במתכונת שתאפשר להם להתקיים כגרעינים, ולשלב את שירותם הצבאי בהכשרה להתיישבות. הדרישה היטיבה לשקף צורך קיומי של התנועות ושל הזרמים ההתיישבותיים גם יחד, ואכן נתקבלה בחודש אוגוסט ההחלטה להקים גוף שימשיך במסורת העבודה והאימונים, כאשר נבצר מהפלמ"ח עצמו לקיימה.³⁷ משרד הביטחון נענה ליזמת התנועות ובתוך הגדנ"ע הוקם הגדוד הראשון של "נוער חלוצי לוחם" (נח"ל), שנועד לקיים את תכניו וערכיו המסורתיים של פלמ"ח במתכונת מותאמת לנסיבות החדשות, ולא עוד אלא שבן-גוריון קיווה ששילוב זה של שירות צבאי וחקלאי ישמש דגם לשירות-החובה, וצה"ל יהיה ל"צבא להגנה ולבניין".³⁸

כמרוצת ההפוגה השנייה עלתה מדי פעם שאלת מטה הפלמ"ח ואף בקרב הפלמ"ח עצמו, ולבסוף — בכנס מפקדי פלמ"ח שנערך בנען ב-14 בספטמבר.³⁹ (כאן ייאמר, שנען הוא קיבוצו של גלילי; זה עזב את משרד הביטחון ימים מספר לפני כן, ובכנס לא השתתף.⁴⁰) לאחר מכן סוכם בדבר פירוק המטה בדיון משותף של המטכ"ל ומטה הפלמ"ח. המטה ערער, ולבסוף הוגשם הפירוק ב-7 בנובמבר.⁴¹ חטיבות הפלמ"ח פורקו תוך שחרור המגויסים, בתהליך מעברו של הצבא למתכונת שירות חובה ומילואים. אולם בשלוש מחטיבות המילואים, בשמות, בדגלים ובסמלים, הונצחו "הראל" (10), "יפתח" (11) ו"הנגב" (12).⁴²

כאן הוצג הרקע הצבאי-מעשי לפירוק מטה הפלמ"ח, לפי שלא מצא אלא טיפול מועט בדיונה של א' שפירא, שהדגישה את ההיבט התנועתי-מפלגתי. לאור הרקע הריאלי, יש לתמוה ממה הסיקה החוקרת שבן-גוריון "זלזל" במורשת תנועת הנוער, וכי בפירוק רצה לקבוע שצה"ל "לא היה המשך של ה'הגנה' ושל הפלמ"ח אלא יצירה עצמאית" שלו, אשר "עם הקמתה נמחק מעל לוח ההיסטוריה כל אשר קדם לה — והחלה ספירה חדשה".⁴³ המענה לדברים מצוי בפקודת היום של בן-גוריון להקמת הצבא, כאשר הממשלה קבעה במתכוון את שם ה"הגנה" בשמו של "צבא הגנה לישראל". וכה כתב:

עם הקמת מדינת ישראל יצאה ההגנה ממחלת ונהפכה לצבא סדיר.

עצום ורב החוב שחייב הישוב והעם היהודי להגנה בכל שלבי קיומה, מהניצנים הבודדים בימי היסוד הראשונים — בפ"ת, ראשון-לציון, גדרה, ראש-פינה, זכרון-יעקב, מתולה, דרך "השומר" של חלוצי העלייה השנייה, הלגיון העברי במלחמת העולם הראשונה, מגיני תל-חי, והגידול המתמיד של ארגון הגנה ארצי בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, הקמת חיל הנוטרים במאורעות 1936-39, יסוד הפלמ"ח וגדודי החי"ש, ההתנדבות ההמונית במלחמת העולם השנייה והקמת הכריגה העברית

במטכ"ל ראו בגלילי את מי שממלא בפועל את החלל הריק, סירב זה להיות מוגדר כזוה, אלא ראה עצמו כאיש ההנהגה המדינית-אזרחית, שעליו להת-ייצב בין השר ובין ראש-המטה.⁵⁰ כבר במרס השתכנע בן-גוריון בהכרח לאישי את תפקידו של דורי הרתוק למיטה. כשנועץ בן-גוריון בדורי עצמו, ידע ואמר לו שיוחנן רטנר יסרב ליטול את התפקיד. בכל זאת כתב בן-גוריון לרטנר ב-22 במרס מכתב מפורט, בנימה אישית, ושידלו להיענות לצו-השעה. ב-26 בחודש כתב לו שנית, והפעם בלשון פקודות, ו"הטיל" עליו להיפנות מיד ולהיכנס לתפקיד. ליתר תוקף כתבו גם גלילי וידין באותו יום מכתב משותף לרטנר, והזמינוהו להצטרף אליהם במטכ"ל. הפעם נענה לכאורה, ובי-באפריל שמע מבן-גוריון תדריך על העומד לפניו. בימים הבאים השתתף רטנר בנעשה, בעיצומם של ימי מבצע "נחשון", ולבסוף חזר בו, ובי-11 באפריל הודיע לבן-גוריון שאין הוא מוכן לתפקיד, הן מהתנגדותו לשינויים רדיקליים, כגון ביטול המ"א, הן משום מצב בריאותו.⁵¹ על כל פנים, רטנר המשיך לשרת במטכ"ל ונתמנה לראש אגף התכנון (אג"ת). תמיהה היא, מדוע מצאה א' שפירא כאילו בן-גוריון אך "השתעשע ברעיון" למנות את רטנר.⁵² האם גם גלילי וידין אך השתעשעו, והאם גם ועדת החמישה? מכל מקום, העובדה ההיסטורית — ובעיני, עובדה כאובה — היא שלא רטנר ולא ידין נענו להזמנת בן-גוריון. האם מיאנו להיות מעורבים בכל שינוי בצמרת שיהיה בו כדי לגרוע ממעמדו של גלילי? האם העדיפו שגלילי "יחצוץ" בין אנשי הצבא ובין המנהיג המדיני, וימתן את דחפיו ולחציו של "הזקן"? האנומליה של העדר רמטכ"ל פעיל נותרה בעינה, עד משבר יולי, כשקם ידין לעשות מעשהו, ו"במקום שאין אנשים היה לאיש". תוך ניהול המערכות ב"עשרת הימים" פעל למעשה כממלא מקום הרמטכ"ל. בסוף יולי, כשחזר ידורי לפעילות רצופה יותר, נתמסדה הזיקה הישירה של שר-הביטחון לרמטכ"ל, ובהעדרו — לראש אג"ם. אין להסביר תהליך זה רק בערעור מעמדו של גלילי עקב משבר המינויים, כי גם בהיותו רמ"א, וכן לאחר ביטול מינויו, מיעט

הרציפות בהנחלת מורשת ה"הגנה" בכלל, ומורשת הפלמ"ח בפרט, לצה"ל, כשם שה"הגנה" אימצה את מורשת "השומר", שקמה במקומו, וכשם שטיפח הפלמ"ח את מורשת קודמיו, הפו"ש, פלגות הלילה והפו"ם. ערכי הפלמ"ח הושקעו באשיות צה"ל — כפיקוד, בהדרכה ובחינוך: מפקדים בכירים שצמחו בפלמ"ח, המשיכו לפקד על חטיבות, אוגדות ופיקודים ולשרת במטה הכללי, וששה מהם היו לרמטכ"לים — מ' דיין, י' רבין, ח' בר לב, ד' אלעזר, מ' גור ור' איתן. חיים לסקוב, איש הח"ל, בחר בצוות מפקדים פלמ"חאים להשתתף עמו בגיבוש תורת הלחימה, ובתחום החינוך הצבאי הונחלו לצה"ל ערכים כטוהר הנשק ואחוות הלוחמים, שטופחו ב"הגנה" והוגשמו בפלמ"ח. המורשת התנועתית-התיישבור תית המיוחדת וגינוני ההווי של בני "השבילים והחרב" נשתמרו בנח"ל, שהמ שיק בדרך "המגל והחרב", בשירות קרבי ביחידות מעולות ובהקמת האחזיות.⁴⁷

פרישת ישראל גלילי

א' שפירא דנה ב"פיטורי הרמ"א", כאילו הפיטורים הם עובדה שאין להרהר אחריה. האמנם פוטר האיש? בדיונה במבוא נחשף עימות בין שני אישים שהאחד מהם חשדן ותקיף, והשני — קרבנו, והחוקרת ביקשה לחשוף "רבדים" עמוקים, ו"תכ" לית עמוקה ורחוקה" (כדברי גלילי), מעבר לצרכים של ממש, מאחורי מגמותיו של בן-גוריון כביטול המ"א, בדחיקת רגליו של גלילי ובהצעות למינויים, שב-עטיין נתחולל המשבר.⁴⁸ כאן נעסוק ברובד הריאלי והגלוי למעשים שהיו, ונדון בהיבטים פסיכולוגיים-ביוגרפיים רק במידה שמתחייבת מהעיון באירועים. שתי בעיות נכרכו בפקעת יחסי בן-גוריון-גלילי:

האחת: העדרו של רמטכ"ל פעיל ואי מצאית מועמד מתאים שיהיה נכון למלא מקומו, לא מראשי ה"הגנה" ולא מבין "הקצינים", משתחררי הצבא הבריטי, והשנייה: מעמדו הבלתי מוגדר של גלילי מאז ביטול המ"א.

א' שפירא ראתה נכוחה שאי-מינוי מחליף לדורי הוא "שאלת מפתח" ביח-סים שבין בן-גוריון למערכת הביטחון.⁴⁹ אלא שהשאלה נותרה פתוחה. ואף כי

הראשונה, ועד מאבקה האדיר של ההגנה במחצית הראשונה של המל-חמה נגרנו מ-30 בנובמבר 1947 עד 31 במאי 1948. בלי הנסיון, התכנון, כושר הפעולה והפיקוד, הנאמנות ורוח הגבורה של ההגנה לא היה הישוב עומד במבחן הרמים האיום שבא עליו בששת החדשים האלה ולא היינו מגיעים למדינת ישראל. ובספר דברי הימים של עם ישראל יורח פרק ההגנה בהוד וגאון שלא יכהו לנצח. ועכשיו נפתח פרק חדש — 44...

עד כאן דברי "המוחק". אשר לפלמ"ח ולערכיו, היה זה בן-גוריון, שכהפוגה הראשונה הפליג בשבחם, עד כדי כך שרצה להנחילם לעם כולו, ל"כל נער תימני וכל נער כורדי וכל נער אשכנזי או נער מעדה אחרת".⁴⁵ כך נראו וכך נאמרו הדברים בזמנם, בעת המעשה, ועם זאת עמד בן-גוריון כבר בפולמוסי אותם ימים גם על מה שנתחדש ב"פרק החדש", בקום צה"ל, לעומת ה"הגנה" ומורש-תה.⁴⁶ לעניין זה יפה אפוא המימרה הפלמ"חית: "כזה ראה — וחדש". ולער-מת הטענה כאילו הפלמ"ח "נעלם" מצה"ל כאשר פורק, אפשר להצביע דווקא על

אלוף גנאל אלון

במידה כלשהי במגמה לפרק את מטה הפלמ"ח. פרישתו מהמשרד בתחילת ספטמבר, והיעדרותו הכוללת מכנס המפקדים בניען עשויות לרמוז על כך.

כיון שגלילי עמד על מעמדו הציבורי-אזרחי, בלטה זיקתו המפלגתית, והיבט זה הובלט בפולמוסים בזמן המשברים, וכי-ראייתם לאחר מכן. בן-גוריון אכן חשש מכוחה הפוליטי של מפ"ם (שכללה אז את "השומר הצעיר", "אחדות העבודה" ו"פועלי-ציון-שמאל"), כיום ברור שהפ-ריו בכוחה — אלא שלא יכול לעמוד על כוחה האמיתי לפני הבחירות לכנסת הראשונה, בינואר 1949.⁶⁴ חששותיו עלולים להיראות כיום דמיוניים, אולם כאשר הוקמה הממשלה הזמנית באפריל 1948 ניתנו למפ"ם שני מקומות מייג-חבריה, ולמפא"י — ארבעה. כוחה נחשב אפוא לכמחצית מכוח מפא"י. לאחר המערכות בצפון ובדרום, שבהן התבלטו מפקדים שהזדהו עם מפ"ם בגלוי, ועל רקע תמיכת ברית-המועצות בישראל, לעומת המעורבות האנגלו-אמריקנית נגד ישראל בעת מבצע "חורבן", העריך בן-גוריון שמפ"ם עשויה לקבל בבחירות עד שני שלישים ממפא"י, וכי מפ"ם לבדה תהיה שקולה כנגד "חרות" ו"החזית הדתית" גם יחד. בניחושו זה התבדה, ואילו "האיץ" הצביע על ההישג האלק-טוראלי של מפ"ם, שהגיעה לכשתי חמי-שיות מכוחה של מפא"י.⁶⁵ טעותו של בן-גוריון עשויה להסביר את חששו וכמה מתגובותיו, בעת העימות עם גלילי. אולם מתחת ליריבות המפלגתית, שהחריפה מאז הקמת מפ"ם בינואר 1948, לא הפסיקה לעפעם בבן-גוריון התקווה לאי-חוד מחנה הפועלים, וכשם שכתב לגלילי על "אסון הפילוג" במאי 1948, קרא לחברי מפ"ם ללכד את המחנה, אחרי הבחירות בינואר 1949: "אנו חיים בתקופה משיחית. הגיע הזמן לבצע חזונו הציוני הסוציאליסטי, ... האיץ אפשר לבצע אותו יחד — כשאנו מאוחדים?"⁶⁶

על יומן בן-גוריון כמקור

כאן נזקקו תכופות ליומן בן-גוריון. כך נהגה א' שפירא, אלא ששיבצה בדבריה את הגרסה, שלא זו בלבד שהנהיג את ישראל במלחמה, אלא אף "כתב" את תולדותיה, לפי יומנו; המעיין ביומן

אלה המשיך גלילי למלא חלקית את החלל שבהעדר הרמטכ"ל, ועסק בעיקר בתיאומי-מטה, ובן-גוריון גם שיתף אותו בדיונים על מינויים, כגון מינויו של מ' כרמל למפקד חזית הצפון ושל ד' מרכוס למפקד "חזית ירושלים".⁶⁸ נראה שבן-גוריון נהג כך בחודש הפלישה, כל עוד לא ניתן לו לשתף בכך את דורי; כאמור, מפרוס ההפוגה הקפיד לטפל במינויים ישירות עם דורי.

האמנם יחסו של בן-גוריון אל גלילי נקבע לפי חשדות? הן נתן בו אמון מלא, כשמסר לידיו את כל הטיפול הממושך בשילובם של לח"י ואצ"ל בצה"ל, עד להסדרת התגייסותם של חברי לח"י בסוף מאי ולחתימת הסכם גלילי-בגין מ-1 ביוני בדבר שילוב אצ"ל, ולאחר מכן — בכל המגעים עם אצ"ל מרגע שנודע על הפלגת "אלטלנה" ארצה ועד סיום אותה פרשה מרה.⁶⁹

אבל כאשר פרץ משבר המינויים, "נשברו הכלים". בריחת הרגע פרץ בן-גוריון בטענה שחברי מפ"ם שבמטה חברו נגדו עם גלילי, וכאשר שמע את הקטרוג נגדו בוועדת החמישה, רשם ביומן: "איני יודע אם ישראל הוא הקרבן או היוזם של אינטריגה נחרצת מצד מפלגתו להשתלט על הצבא, ולשם כך להיפטר ממני."⁶⁰ רק אז דרש "לסלק את גלילי", וכשחזר בו, נשאר גלילי על משמרתו, להלכה — כסגן השר, ולמעשה בתפקיד בלתי מוגדר, עד פרישתו.⁶¹ ניתן להעיר שמטבע הדברים, ולא רק מהעדר סמכויות מוגדרות, הלך תפקידו והצ-טמצם, בעקבות ההתארגנות הסדירה-מקצועית יותר של צה"ל ומשרד הביטחון. אולם אפילו בתקופת הפעילות המצטמצמת של גלילי אחרי משבר המינויים, עדיין הפקיד בן-גוריון בידיו שליחו-יות עצמאיות רבות-חשיבות. לדוגמה, גלילי עקב אחרי פעולת ועדת השבעה, בראשות י' גרינבוים, שנועדה לשלב בצה"ל את שרידי אצ"ל ולח"י, ובעיקר הסניפים שנתקיימו בירושלים.⁶²

גלילי לא פוטר. הוא אף לא "התנדרף", כדבריו, אף כי גרס שכזאת מבקשים ממנו חברי ועדת החמישה.⁶³ הוא פרש. ואשר למועד הפרישה — אולי מותר לשער, שכבר עמד על הצעדים להקמת הנח"ל באוגוסט, וכי לא רצה להיחשב מזוהה

גלילי להתערב בניהול המערכת. ואילו עתה נתבצר מעמדו המרכזי של אג"ם במטכ"ל, כי צה"ל נטל את היוזמה, תכנון מתקפות, הפעיל חזיתות, החל משלב את המאמצים הזרועיים והחיליים, וגבר משק"ל של המטכ"ל כגוף מבצעי-מקצועי מול שר הביטחון והנהלת משרדו. אכן, בעקבות משבר המינויים נתחזק מעמד המטכ"ל לעומת שר הביטחון. אולם גלילי, שקם לערער על המשטר בצמרת, יצא מן המשבר כשמעמדו מעורער יותר.

כאשר ועדת החמישה נקלעה בעצמה למשבר נוכח התנגדות בן-גוריון לסיכור מיה, העיר מ' שרת: "הנושא שאנחנו דנים עליו, שמו ישראל גלילי". הוא עמד על מעלותיו ועל ברכת מעשיו, אך טען שיש להכריע: אילו התאים לשמש רמטכ"ל — אדרבה; אם הוא מתאים לשר — יהיה.⁶⁴ אולם זה ה"סכך" שבמצב: גלילי לא היה, ולא רצה להיות, לא זה אף לא זה. כשביטל בן-גוריון את המ"א, ראה בגלילי אחד משני עוזריו-סגניו, ביקשו להמשיך עמו במשרד הביטחון, והציע לו שיגדיר בעצמו את תפקידיו, אולם בהתחשב בסמכויות שתבע בן-גוריון לעצמו.⁶⁵ האם רצה לסלק את גלילי בתחילת מאי, והאם שובו "נכפה" עליו?⁶⁶ מתחילת אפריל הכשיר בן-גוריון את הקרקע לבי-טול המ"א, וכל העת הטעים שהוא רוצה בהמשך עבודתו של גלילי; כאשר קם והלך — נענע ושב. זיקתו רבת-השנים ל"הגנה", הכרתו העמוקה בחומרת השעה, הערכת מקומו החיוני בצומת ההכרעות, ואחוות-המעשה עם חבריו במטכ"ל — נראה שכל אלה הכריעו את הכף בשיקור-ליו. דא עקא, ברגע שובו לא נחתכו הדב-רים, כי לא עמד על הגדרת תפקידו וסמכו-יותיו. לפני ביטול התפקיד, ב-2 במאי, קבהיר בן-גוריון את עמדתו: "משרת רמ"א בטלה, ואני רוצה שהוא ימשיך בעבודה אתי, ואני מציע לו שייגיש לי הצעה של הגדרת סמכותו."⁶⁶ אז לא הגיש גלילי הצעתו להגדרת התפקיד; בן-גוריון היה מוכן להמתין, וכשהזמין את גלילי לשוב לעבודה, הציע ש"במשך הזמן נגדיר הסמכות או לא נגדיר". גלילי חזר לפעילות, אך לכלל הגדרות לא הגיעו הדברים, מעבר ל"סידור עבודה זמני", שלפיו יעסוק "בענייני גיוס כוח אדם, חיילים, בעלי מקצוע ועוד."⁶⁷ בנסיבות

ספקות בדבר מידת הקשר בין שתי הפר-
שות והמשבר.

לבסוף, ראיית דמותו של בן-גוריון
כמנהיג המלחמה בוודאי אינה יכולה
להתמקד במשבר ובתוצאותיו, אלא חייבת
להקיף את "הדברים היסודיים" שבהם
הסכימו עמו אלה שהתייצבו נגדו במשבר
המינויים. משמע, מקומו של בן-גוריון
בהנהגה הלאומית והמלחמתית ייקבע לאור
דרכו בכינון העצמאות, בכינון הממשל
והמנהל של המדינה הנולדת, בהתוויית
מטרות המלחמה ובניהולה עד הכרעת
מערכותיה, ובייצוב הישגיה בשביתות
הנשק ובהתקבלות ישראל לאו"ם.

אם התקשינו לקבל את הקישור ממשבר
המינויים לביטול משרת הרמ"א שלפניו
ולפירוק הפלמ"ח שלאחריו, מוקשה בעי-
נינו עוד יותר הניסיון למשוך חוטים
ממשבר המינויים אל פגמים שמצאה
החוקרת בהתפתחות החברתית בישראל
העצמאית שלאחר המלחמה — טשטוש
ערכי ההתנדבות, התנכרות ההנהגה לאר-
גונים חלוציים-אליטיסטיים, לעומת
הדגשת יתר של ערכי הריבונות וה"ממ-
לכתיות"⁷⁰ כשדנים במקומה של ההת-
נדבות הביטחונית, ראוי לזכור ולהזכיר
שצה"ל עצמו קם כגוף המושתת על
התנדבות נמשכת — אם לתפקידים
קרביים חיוניים, כגון טיס, צלילה, צניחה
ועוד, ואם לשירות קבע. בתוכו קם הנח"ל
שהושתת כולו על התנדבות קיבוצית של
גרעינים תנועתיים. ואשר למשבר בהתנד-
בות החלוצית, האין לראותו גם על רקע
תהליכים חברתיים פנימיים במחנה החלו-
צי, כגון הפיצול המפלגתי הנמשך והמע-
מיק? והאין קשר בין משבר זה ובין ההת-
פלגות הטרגית בתנועה הקיבוצית,
שקרעה חברי קיבוצים ותיקים לשני
מחנות וגרמה לפילוג קיבוצים, בעוד שני
הפלגים הנצים דוגלים בשמותיהם ב"אי-
חוד" המחנה הקיבוצי "המאוחד"?

בן-גוריון היה איש הפולמוס הנוקב,
ו"יריב" איש ריב לרבים. אך ראוי להעיר
על הפרדוקס, בכך שלא אחת נאבק בן-
גוריון בקנאות — לפשרות. גם בדרכו
בהנהגה הביטחונית, החל מנטילת תיק
הביטחון ומה"סמינריון" שעבר ב-1947,
נמצא את הדרך הארוכה שעשה מעמדו-
תיו ההתחליות לפשרות עם הנהגת ה"הג-
נה" — והנכונות לפשרה במשבר המי-

לא — וכוודאי לא נמחקו מהיומן דברים
שאוּלי בדיעבד נראו לו אחרת (דפי
המחברות סופררו בקפידה, ולא נתקלנו
בתלישת עמודים או אף במחיקות "צנור-
ראליות"). על כל פנים, בכל הנוגע
למשבר המינויים ולוועדת החמישה, מה
שרשם — בוודאי לא נועד "למען ההיס-
טוריה" — מהטעם הפשוט, שלא כתב על
משבר זה מעולם. כמידה שבן-גוריון
עצמו עסק ב"כתבת ההיסטוריה" לאחר
מכן, הוא כתר מהיומן ושיבץ את הרצוי
לו, אף ערך את הקטעים לקראת פרסום,
והשמיט מן המקור — אך לא כן ביומן
המקורי. קטעי היומן והתפרצויותי כימי
משבר המינויים מיטיבים להעיד על כך,
ודווקא משום כך רב ערכו של היומן
כמקור ייחודי וכתרומה של ממש למחקר
ההיסטורי. יהיה יחסו של ההיסטוריון אל
בן-גוריון כאדם וכמנהיג ביקורתי כאשר
יהיה — וא' שפירא לא חסכה ממנו ביט-
ויים בוטים — עליו לדון את היומן, כמו
כל מקור, קודם כול לפי מה שיש בו.⁶⁹

לסיכום

פרסום הפרוטוקול של ועדת החמישה
הוא שירות של ממש לחוקרי מלחמת
העצמאות. יש בו כדי להרחיב את המידע
על כמה סוגיות ופרשיות. אולם אל יביאנו
העניין בפרוטוקול לידי הפרזה בחשיבות
ההיסטורית של המשבר עצמו ושל הדב-
רים שנשמעו בדיונים, שכן המשמעות
ההיסטורית של המשבר נעוצה בתוצאותיו
למעשה ובהשפעתן בהמשך המלחמה —
וזאת הייתה, כאמור, מוגבלת.

יתר על כן, בהערכת מהות המשבר
וגורמיו, מן ההכרח לשקול את מלוא
העול שרבץ על ההנהגה המדינית והצב-
אית במלחמה, ובייחוד בחודש הפלישה,
על קרבנותיו וכישלונותיו, ובהפוגה הקצ-
רה, על משבר "אלטלנה" שהתרחש בה.
דרושה אפוא ראייה מקפת ומעמיקה של
העניינים הצבאיים שנדונו בפרוטוקול
(אגב, יש להעיר, להוסיף ולתקן לא מעט
לפירושי הפרוטוקול). לאור ראייה כזאת
מתעורר ספק בעצם טיבו של "המאבק
להנהגה הביטחונית", כפי שהוצג בספר.
המידע הצבאי-מציאותי נחוץ עוד יותר
להערכת שתי הפרשות שהחוקרת קשרה
לפרוטוקול — "פיטורי" הרמ"א ופירוק
הפלמ"ח — וראינו שמידע זה מעלה

מוזהר לשאול מה כחר בן-גוריון לרשום
ומה העדיף שלא לרשום, והחוקרת תמהה
שמה יש שכתב "למען ההיסטוריה".⁶⁷
דומה, שלא ראתה את רשימות היומן
כמות שהן, כפי שנרשמו בלחץ האירועים,
כמתח הרגעים הקשים של המערכות
הצבאיות, ובעיצומם של פולמוסים ציבר-
ריים ופעילות מדינית-ביטחונית נמרצת.
משפרצה המלחמה, ראה בן-גוריון את
עצמו כ"מתגייס", ואדיקותו ברישומיו
— שהפליאה ואף הדהימה קוראים, עד
שיש וראו בה "כפייתיות" — הייתה
לאמתו של דבר אחד מביטויי התגייסותו
והתמסרותו המלאה למאמצים לכונן את
העצמאות ולגונן עליה. לא קסטלר אמר
שמחברותיו כוללות "רשימות מהעניינים
שעלי לזכור אותם לצרכים מעשיים של
המלחמה והביטחון".⁶⁸ הגדרה זו ניתן
להרחיבה, שכן לעתים רשם הרהורים על
העתיד וראשי-פרקים לנאומים, ובוודאי
שאב מהרשימות למאבקיו הפוליטיים.
אשר לתוכנו, אך טבעי שאדם רושם יותר
ממה שאמר ופחות ממה שנאמר לו;
לעתים לא נתפנה לרשום, ולעתים האריך
— אך ספק אם אפשר גלגות כרשימות
שיקול "תועלת", מה "כדאי" לרשום ומה

השר יצחק גרינבוים

המשבר" בדבר ה"קבינט" — ראה שפירא, עמ' 231, 241, 243-244 (וכאן הנמקה מפורשת להרחבת ה"שלישייה" ל"חמישייה", לצורך ייצוג מפלגתי).

22 יב"ג, עמ' 580; שפירא, עמ' 45.

23 שפירא, עמ' 45-46, לעומת מיכאל בר-זוהר, בן-גוריון ב, תל-אביב 1977 (להלן — בר-זוהר), עמ' 812.

24 בסתו 1949 נתמנה ירין לרמטכ"ל, ואז נתמנה מקלף לסגנו וראש אג"ם; בסתו 1952, כשהתפטר ירין, החליפו מקלף כרמטכ"ל. בוועדת החמישה טענו גלילי וירין שנסיונו הפיקודי עדיין מוגבל מדי (שפירא, עמ' 76-77, 121; וראה הדגשת היתר במבוא — שם, עמ' 37, 38; נימוקי ב"ג בזכותו — ראה שם, עמ' 131-132). ראוי להעיר שגלילי המליץ בסוף אפריל לקדמו לפיקוד על חטיבה, וכי דורי תמך בכך בתחילת מאי (יב"ג, עמ' 372, 392). בעת משבר המינויים דחה מקלף את הצעת ב"ג, וטען אף הוא על חוסר נסיון (שם, עמ' 563); מסתבר שהיה מודע גם להתנגדות ירין וגלילי (בר-זוהר, עמ' 803-804).

25 על ההחלטות בדבר מכצע "יואב" — ראה יב"ג, עמ' 736, 737, 741. אזכורים אחרים על פעולת ועדת החמישה לביטחון — ראה שם, עמ' 603, 619, 624, 625, 626, 693, 783, 818, 872.

26 שם, עמ' 803.

27 שפירא, עמ' 7, 64.

28 שם, עמ' 197-201, 216.

29 יב"ג, עמ' 289.

30 שם, עמ' 802. ב"ג התרשם שאלתרמן הסכים עמו, וטעה. ראה שם, הערה 5; השווה שפירא, עמ' 58. לבסוף, חמש שנים לאחר המעשה, עמד אלתרמן על ההגיון שבפירוק המטה (יב"ג, עמ' 715).

31 הערכה מסכמת על פירוק הפלמ"ח — ראה יב"ג, במבוא לפרק השמיני, עמ' 715-717; כן ראה מאיר פעיל, מן ה"הגנה" לצבא הגנה, תל-אביב 1979 (להלן — פעיל), עמ' 234-236.

32 שפירא, עמ' 119.

33 על הקמת שירות הים — ראה יב"ג, עמ' 257-258, 275, 294-295, 297; על הפולמוס בדבר זיקת חטיבת הנגב — שם, עמ' 279, 288-294, 295-294. אזכור שני העניינים, על רקע יחסי ב"ג-גלילי, ראה שפירא, עמ' 20-21.

34 יב"ג, עמ' 299-300.

35 שם, עמ' 372; השווה שם, עמ' 375; שפירא, עמ' 29; וראה דבריה על "הכבייה האמיתית" — שם, עמ' 51.

36 ב"ג ביוני דן ב"ג עם אלון על הזיקה המנהלית תחת חטיבות "הראל" ו"יפתח" (יב"ג, עמ' 526-527). דברי ב"ג על הפלמ"ח בהפוגה א — ראה בספרו: בהילחם ישראל, תל-אביב 1950 (להלן — ב"ג, בהילחם), עמ' 157-164.

37 על הקמת הנח"ל — ראה יב"ג, עמ' 593, במבוא לפרק השביעי, עמ' 609-610, ולהלן בפרק — עמ' 634, 640-641, 650. לאור צרכי ההתיישבות שוחררו בהפוגה בן גרענינים ותיקים של פלמ"ח להתיישבות בספר (שם, עמ' 609, 710). זיקת מטה פלמ"ח לגרענינים מתגייסים נותקה רשמית ב"ג 12 בספטמבר (פעיל, עמ' 234). בכל זאת עוד אירע שתנועות זורמים "הבריחור" גרענינים

כדי להאיר את מגמת החוקרת — עיטוק במאבק של ב"ג על ההנהגה: The Army Controversy — Ben Gurion's Struggle For Control 1948-1948. בהקדמה, בעמ' 7, הוזכרו פרסומים קודמים של קטעים מהפרוטוקול, אולם הושמט הפרסום הראשון, בספר של ג'ון ווד קמחי, משני עברי הגבעה, תל-אביב 1961, עמ' 203-212. אגב, גרסה העברית שונו כמה פרטים מהמקור האנגלי והושמט נספח שפירט את גרסת גלילי על משבר המינויים. ראה John and David Kimche, Both Sides of The Hill, London 1963, p. 278. הדברים חוקנו במהדורה העברית המעודכנת, בהוצאת מערכות 1973, וגרסת גלילי הובאה בעמ' 204-203.

10 שפירא, עמ' 73. ההדגשות שלי.

11 שם, עמ' 117, 132, 133 (ב"ג עצמו תיקן שהפעולה בכפר-ויתיקין שאותה שיבחה, בוצעה בידי גדוד 89, בפיקוד מ' דיין, ולא בידי חטיבת "אלכסנדרוני").

12 יב"ג, עמ' 510, 511.

13 שפירא, עמ' 117.

14 דברי ב"ג — ביומן, עמ' 572; דברי ציולינג — שפירא, עמ' 224 (הדגשה שלי), והשווה שם, עמ' 43; דברי מ' שפירא — שם, עמ' 222.

15 שם, עמ' 104-105. החוקרת טוענת שב"ג יזם את המינויים והשינויים בדעתו מראש שיתקל בהתנגדות המטה, ונטל את ההימור והסיכונים (שם, עמ' 38-39); היא אף רומזת שחולל את המשבר כדי להיפטר מגלילי (שם, עמ' 46).

16 הצעות. הוועדה לירין ולרטנר, וסירובם — ראה שפירא, עמ' 216-217, 219-221. מ' שרת הזכיר גם את מועמדות אבידר (שם, עמ' 218-219).

17 החוקרת מעירה שלא מצאה אישוש לכך (שם, הע' 18). למעשה כך סיכמו ב"ג ודורי — וראה יב"ג, עמ' 560-561; כן ראה מינוי לסגן רמטכ"ל — שם, עמ' 568).

18 יב"ג, עמ' 333, 577; שפירא, עמ' 205-206, 207-219, 220. א' שפירא מונה בב"ג חוסר כיש"רון ל"אינטימיות ביחסי אנוש" (שם, עמ' 14), ומייחסת לו טעויות רבות בהערכת אנשים ומיעוט הבנה פסיכולוגית (שם, עמ' 49).

19 ב"ג 29 ביוני, לאחר שהבוררה לב"ג התנגדותם של ירין ואילון, ניסה לשכנעם (יב"ג, עמ' 565-566), שוחח עם ירין עוד פעם באתו יום (שם, עמ' 566), ושוב למחרת, וקיבל הצעה שלו לשינוי (שם, עמ' 567-568). דעת א' שפירא שההתיעצות עם דורי היתה רק "פורמאלית" — ראה בספרה, עמ' 40.

20 דורי כתב לגלילי ב-3 ביולי, וביקר את איילון על כך (שפירא, עמ' 39, הערה 107). משפרן המשבר, ניסה יוסף אבידר לגבש הצעת פשרה עם דורי (יב"ג, עמ' 573).

21 שפירא, עמ' 240; ב"ג 11 בחודש רשם ב"ג: "מאמץ ממושך למעלה משה חדשים בלי הפסקה של יום מנוחה אחד נתן סוף סוף אותותיו" (יב"ג, עמ' 581). האזכור האחרון לפעולת הוועדה הוא מה-5 בחודש (שם, עמ' 579).

22 בסוף מרס התנגד ב"ג להצעת כמה מחברי מפא"י להקים ועדת שרים לביטחון: "זוהי הצעה לסידור 'הבית' ולא לסידור המלחמה" (יב"ג, עמ' 330); כן ראה שפירא, עמ' 26. על סיכומי "ועדת

נויים תוכיח. ואשר לעולם ערכיו, כשם שמעולם לא נואש מהשאיפה לאחדות מחנה העבודה וליצירת העם העובד, כן לא חדל מעולם מלהעלות על נס את ההתנדבות החלוצית. תחושה זאת פיעמה בדברים שכתב בשלהי מלחמת העצמ"א, אות, שבהם הביע את הוקרתו ל"הגנה" ולמורשתה, ואשר נשמעים כצוואה עוד כיום:

עם הקמת המדינה יצרנו מכשירים וכלים חדשים לביצוע חזון גאון-לתנו — אולם לכלים ומכשירים אלה יהיה ערך רק אם נדע לקיים ולהאדיר את ההתנדבות החלוצית שהיתה נשמת ההגנה. וחברי ההגנה... שמור להם ייעוד גדול: להפעים את רוח ההגנה בכל מפעלי המדינה ולהפעיל כושר ההתנדבות בנוער, בעם ובצבא הגנה לישי-ראל.⁷¹

הערות

- הדיונים עם דורי וירין נערכו ב-13 ביוני, ועיקרי הדברים נרשמו ביומנו של ב"ג. ראה: דוד בן-גוריון, יומן המלחמה — תש"ח-תש"ט (גרשון ריבלין ואלחנן אורן — עורכים) מהדורה שניה, תל-אביב 1983 (להלן — יב"ג), כרך ב', עמ' 515.
- שם, עמ' 548-549.
- שם, עמ' 555. נחמיה ארגוב, השליש הצבאי של ב"ג, נסע פעמיים לחיפה, לבית דורי, ב-26 וב-28 בחודש (שם, עמ' 559-560, 564).
- שם, עמ' 565.
- דברי גלילי, שם, עמ' 578 (והשווה דבריו על ליקויי תיאום, בהעדר הרמטכ"ל, מאז פוטר מתפקיד הרמ"א. שם, עמ' 574). דברי גלילי על היתור "כתוכת" לחברי המטה — ראה שם, עמ' 375.
- ב"ג 26 במאי, היום שבו ניסחה הממשלה את פקודת הקמת צה"ל, בא יעקב חזן, מראשי מפ"ם, לשוחח עם ב"ג על תפקידו של גלילי. חזן הסכים שסמכות המינויים היא של ב"ג, אבל זה הדגיש גם שאינו מסכים שישאל יתן הוראות לצבא" (שם, עמ' 459). ביטום, אלה הדברים שאמר ב"ג לקבוצת חברי מפא"י ומפ"ם כבר חודש לפני כן (שם, עמ' 375).
- על נסיעת ב"ג לחיפה — ראה שם, עמ' 569-570. על "אובסטרקציה" — שם, עמ' 571.
- תיאור קצר על המשבר וועדת החמישה — ראה יב"ג, במבוא לפרק הששי — עמ' 511-513, וראה רישומי היום מ' בימים 2-6 ביולי.
- אניטה שפירא, מפיטורי הרמ"א עד פירוק הפלמ"ח — סוגיות במאבק על ההנהגה הביטחון נית, 1948. הוצאת הקב"מ תשמ"ה/1985 (להלן — שפירא). שמו האנגלי של הספר שונה, ויש בו

ואת החשד כאילו מפ"ם, כמפלגה, עומדת מאחורי ארבעת המתפטרים (השוה שם, עמ' 572; כן ראה דבריו כממשה ב-2 ביולי — שפירא, עמ' 43). יש שהפליגו בראיית ההתפרצות, כאילו שיקפה חרדה כמוסה מפני גלילי, כאיש מזימות ערמומי, שדמותו לבשה בעיני ב"ג "מעטה כמעט דמוני" (שפירא, עמ' 48, בעקבות בן-אהרן; השווה שם, עמ' 41).

61 גלילי עצמו הגדיר תפקידו כסגן השר (ראה הערה 40 לעיל); השווה דברי אלון בס' הפלמ"ח ב, עמ' 990. בוועדת המשבר ראוהו משמש כסגן או כמנכ"ל במשרד (שפירא, עמ' 211 — דברי ידן, עמ' 219 — דברי שרת, עמ' 230, 232-233).

62 לענין זה — ראה יב"ג, עמ' 617 (22 ביולי). גלילי הגיש ב-28 בחודש דו"ח על אצ"ל ולח"י בירושלים (אורי ברנר, אלטלנה, קבה"מ 1978; עמ' 352-357). נראה שבענין זה גם נועד עם ב"ג באותו יום (יב"ג, עמ' 624).

63 "שמא יתהוו מצב ואני אצטרך להתנדף" — דברי גלילי (שפירא, עמ' 207-208). בסיכומי ועדת המשבר ראו שגלילי היה "הקרבן" (שם, עמ' 242). על פרישתו — ראה שם, עמ' 46.

64 על החשש המוגזם ממפ"ם — ראה שפירא, עמ' 41-42. על ההיבט המפלגתי במשבר המינויים — ראה בר-זוהר, עמ' 803-806, 812-813.

65 ניחושו של ב"ג על תוצאות הבחירות — ראה ביומן, עמ' 967. למעשה קיבלה מפא"י כ-36% מפ"ם — 16% החזית הדתית — 13% וחרות — 12%. הערכת "הארץ" — במאמר המערכת, 31 בינואר 1949, עמ' 2.

66 על המכתב לגלילי מ-7 במאי 1948 — ראה שפירא, עמ' 46-47; הדברים לחברי מפ"ם ב-28 בינואר 1949 — ראה יב"ג, עמ' 964 (גלילי הזמן, ולא בא).

67 שפירא, עמ' 9, 23, 41. החוקרת טעתה בדב-ריה (עמ' 9) כאילו יש מובאות לרוב מהיומן בספר בהילחם ישראל.

68 יב"ג, עמ' 686.

69 אני חולק על יחסה של החוקרת לבן-גוריון האדם, אך לא ראיתי להתפלמס עמה על כך, מעבר למה שהערתי לגופם של דברים. זהו ענין לביגור-פיס של ב"ג לענות בו.

70 ראה ב"ג נסיון לסיכום" — שפירא, עמ' 65-58.

71 ב"ג, בהילחם, עמ' 356. ההדגשות שלי.

על הפלמ"ח; גודלו, והרכבו התנועתי, נשאר כמו בעבר פועל יוצא מפעילותם של זרמי ההתיישבות ושל תנועות הנוער החלוציות, ולא של משרד הביטחון (זאת, לעומת שפירא, עמ' 53).

48 על "רבדים" בפרשת המינויים — ראה שפירא, עמ' 39; הרובד הגלוי — המינויים לגופם והארגון מחדש (שם, עמ' 39-41); רובד שני — היריבות בין מפ"ם ומפ"ם (שם, עמ' 41-42), ורובד שלישי, "עמוק" ו"קשה לתיעוד ולהוכחה" — שאיפה להיות המכריע לכדו (שם, עמ' 42), וראה נסיון לניתוח פסיכולוגי של יחסי ב"ג-גלילי — שם, עמ' 46-47.

49 שם, עמ' 23.

50 ידן גרס באמצע מרס שאין צורך בממלא מקום לדורי, שכן בפועל ממלא גלילי את תפקידו (יב"ג, עמ' 316). כשבוטלה משרת הרמ"א, אמרו ראשי האגפים שגלילי "היה למעשה גם רמטכ"ל" (שם, עמ' 385), אולם גלילי עצמו עמד בדעתו שמקומו "באמצע" בין השר והרמטכ"ל (שם, עמ' 372, 385, 391).

51 שם, עמ' 314-315, 328, 336. וראה גם ההפ-ניות לספרו של יותנן רטנר, חיי ואני, ירושלים ותל-אביב 1978. קטעים ממכתבו של רטנר לב"ג — ראה יב"ג, עמ' 328-329 בהערה 3.

52 שפירא, עמ' 22. נראה שלא נתנה דעתה לכך שידן וגלילי הצטרפו לפניית ב"ג, והפצירו ברטנר להיענות לב"ג.

53 שפירא, עמ' 237.

54 יב"ג, עמ' 374-375, 384. שיחת ב"ג-גלילי נרשמה ב-3 במאי, וא' שפירא העירה מפי גלילי ששיחה כזאת לא נערכה באותו יום (בספרה, עמ' 30, הערה 75); מסתבר שב"ג רשם כאן פרטי שיחותיו עם גלילי כיום הקודם — וראה בעמ' 384 ביומן, למעלה.

55 שפירא, עמ' 35.

56 יב"ג, עמ' 384, והשווה שם, עמ' 336 ו"מכתב הפיטורין" (שפירא, עמ' 30). על עיסוקו של ב"ג בכיטול המ"א — ראה, למשל, תדריכו לרטנר ב-1 באפריל (שם, עמ' 336), הודעותיו לוועד הביטחון (שפירא, עמ' 24-25; מדבריו ב-4 בחודש — ראה ב"ג, בהילחם, עמ' 78-79); הודעתו לחברי הנהלת הסוכנות בירושלים (יב"ג, עמ' 362), שיחתו עם גלילי ב-26 בחודש (שם, עמ' 371-373) ודיונו עם חברי מפא"י ומפ"ם למחרת (שם, עמ' 374-375). עוד ראה שפירא, עמ' 27-28.

57 יב"ג, עמ' 404, 407, 411.

58 על מינוי מ' כרמל, ואי-הכנות בהוצאת הפקו-דות על השינויים האישיים הכרוכים בו — ראה יב"ג, עמ' 440, 442; על מינוי מרכוס — ראה שם, עמ' 465. על שיגרת התיאום בפיקוד העליון — ראה שם, עמ' 466.

59 זאת, לעומת הטענה שב"ג התייחס אל גלילי כחשדנות גוברת, והקפיד להגבילו (שפירא, עמ' 35, והשווה שם, עמ' 20).

60 יב"ג, עמ' 574. ההדגשות שלי. הדברים משקפים את תדהמת ב"ג על עוצמת הקטרוג נגדו,

למשקים לפני גיוסם, כדי לחמוק מנח"ל (שם, עמ' 696, 794, 795). משום מה מציגה א' שפירא את הקמת נח"ל כפרי יוזמתו של ב"ג (בספרה, עמ' 53, 58).

38 הנאום "צבא להגנה ולכנין" הושמע במסדר נח"ל ב-13 בנובמבר. ראה ב"ג, בהילחם, עמ' 304-316. ב"ג הזכיר את מורשת "השומר", דיבר על זיקת ה"הגנה" להתיישבות, והזכיר את הפלמ"ח כקודמו של נח"ל (שם, עמ' 309-310). קטעי הנאום — ראה יב"ג, עמ' 821-823.

39 אזכור דיונים בפלמ"ח ובמטכ"ל — ראה יב"ג, עמ' 641-642 (בשיחת ב"ג עם אסף שמחוני, שנחמנה למג"ד בפלמ"ח), 659, 665, 673-674. קטעי פרוטוקול מהכנס נענן — שם, עמ' 689-686.

40 במשפט ראשי לח"י, שנערך אחרי רצח ברנ-דוט, העיד גלילי על עצמו, ששימש סגן שר הביטחון עד אוגוסט (הארץ, 4 בינואר 1949, עמ' 4). ב-7 בספטמבר בא בן-אהרן לב"ג, להודיעו שגלילי הודיע למוסדות מפ"ם על כוונתו להש-תחרר (יב"ג, עמ' 674).

41 יב"ג, עמ' 708, 781; ספר הפלמ"ח ב, הקבה"מ 1953, עמ' 975-977.

42 זאת, לעומת הטענה ש"הפלמ"ח נשאר באג-דות ובשירים. מצה"ל הוא נעלם כליל" (שפירא, עמ' 57, 60).

43 שפירא, עמ' 50, 51, 54, 58. ייתכן שהחוקרת הושפעה, כמו מ' פעיל (בספרו, עמ' 343), מדב-רים שכתב ב"ג בשדה-בוקר, ב-1958, במבוא לספר תולדות מלחמת הקוממיות, מערכות 1959: "גם צבא הגנה לישראל לא היה המשך של ה'הגנה' אלא גילוי מחדש של הכוח הריבוני העברי" (עמ' 60). אך הדברים אינם עומדים בפני עצמם.

המבוא כולו מעיד עד כמה היה ב"ג מודע בעת כתיבתו למורשת ה"הגנה" לצה"ל (ראה, למשל, שם, עמ' 26-31, 51-55, 59-60).

44 ב"ג, בהילחם, עמ' 113. ההדגשות שלי.

45 שם, עמ' 164 (וכן — יב"ג, עמ' 537-538). מגמה חינוכית זאת, שהציג ב"ג בעיצומו של המעבר מה'הגנה' המתנדבת לצבא המגוייסים הגדול, הוצגה כביטוי ל"השקפת עולם סוציאליס-טית-אטאטיסטית", שרשם השיוון האנושי גורמת לאובדן "איכויות אנושיות" של אוניברסיטאים ושל "מסגרות מצומצמות של נבחרים" (שפירא, עמ' 61).

46 ב"ג, בהילחם, עמ' 190, 192-194.

47 לענין זה — ראה יב"ג, עמ' 715-716, במבוא לפרק השמיני. הקשר בין משרד-הביטחון ובין זרמי ההתיישבות נקבע לפי הדפוסים שגובשו שבעת עם פלמ"ח, ותווה-ההתקשרות עם המש-קים כמעט "הועתק" מהמקור שמימי הפלמ"ח. ניסו להעביר לנח"ל מפקדים מפלמ"ח; משה נצר, מג"ד בפלמ"ח כמלחמת-העצמאות, היה לסגן מפקד הנח"ל הראשון, ואח"כ — למפקד הנח"ל. ראו להעיר שהנח"ל עלה בהרבה בהיקפו המספרי

על עובדות ועל לקחן

אלוף (מיל') שלמה שמיר

עורך נכבד,

לאחר קריאה בספרה האחרון של א' שפירא מצאתי לנכון לחלוק על הצגת ההיסטוריה בפרק הזמן הנדון בחיבור ועל אפיון המשתתפים ומעשיהם. הספר עוסק בעיקר, בדמותו ובמעמדו של בן-גוריון ולא ביובחבר שמזכרים בשולי הוויכוח. אולם בן-גוריון ייצג גם את תפיסתנו לגבי ההכנות למלחמה ודרכי ניהולה, ומכאן הצורך והחובה להתערב בדיון. את הדברים הבאתי לידיעת המחברת במכתב אליה. בשל חשיבות הנושא להבנת תולדות צה"ל, מצאתי לנכון להביא קטעים רלוונטיים מן המכתב גם לידיעת קציני צה"ל.

★ ★ ★

בספר זכרים תולדות חי. שנת לידתי נקבעת ל-1912, ולא היא, אלא 1915. עם משפחתי עליתי ארצה בשנת 1925 ולא ב-1929 כפי שכתוב שם, ובתיאור תפקידי בארגון ההגנה ובצבא, חסרים גם כן מספר פרטים. ביחוד לאור הדברים שאומר עלי ידן לוועדה (עמ' 116).

בין השאר אומר שם ידן:

"שלמה שמיר היה אז באמריקה... שלמה שמיר היה בצבא, אבל בצבא הוא היה בסך הכל — וזה לדעתי חשוב מאוד — בדרגה של מ"ג"ור. מפקד פלוגה לא היה, עד כמה שאני זוכר את הקריירה שלו בארגון, אף פעם לא היה מפקד מרחב. אמרתי לבן-גוריון: על סמך מה אתה יכול לשים אותו מפקד הנגב, הוא לא היחיד שהיה בצבא, הרבה אנשים היו בצבא, האנשים שלנו היו טובים בצבא, בבריגדה, כי הם למדו בקורסים שלנו, בתי הספר שלנו כנראה לא היו כל כך גרועים, תן לו לנסות, תן לו

שאנסה, יישב כנגב וילמד את הדברים".

ראשית, אתיחס לדבריו של ידן, הנוגעים לניסיוני ולתפקידי בארגון ההגנה, לפני התגייסותי לצבא הבריטי. בשנת 1940 הייתי מפקד חטיבת חי"ש (חיל שדה) במחוז ירושלים. בחטיבה דאז, היו שלושה גדודים ויגאל ידן היה אחד מקציני המטה של החטיבה. שנת שירות בחטיבה זו, לא הוזכרה על ידו. הוא היה מדריך וכן גם סגני, כאשר פיקדתי על קורס המ"כים בקריית ענבים. גם תפקיד זה נעלם מזכרונו. ניהלנו שיחות באמצע שהותי בארצות הברית בכונה שיהיה עוזרי שם, בחקופה שהחלפתי את יעקב דורי, כראש המשלחת. הכל לא הוזכר. יתר על כן, בתקופת החי"ש בירושלים, תכננו יחד את המשלטים להגנת הדרך לירושלים. זאת ועוד, לפני שירותי בירושלים, שירתתי שלוש שנים בגליל. ארגנתי ופיקדתי על פלוגת הגדר כראשיתה, הייתי מפקד חי"ש הגליל התחתון, הובלתי את פשיטת לוביה (בפעולה זו היה יגאל אלון סגני) ופעולות אחרות. משנת 1935 הייתי במנגנון הקבע של ההגנה, עם הפסקה קצרה בזמן כיבוש החולה, עד שהתגייסתי לצבא הבריטי.

לגבי תפקידי וניסיוני במסגרת הצבא הבריטי: למרות שהגעתי אליו לאחר תפקידים בכירים בהגנה, עברתי קורס קצינים ושורה ארוכה של קורסים אחרים, ביניהם קורס מפקדים באנגליה לאחר שזו רכשה את מרבית הניסיון המלחמתי. כל תקופת המלחמה, שש שנים, שירתתי בחיל רגלים, כמפקד מחלקה, לאחר מכן מפקד פלוגה. התפקיד הבכיר ביותר שהבריטים בדרך כלל אפשרו לנו להגיע אליו פרט למינוים כמפקדי גדוד של בן-ארצי וזאב מליון. עם זאת, מטעם ההגנה, קיבלתי תפקידים בכירים מאוד. כשהתארגן הגדוד השני, התמנית למפקדו, כשקמה והתארגנה הבריגדה, נתמנית להיות מפקדה, כאשר עברה הבריגדה לאירופה, ויחידות רבות אחרות, והקשר עם הארץ נהיה קשה יותר, נתמנית

למפקד הבכיר באירופה. בזמן ביקורי בארץ קיימתו קשרים עם יגאל ידן, והוא הכיר את תפקידי ואת מעשי.

כמלחמת העצמאות, באוגוסט 1948, נתמנית לראש מת"ם במטה הכללי, תחת פיקודו של הרמטכ"ל, ובאותה שנה התמנית למפקד חזית ב', כאשר הצבא העירקי עדיין איים עלינו מהקן של קלקיליה-טול-כרם, זאת, בטרם עברתי לפקד על חיל הים ועל חיל האוויר.

עד כאן תיאור תפקידי. אולם כל אלה אינן להם חשיבות אלא לצורך הדרגת היחס שנקט כלפי מי שלמדו קצת את סודות בניינו של כוח צבאי סדיר, ונמנע מהם לתרום מידיעתם. החשוב בדבריו של יגאל ידן שצוטטו כאן, היא ההשוואה שערך בין הידע הצבאי שהיה בידי ההגנה לבין זה שניתן היה לרכוש במלחמה, במסגרת הצבא הבריטי.

★ ★ ★

ועתה לנושא אחר במסגרת הנושאים הרלוונטיים:

מספר הערות על קרבות לטרון.

שני הקרבות לכיבוש לטרון שערכה חטיבה 7 תחת פיקודי, ידועים לשמצה מאז מלחמת השחרור. טוענים, לא כבשתם את לטרון. רוחחת טענה כללית על קורבנות אין ספור, על תכנית התקפת מצח גרועה, ועל פיקוד גרוע. בנוסף לכל אלה מושמעת טענה, שאסור היה לבן-גוריון להתערב ולהורות לתקוף את לטרון בכל מחיר, בניגוד לדעתו של ידן, ואילו עלי היה מוטל לעשות הכל כדי להכשיל פקודה זו. כל הסכרי והוכחותי, שלא כך הדבר, לא הועילו. הדימוי כבר נבנה והוא מוזן כל העת, וזאת חרף עובדות, שבינתיים נחקרו. מנסים אפילו למנוע מחטיבה 7 את ההצלחה שנחלה בפריצת דרך בורמה ופתיחתה.

אגב, אשר לכיבושה של לטרון, מעטים בציבור יודעים כי חטיבת פלמ"ח הסתערה על לטרון מיד אחרינו ונכשלה. לגבי הטענה על העולים: אלה לא היו

את גודו הפריצה ולא סבלו את האכזריות שמייחסים להם. נכון שהיו תנאי טבע קשים, במיוחד חום וברחש בלתי נסבל, ונכון שלא היינו מצוידים לתנאים הללו, אולם הגודו שלחם בקרב המגע עם הירדנים היה מבני הארץ, אנשי השרון. ואשר לקורבנות. כל אזור של קרבות לטרון מלווה בתוספת "עקובים מדם", כאילו בכך נבדלו משאר קרבות ישראל. בשני הקרבות החטיבתיים בטרון נפלו 120 לוחמים, שהם 2% מכלל קורבנות מלחמת השחרור, 98% נפלו בקרבות אחרים.

היו במלחמה כמה קרבות שמספר קורבנותיהם היה אף גדול יותר, ואיש לא שמע עליהם.

אך בכל זאת, הזמן עושה את שלו, מספר הקרבות מקבל את ממדיו הנכונים, וכן עניין העולים. אך עדיין מהדהד הוויכוח על הכרעתו של בן-גוריון: מדוע פקד לצאת לקרב בניגוד לדעתו של ידן, ועל עמדתו שלי בנדון.

לשאלות אלה אייחד מספר משפטים. ראשית: לגבי היציאה לקרב על לטרון. ביציאה לקרב זה לא היה שום דבר מקצועי-צבאי, שידן ידע או הבין או יכול היה להשפיע עליו ולבן-גוריון הוא לא היה ידוע. הדבר היחיד, שיכול היה ידן לחזור ולומר הוא שהחטיבה טרם קיבלה הזדמנות להתארגן, להתאמן, ולבדוק את השטח, ומשום כך כדאי, רצוי, ואולי אף הכרחי, לדחות את הקרב. המצב של החטיבה היה ידוע לבן-גוריון. ידן חשב, למרות כל העדויות על המצב בירושלים, שאפשר לדחות את הקרב, בן-גוריון היה בטוח פחות, וחשש שאם לא יעשה משהו מיד, ירושלים עלולה ליפול. המשמעות של מפלה כזו הייתה ברורה לו. אליבא דכולם, ירושלים עמדה בסכנה חמורה מאוד: חוסר מים, מחסור ממושך במזון, חוסר תחמושת והרעשה מתמדת של הירדנים. די היה בניצוץ — בקבוצת בתים אשר תרים דגלים לבנים, כדי שתתחיל התפרקות, שסופה — מי ישרנו. ידן מעולם לא העלה את האפשרות, שהתקפה על לטרון תוכל להקל את הלחץ על ירושלים, גם אם לטרון לא תיכבש.

האם היה על בן-גוריון למסור את ההכרעה הגורלית הזאת לידי ידן? לו חס ושלום הייתה ירושלים מתקפלת, מוכן שההיסטוריה היהודית שוב לא הייתה זו של ימינו, אין ספק שמדינה לא הייתה קמה, גם אילו היינו שורדים בחלקנו. ממי היה אז העם היהודי מבקש דין וחשבון? מה היה מקור סמכות-הידע והנסיגון של

ידן. הוא לא היה בר-פלוגתא לבן-גוריון בעניין זה, כאשר האחרון, לאחר שמיעת כל הטיעונים הכריע. בדיעבד, ברור שהכרעה זו הייתה החשובה ביותר במלחמה, וקרבות לטרון — הקרבות החשובים ביותר שבה.

יגאל אלון שפיקד על חטיבת הפלמ"ח, שנכשלה בכיבוש לטרון, ייסר עצמו כל חייו על תבוסה זו. הוא הבין לאחר מעשה כמה זה היה חשוב.

בסערת הדין הזה, אל נשכח, שלמרות כל התבוסות בטרון, פרצה חטיבה 7 את דרך בורמה, וקבעה במימד הבין לאומי, בפני נציגי האו"ם, את העובדה הצבאית-פוליטית, שיש לנו קשר חפשי לירושלים, בלתי הלוי בערבים. ושיכולנו להתחיל להעביר בו הספקה לעיר בקנה מידה גדול יותר. עדיין נותרו הרבה סכנות חמורות שונשקפו למדינה הצעירה, אבל הסכנה המיידית, החמורה ביותר, נבלמה, וכך נכנסנו להפוגה הראשונה.

יש משהו נוסף, חמור, הקשור לפרק זה של לטרון. לטרון הייתה ריקה מאדם עשרה ימים לפני הקרבות. אנשינו היו באים כתחומה בשעת מעבר שיירות. יצחק רבין תבע מידן להציב בטרון יחידה קבועה שתבטיח אותו קטע דרך. ידן סירב בטענה של חוסר כוחות. בדיעבד ברור, שסירובו היה טעות גורלית. ברור שחסרו כוחות. המצרים פלשו ואיימו על תל-אביב, הצפון נלחם על חייו וכך גם האחרים, ולמרות כל אלה, כל כך ברור שפחות מכל יכולנו להסתכן בנפילת ירושלים. כאן באה התערבותו הגורלית, הייתי קורא לה, ההיסטורית, של בן-גוריון.

בהערכה כללית ניתן לומר שבמלחמת העצמאות היו שני שלבים: האחד, התגוננות בפני ההתקפה של הערבים ושמירה על היש, והשני — מעבר להתקפת נגד, וקביעת אזור המדינה. כל הקרבות במלחמה היו חשובים, וכל קרבן יקר, רק יחד הם יוצרים את המסכת. אך עם זאת ראוי להדגיש כי בלי מלחמת אנשי ירושלים, ללא חטיבת עציוני ובעיקר ללא קרבות חטיבת הראל ורבים אחרים, לא היינו משיגים דבר. ואין בדברי לפגוע במישהו או להקטין במשהו מקרבנו. אבל רצה הגורל, בהתפתחות המלחמה, שדווקא קרבות לטרון קבעו את החותם הסופי להצלת ירושלים ולקיומה של המדינה. ההחלטה הבאה הייתה איך לבסס ולהרחיב את גבולותיה. הארכת קצת בדברים על לטרון, לאור המקום הנכבד שנודע להם בהתכתשות שבין ידן וחבריו לבן-גוריון בעניין המינויים

ובענין התערבותו במינוי צבא, התכתשות שממנה נגזרים במונוגרפיה לא מעט מהמאפיינים של בן-גוריון. לפני שאמשך בדברים חייב אני לברר ולהסביר מדוע אני אומר את הדברים הבאים.

המונוגרפיה בשלמותה מטשטשת, לדעתי, במידה רבה את הלקח החשוב ביותר שנובע ממלחמת העצמאות.

ההכנות שלנו לקראת מלחמת העצמאות נעשו מתוך אי פתיחות ללמוד את חולשותינו ומתוך התבצרות בתוך מסגרת של כוונות צבאיות, בעוד שלרשותנו עמדו ידע וניסיון רבים לנהל אחרת את ההכנות; ומכאן, גם את המלחמה. העובדה שניצחנו לא די בה. השאלה היא באיזה מחיר ועל איזה חוט שערה. זה לקח שמחירו גבוה. הוא רלוונטי היום לגבי צה"ל, ויהיה רלוונטי גם מחר. מכאן, שאסור לטשטש אותו. להיפך, עם כל אי הנעימות המתלווה אליו, חשוב לברר אותו עד תום. מלחמת העצמאות נמשכה תקופה ממושכת. אלפים נפלו בה והשאירו משפחות שכולות, וידידים שבורי-לב. מכאן, שכאשר בכל זאת מבקשים לומר דברים שהם בבחינת ביקורת, השגות על מעשים שנעשו או שלא נעשו אי אפשר שלא לעשות זאת בדחילו וברחימו. אינני רוצה לפגוע באיש, ולא להמעיט כהוא זה מפועלו של מישהו. הדברים מכוונים במישור הלאומי הכללי, הנתון בידי צמרת החברה, ובמקרה זה בצמרת שבירה היו מופקדות ההכנות להישרדותנו ולקיומנו בעבר, ולזו שתהיה מופקדת עליהם בעתיד.

לעניות דעתי, אין המונוגרפיה עונה על המאפיינים המרכזיים של עבודה מדעית. אין בה המינימום של ראייה אובייקטיבית. המחברת לא מצאה לנחון לראיין אף לא אחד מבעלי השקפות נוגדות, וממילא לא הציגה אותן לדין.

★ ★ ★

כאן ברצוני ליחד מספר משפטים לאיש בן-גוריון. אם ניתן להצביע על אדם אחד שמנהיגותו והכרעותיו מנעו מאיתנו אבדון ואפשרו לנו להפוך למדינה, הרי זה בן-גוריון. הוא לקח על עצמו את האחריות להכרזת המדינה, למרות שלא היה כל ביטחון שנעמוד בזה, ואכן בשלב מסוים נתבקשתי להופיע לפני הסוכנות היהודית בארצות הברית, ולשכנע שאמנם יהיה לנו הכוח לעמוד במשימה כזו. עשיתי זאת, תוך שהעליתי והצבעתי על כל הסמוי בנפש היישוב, על הניסיון שנרכש וכו', אולם את האחריות על דברי,

ודברי רבים אחרים, לקח על עצמו בן-גוריון. הוא ניהל את המלחמה בפועל, יום-יום, שעה שעה, במצב של מחסור מחריד בכוחות, של העדר משמעת, עם הרבה ויכוחי סרק, התחזות של מומחיות צבאית מצד אלה שחסרו אותה, ולחץ פוליטי מכל צד. ענק וגיבור היה האיש, שהוביל אותנו להישרדות למרות כל אלה. אילו היה מתרחש אסון, ולא היינו מחזיקים מעמד, היו העם היהודי, וההיסטוריה היהודית תובעים מבן-גוריון את האחריות, לא מאף אחד אחר, מהצמרת שסובבה אותו. הוא חרד לירושלים קודם כל, מבחינה צבאית, כלומר, אם ירושלים נופלת, אין מדינה, גם אילו היינו נשרדים בחלקנו. ההכרעה שלו, לחקוף את לטרון ולנהל את הקרבות עליה, הייתה אולי ההכרעה החשובה ביותר. הוא ידע שהבעיה איננה לנצח בקרב, אלא לנצח במלחמה. רק ראייה בהירה, נוקבת, שאינה ניתנת להסחה, שמבחינה בעיקר, יכולה הייתה להעביר אותנו מתוך מצב של חוסר אונים לניצחון סופי. כזה היה בן-גוריון בזמן המלחמה. אולם נחזור לעיקר: בפתח הדברים נאמר, כי הם מתבססים על עובדות חדשות שנתגלו, השופכות אור שונה על מלחמת העצמאות. הבה נבחן את העובדות: שנתיים לפני המלחמה נתמנה בן-גוריון כאחראי לחיק הביטחון, ומיד הזהיר ואמר שעלולה להיות לנו מלחמה עם הערבים. הוא ניגש ללימוד הבעיה. ניהל שיחות עם כל בני הסמכא בנושא, והגיע לשתיה מסקנות: א. שארגון ההגנה, כמו שהוא, לא יהיה מסוגל לעמוד בהתמודדות עם התקפה ערבית רצינית; ב. כדי להכשיר את הארגון לכך, צריך לעשות ממש מהפכה, ובמלים אחרות: יש להכניס לתוך שורותיו תפיסה של צבא סדיר. לצורך שינוי זה, הציע להעזר באותם מפקדים, ואגב רבים מהם חברי ההגנה, אבל לאו דוקא כאלה שהייתה להם הזדמנות ללמוד את ארגונו של צבא סדיר וכמובן, בעיקר הצבא הבריטי. האמת שגם ביניהם, לא היה אחד, מוסמך, שיכול היה להנחות כיצד ניתן, תוך פחות משנה, לבנות מסגרת צבאית על כל מרכיביה, שתאפשר לגייס את כל היישוב בשעת מבחן, ואולי גם לקבל עזרה מבחוץ, לעמוד במלחמה. בין השאר הוא זימן אותי מאמריקה, וביקש שאנסה למצוא מפקד כזה עם חבר עוזרים, על מנת לקדם את ההכנות. לפי הקריטריונים שקבעתי לעצמי, צריך היה מפקד כזה לא רק להיות בעל ניסיון שדה במלחמה ממש, עד דרגה גבוהה, אלא גם בעל

ניסיון בעבודת המטה הכללי, ובעל מושגים רחבים, המתחייבים מגיוס עם למלחמה. בין הצמרת של הפיקוד האמריקני, מצאתי מועמד כזה, וניהלתי אתו מו"מ, אבל זה לא יצא לפועל, כי התנאי שלו היה אישור הממשלה האמריקנית, וזה לא נתקבל. מיקי סטון שהבאתי אתי ארצה, היה מיועד להיות השליש שבחבורה. שיתופם של מפקדי הגנה בכירים ששירתו בצבא הבריטי, מופיע כאילו הייתה בעיה אישית, אבל לדעתי, הבעיה האישית הייתה כיסוי לבעיה הרבה יותר רצינית: בעיית כל התפיסה הצבאית.

תפיסתו של ידין נסכה על המודל ההגנתי פלמ"ח, היינו, צילית פרטיקולרית, שאינה מבוססת על גיוס כללי ולא על חייל שמייצג את הטיפוס הממוצע של היישוב היהודי, על פעילות צבאית, בכחינת פגע וברח, קרוב לבית, ללא צורך בהספקה וכו'. הכל בנוי על יחידות קטנות, הנמצאות תחת מסגרת ארגונית יותר גבוהה הנקראת פלוגה, כמה פלוגות גדוד, ואחר כך חטיבה.

זוהי אגב טעות חמורה, לייחס למושגים פלוגה, גדוד או חטיבה, שרווחו במלחמת השחרור, את המשמעות הצבאית המקובלת היום או בזמן אחר, בצבא סדיר כלשהו. המבחן ביצירת ההיררכיה של הכוח הצבאי הסדיר, הוא בעיקר בשניים: בסיוע ובקשר שליטה. שני האלמנטים האלה חסרו לחלוטין והשימוש במושגים אלה מטעה. תפיסתו של ידין התבססה על מלחמה נגד כנופיות ערביות, ללא נשק כבד, ללא תותחים, טנקים, מטוסים, ללא עבירות מוטורית, או במלים פשוטות — לא נגד צבא סדיר. האינטלקט שלו סבר, שמעטים — קלי תנועה, אמיצים, עם תחבולות רבות — יוכלו לנצח צבא סדיר, שהוא חייב להיות איטי ומגושם. על בסיס תפיסה זו, חשב ידין, אין לנו מה ללמוד מהצבא הסדיר, וזאת הוא אומר ברור וגלוי בקטע שצוטט כאן, בהתייחסו אל המפקדים ששירתו בצבא. חודש וחצי לפני פלישת הצבאות הערביות, הודיע יצחק שדה "אין בשום חטיבה מטה קרבי". ואין פלא, כשהחטיבות הן אוסף מחלקות, לא נבנה מטה קרבי ולא מטה עיקרי. בסוף 1947 היה המבנה הפורמלי שהוכרו עליו בהגנה, של חטיבה מנהלית בלבד.

גם המושגים של ידין או על משמעת, היו מותאמים למליציה אוזרחית, שמצטיינת בפקודות על תנאי ובאי הקפדה על הביצוע, כאשר מרחב התנאי הוא גדול מאוד. לימים הוא למד אחרת, אבל אחרי

ששילמנו את המחיר הנורא.

מהטעונונים המושמעים בפני הוועדה נגזרת בדרך עקיפין היכולת הצבאית של מפקדי ההגנה הפלמ"ח ולוחמיו, ומאותם טעונונים משתמע שאלה שהתנסו בשירותם בצבא הסדיר, ובעיקר בצבא הבריטי, הביאו אתם אמנם מטען חשוב של ידע בענייני אדמיניסטרציה, אכ"א, אג"א, הנדסה, תותחנות, קשר, תובלה, אספקה, אחזקה, ומקצועות טכניים שונים, כלומר — בעיקר שירותים — אבל ידע בלחמה ממש לא הביאו אתם.

טענה זו ראויה לבידור ולבדיקה. ראשית, נבחן אותה במישור הכמותי. מתוך שלוש הרבבות ששירתו בצבא, יותר מחמשת אלפים שירתו ישירות בחיל רגלים. בפלמ"ח היו בממוצע, בתקופות אלה, קרוב ל-500 איש. באשר לשעות אימונים. בהערכה גסה, הסתכמו ימי האימונים במשך חמש-שש שנות השירות, בכ-1,000 ימי אימונים, כפול שעות רבות ביממה. בפלמ"ח, בתקופה המקבילה, היו כ-300 יום. במישור הציוד והנשק. בצבא, כל המגוון של חיל רגלים, מהרובה הצמוד יום ולילה ועד התותח, זחלים עם מכונות ירייה, מחלקת חבלה, מערכת קשר, וכל ציוד הלוחאי המאפשר מיצוי של כל ההדרכה. למותר לעשות השוואה במישור זה. במישור התרגול והתמרון. דומני שגם זה לא נדרש להשוואה. לצבא ניתנה האפשרות להגיע למרחבים הדרושים לתמרון ותרגול כמעט בלי הגבלה, כולל תרגול ותמרון באש חיה. אלפים עברו קורסים שבהם יישמו הבריטים את הניסיון המצטבר הממשי של מלחמת הקיום של העולם המערבי כולו. קורסים בכל מקצוע רלוונטי, שבהם השתתפו מרבית הצוות המפקד, ממ"כ ועד מפקדי הפלוגות. גם מישור זה אינו בר השוואה. פשוט, להגנה, ובתוכה לפלמ"ח, לא היו האמצעים האלה, ולא התקציבים האלה, ולא הניסיון והידע הזה. ונוסף לכך, יש משהו שהמסגרת הצבאית, שאתה חי בה יום ולילה עם חבריך ומפקדיך, מעשירה ומחשלת אותך להתמודדות, אותו כוח עמידה, נפשי ופיזי, שדרוש בשעת מבחן. ובמישור המוטיוציה. האם זקוקים המתנדבים למלחמה הגדולה, לאישור למוטיוציה שלהם ללחום, למסירות, לתת את כל מה שיש להם? האם יש מקום לשאול אותם, אם ידעו למה הם יצאו למלחמה הרחק מבתם, ממשפחותיהם, לתקופות ארוכות, מבלי לדעת אם ומתי יחזרו? למרות שזה לא נאמר בגלוי יש כאן רמז קל, כאילו האומץ לקרב האמיתי נשאר כאן בבית ואלה שעברו את בית

הספר הסדיר אינם מאופיינים ללכת בראש יחידות לקרב ממש. על טענה זו אי אפשר לענות אלא בלעג, שכן היא מעולם לא הושמעה מפי המטקדים עצמם, אלא מפי היסטוריונים ופוליטיקאים המדברים בשמם.

יש מדברים על כוח האלתור שהתפתח כאן, ושהוא בבחינת פטנט מקומי, שבצבא הסדיר לא יכירו מקומו. אין זה כך. כל איש צבא, מכוחה של החשיבה הצבאית הבסיסית, חייב ומתאמן לאלתר. הוא הדין ליזמה, בכל רמה ורמה. בכלל, היה דימוי פרימיטיבי, ובחלקו עדיין קיים, שהצבא הסדיר הבריטי, הוא מעין גולם, שהאנשים נבלעים בו בתוך המדים וקשובים לפקודות של כאלה, ששמו להם כוכבים על הכתפיים. דימוי זה, אין לו אחיזה במציאות. כשהעם הבריטי, או האמריקני, יצאו למלחמה כדי להישרד, הם גייסו מתוכם, יותר מאיתנו, את תמצית כשרונם, את מלוא יכולתם הנפשית, האינטלקטואלית והציבורית, כדי להילחם. הם לא נפלו מאיתנו במסירות נפש, הקרבה ומיצוי כל היכולת, כדי להישרד. ואשר לנו. אחרי הכל, מחבורה זו של יוצאי הצבא הסדיר, שירתו בצה"ל 24 אלופים, ורבים אחרים בדרגות גבוהות ונמוכות שעיצבו את דמותו, למרות התנגדותם של בעלי תפיסה צבאית אחרת. יש זרועות בצה"ל, והבולטת בהן היא דומני חיל האוויר שלנו, שהודרך ועוצב בשנותיו הראשונות על טהרתו של חיל אוויר סדיר, לא מיליציוני פרטיזני, בעיקר בעזרת מתנדבים שמרחוק באו, יהודים ולא יהודים. וחיל אוויר זה, הוא לדעת כולם, מהמתקדמות בזרועות הצבא. רק מרגע שנבנה בסיס נכון, רק אז, מצאה לה ביטוי היכולת הייחודית של בנינו. הדין והוריו הם על הבסיס, התפיסה הבסיסית, של ארגון כוח צבאי.

יש טוענים, שהערכים והמתח הרעיוני, הם סימן ההיכר של הצבא המיליציוני. ובסולם הערכים, הם טוענים, העליון, הוא ערך חיי האדם. הייתכן שאלפי הבנים והבנות שיצאו למלחמת העולם הגדולה, לא היו חדרים עמוק עמוק באותו ערך עליון של חיי אדם? ובציווי אותם ערכים היו מוכנים לתת את נפשם, ואלפים עסקו בהצלת שארית הפליטה. היכן הייחוד של טענת כוח עורף? צבא שאינו מחונך במסגרת ערך עליונות חיי האדם, אינו צבא. עם זאת, אי אפשר שססמה כזו תשמש כיסוי לחולשה צבאית, וחולשה בכל אותה מכלול הנוגע למדע ולניסיון של המחשבה הצבאית.

יריעה זו קצרה מדי כדי לפרט בה את

תורת הבניין של כוח צבאי. אומר רק זאת בקיצור, צבא סדיר שואף לארגן ולהקים כוח מאומן, מתואם, משולב, מרוכז, מונע, נשלט, גמיש, פתוח, רב תכליתי, עם סף עצמאות גבוה בכל רמה. כוח כזה בונים ממלט, בעבודה קשה וממושכת, לא בסיסמאות.

החשיבה הצבאית הטוטלית, וכזו היא חייבת להיות אם מדובר על הישרדות מפני סכנה טוטלית, מחייבת להשיג כושר פיזי, כושר עמידה נפשי, משמעת, ידע טכני, תרגול אישי, תרגול ותמרון קבוצתי, יזמה וחרירה לפי הדרוש, קבלת נורמות של צבא, סדר, נכונות לכל, חוש הישרדות רגיש ומפותח, נאמנות לאומית מעל כל ארגון אחר, ערכים של טוהר, חברות, התנדבות, אמונה באדם ועתידו, אמונה בעמנו ועתידנו — אלו כמה נקודות במודל של ארגון כוח צבאי. עם תפיסה זו, חזרו מבית הספר הגדול של מלחמת העולם, שבו ניתנה לנו האפשרות לא רק להתאמן וללחום, אלא גם להתבונן מקרוב וללמוד דרכי ארגונו, ניהולו ומלחמתו של צבא כלל לאומי בעיתות משבר.

מתנדבי מלחמת העולם השנייה, מצאו את מקומם במלחמת השחרור, בין שורות כל הלוחמים בכל אתר ואתר, ותרמו בכל מקום שבו מצאו עצמם את כל יכולתם. אי אפשר להעלות על הדעת מה היה קורה בלי ניסיונם ופועלם. כ-30,000 איש ואשה, הם כמעט כל המצבה של צבאנו עם תחילת המלחמה. אולם ידע זה שהביאו אתם, לו היה מיושם בעוד מועד, וברמה הדרושה, היו פירותיו גדולים ללא הכר.

אין גבול למה שחבה האומה לארגון ההגנה, ולחבריו, שעשרות שנים שמרו על היישוב, החדירו בו את תחושות היסוד של הישרדות, של הצורך בכוח לשמור על חיינו, על מורשתנו. היסודות הביטחוניים שהניחו, בפךט, וביישוב כולו, היו לא רק חשובים, אלא תנאי שבלעדיו לא היה קם דבר. אבל מאידך, יש להכיר בעובדה שבצמרת הארגון, מסיבה זו או אחרת, מבלי להיכנס כרגע לפוליטיקה, נמצאה קבוצת אנשים שמעצמם או מהשפעה שהופעלה עליהם, סתמו את הדרך, להפיק לקחים מבית הספר הענק, שעברו אנשי ההגנה עצמם, במסגרת הצבא הסדיר בזמן מלחמה, ושגורלנו הכתיב את הצורך להשתמש בידע זה.

אין גבול לאותה אהבה, הערכה והערצה שחב העם ללוחמי ההגנה במסגרות הפלמ"ח, להם ולמפקדיהם; על מסירות הנפש ונתינת החיים, על חרות

החיים ואהבת המולדת, שהאירו את פועלם. אין איש שיכול להטיל דופי בהקרבתם ומסירותם. כל אלה מחוץ לכל ויכוח, ואין כלל צורך להביא עדותו של אלתרמן על כך. עדות זו רשומה בכל אתר ואתר במרחבי הארץ. הדין והבירור הנוקב הם ברמה אחרת לחלוטין, ברמת הצמרת שעליה לתת את הדין לפני ההיסטוריה.

אל יאשימו אותי חברי באי ידיעת האילוצים שהיו בארץ ערב מלחמת השחרור, ימי המנדט, ימי שלטון עוין, בלתי ליגלי להחזיק נשק, חוסר אמצעים. כל זה ברור ונהיר, והשאלה החוזרת היא, האם בתנאים שהיו, מתוך פתיחות יותר גדולה והבנה, ניתן היה לעשות יותר בהתארגנות לקראת המלחמה, על בסיס כל הידע הנדרש.

בן-גוריון עשה את מיטבו להביא לכך, מכל צד נילחמו בו, וניסו להתיש את כוחו, ולמרות כל זה הצליח להנהיג אותנו לניצחון.

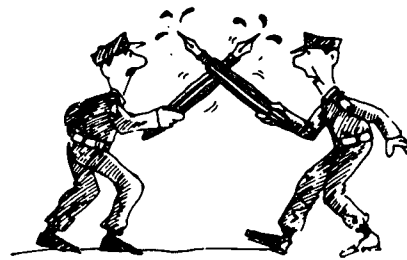
המונוגרפיה מצביעה עליו, תוך ביקורת, כמתערב במינויים ובמהלכים הצבאיים. המסקנה המתבקשת מהתיאור שלי, שההיפך הוא הנכון. היה עליו להתערב יותר, ולהכריע נגד השמרנות הלא מקצועית שמצא סביבו, נגד הפוליטיזציה שהשתוללה. המרד הנדון במונוגרפיה ושלא היה על בסיס מקצועי, למרות הטענות, היה מרד פוליטי, למרות שלא כל המשתתפים היו חברי מפלגה אחת, זו כוחה של דינמיקה. רק אדם בקומתו של בן-גוריון, יכול היה להעביר אותנו גם דרך שדה מוקשים זה.

דומני שהבהרתי, במה אני חולק על הצגת ההיסטוריה של אותו פרק זמן. עם כל רצוני, שהעיוותים יתוקנו וההיסטוריה לא תסולף, וכולנו נכה על חטא, מה שמעניין אותי, הוא המסר לעתיד. ארגון, ובעיקר צבא, חייב תמיד לעמוד על משמר כוחו וחולשותיו, ולהסיק מסקנות. אחריות עצומה מוטלת עליו.

זכורני, שלאחר ביקור שערכנו, מיקי מרכוס, המכונה "סטון", ואני, במפקדת חטיבת הנגב, אמר מיקי "הם לא יודעים עד כמה שהם חלשים". בני מהרשק אמר פעם במכתב לאחור: "לנוער תש"ח היה ציוד דל ונשק מועט, אך הוא ניצח בזכות מסגרת מחנכת, ומשום שברגע האחרון השתמש בנשק היקר ביותר שהיה לו — החיים". הבעיה היא, איך להקטין את השימוש בנשק הזה.

ספרא וסיופא

על כוחות מיוחדים

סא"ל (מיל') ישראל גפן

במאמר על כוחות מיוחדים מאת סא"ל בני מס ב"מערכות" 297 (ינואר 1985) יש התייחסות ללחימה במזרח התיכון בימי מלחמת העולם השנייה. להלן הערותי:

א) בתקופה שבה דן המאמר, אביב-קיץ 1941, טרם הייתה הארמיה 8 ("המחנה השמיני") הבריטית קיימת. הכוחות הבריטיים-אוסטרליים — שהביסו את כוחות הציר ב-1940 בלוב, בפיקודו של גנרל (אחרי כן פילדמרשל) ויוול — כונו "צבא הנילוס" וארגונו היה שונה לחלוטין מזה של ארמיה.

ב) מן הראוי לציין, שבפשיטה על מפקדתו של רומל, בפדה ליטוריה (מזרח לוב) השתתפו גם מתנדבים יהודים — "פלשתאנים", כפי שכונו באותה עת, ששפת-אמם הייתה גרמנית.

ג) בסקירה חסרים מאד מפעלותיהם של "סיירי המדבר לטווח-רחוק" (LRDG) ו"שירותי אוויר מיוחדים" (SAS), שאומנם נזכרו במאמר, אולם פעילותם, שנמשכה גם בשנים 43-1942, ראויה שתוזכר ביתר פירוט. עד עצם היום הזה לא עבר זמנן של יחידות מסוגן. הן עסקו, בין השאר, באי-סוף מודיעין בשטח, בארגון מרי אזרחי בקרב שונאי המשטר, בחבלות, במודיעין-קשר, במסמך-קשר ואפילו בהכנת מצבורי מזון, דלק ותחמושת בפינות נידחות הרחק מעבר לקווי האויב.

סקירת פעולתן של היחידות הללו תעורר את דימונם ואת "תיאבונם" של המתעניינים ושל העוסקים ב"כוחות מיוחדים" גם אצלנו, דבר העשוי, לעניות דעתי, להועיל מאד...

האולטימטום הבריטי: היה או לא היה?

סא"ל (מיל') נתנאל לורן

צדק ידידי מרדכי גזית (מערכות 297), שההתעניינות בנושא האולטימטום מקורה בעיסוקי בקורות מלחמת העצמאות בימים ההם, וכדברים שכתבתי אז, בהתאם למידע שהיה בידי בדבר אולטימטום בריטי. סקרנותי התעשרה כאשר בראשית שנות החמישים הזדמן לי ללוות בארץ את עמנואל שינוול, שר המלחמה בממשלת בריטניה בשעת מעשה; והוא העיד באזני, שאולטימטום לא היה ולא נברא. משעה שנחשפו המסמכים הבריטיים, שלרשימה שנה לאחר מכן, החלטתי להתחקות אחרי האמת; ודומני, שעתה היא גלויה לעין.

יתר-על-כן, איני סבור, כי יש חילוקי דעות אמיתיים בין גזית לבניני, אלא בנושא אחד — מה משמעות המלה איום.

האם איום פירושו צירוף מלים, או שפירושו סיטואציה, העלולה להביא לאלימות? אם צירוף מלים — אין ספק, שהן במסמך הבריטי והן במסמך האמריקני הוא קיים בצורה זו או אחרת, אם כי השוני הסמנטי ביניהם ראוי לציין. אולם, לא זה העיקר: האם היו מאחורי המלים הללו החלטה כוללת, רצון פוליטי, לגייס מציה בין-לאומית ויכולת צבאית?

התשובה לכל אחת מאלה היא לאו מוחלט:

— ממשלת בריטניה לא נזקקה לנושא, וממילא לא החליטה על שיגור אולטימטום.

— ממשלת ארה"ב הזהירה את ממשלת בריטניה מפני כל הפרה של החלטות מועצת הביטחון ואפילו בעניין פעוט לכאורה כמו העברת יחידה לעקבה.

— לא זו בלבד שממשלת מצרים לא ביקשה התערבות צבאית בריטית, בהתאם לחוזה האנגלו-מצרי, שכוונתה האגרת הבריטית, כי אם הודיעה במפורש, ובאותו יום עצמו, כי שוב אין מצרי אחד, הרואה את החוזה כמשקף את המציאות. מאידך גיסא, בוויין הורה במפורש לנציגו בקא-היר, שלא לקבל שום בקשת סיוע, אשר לא תסתמך על אותו חוזה.

— ואחרון אחרון — בכל מרחב המזרח התיכון נותרה לבריטניה באותה שעה חטיבת רגלים אחת לעומת חמש חטיבות, שהיו לצה"ל בחזית הדרום בלבד; וזאת בהנחה מפורשת, שכוחות בריטניה לא יידרשו להתערב בנעשה בא"י "אלא במסגרת כוח בין-לאומי". מכאן, שבריטניה לא התכוונה להפעיל את כוחה הצבאי אלא — וגזית אף מודה בכך — "נתכוונה ללחוץ על ארה"ב לפעול דיפלומטית כדי להביא לנסיגה ישראלית מיידי".

ואכן — זאת השיגה בריטניה. ארה"ב לחצה על ישראל לחץ דיפלומטי ולצורך זה נעזרה באיום בריטי, אשר לאמיתו של דבר, לא היה בו ממש.

אלא מערכת מותאמת למשימת המטוס ולייעודו. האיום האלקטרו-אופטי, שיהיה דומיננטי בעשור הבא, יחייב פיתוח מואץ של אמצעי-נגד ושילובם ההדוק במערכות אחרות של המטוס. האמצעים של המטוס להגנה עצמית יהיו צריכים להיות כאלה שאינם מותנים בקבלת מודיעין מדויק, ואינם רגישים לשינויים טקטיים בהפעלת מערכות נ"מ.

אל"מ (מיל') יוסף נאור

ברדוש לפורט סטנלי

(המשך מעמ' 49)

בדגמים מתימטיים ובניתוחי עלות/תשואה, שהתיימרו לתפוס את מקום האסטרטגיה במלחמת ויטנאם, בעקבות המכללות של חיל האוויר והצי, לפני כמה שנים, החלה גם מכללת צבא היבשה להדגיש את ערך התיאוריה של קלאוד ביץ בניהול מלחמה. חשובה במיוחד הייתה דחייתו את הדגמים הכמותיים, והבלטתו את חשיבות המוראל בעריכת מלחמה.

הקרבות המכריעים במערכת איי פוק' לנד מוכיחים את התבונה בהחלטה זו. לפי כל דגם מתימטי, לא היה לבריטים שום סיכוי נגד כוח היבשה הארגטיני, העדיף הן במספרים והן בנשק, שלחם מעמדות מגן מוכנות. ההבדל החיוני לא היה חומרי אלא מוראלי. חשוב לציין בהקשר זה, שפרשנים בריטים תלו חלק מהאשמה בתבוסת ארגנטינה בהכשרת הקצונה שלה בארה"ב, שבה "למדו להסתמך יותר מדי על משאבים ופחות מדי על מאמץ אנושי".

לבסוף, מערכת איי פוקלנד אימתה שוב את התורה הבסיסית:

...השליטה בימים ובמרחב האוויר... חיונית ללוחמת קרקע מודרנית, כי בלעדי הבטחת התחומים הללו קשה להשיג שליטה ביבשה ולהחדיר זיק בה, אך בעינה עומדת האמת היסודית... שרק לכוחות הקרקע ישנה היכולת להפעיל שליטה ישירה, רצופה ומקיפה בקרקע, במשאב ביה ובתושביה, ולהשתית על בסיס של קבע את היתרונות, הארעיים בלעדיה, שהושגו על-ידי כוחות האוויר והים.

קולי הארי סאמרס

ומאוזנת בפני מציאות סבוכה ורבת סתירות, עוינת, ולא אחת נעדרת פתרון מידי או פשוט, וזאת מבלי לגלוש לפישוט של הבעיה באמצעות התעלמות מחלקים שלה, או על-ידי עצימת עינים או גיבוש אשליות על טבעה של המציאות הקשורה בבעיה זו. לבטח אין להגרר להתרעמות על המציאות לכשעצמה או על אלה הבאים לתאר אותה בפנינו. עלינו לעשות כל זאת מבלי לאבד את חוש הכיוון הפנימי שלנו לגבי מטרותינו, את חוש המציאות שלנו לגבי מה ניתן ומה לא ניתן להשגה, ואת הצירוף העקבי של חרות מחשבה עם אחדות פעולה — שהן בעיני תנאי הכרחי למצוא את דרכנו ולדעת כיצד להוסיף להתקדם ולהתפתח גם בתוך המציאות הזאת.

גיבושה של היכולת לשלב ראייה מפוכחת של המציאות עם פעולה תכליתית לעיצובה, באותו מקום שבו הדבר נדרש ואפשרי — זוהי תמצית מבחננו.

אלוף אהוד ברק

הגנה עצמית על מטוסי-קרב

(המשך מעמ' 33)

יתר-על-כן, מעט מאד מחשבה ופעילות מוקדשים לפיתוח אמצעי-נגד אלקטרו-אופטיים. יתכן שזה נובע מחוסר מודעות, ואולי — מחוסר פתרונות מתאימים.

מגמות פיתוח

המגמות הרצויות לפיתוח אמצעים להגנה עצמית הן:

- פיתוח מערכות שאפשר לשנותן בקלות ולהתאימן למטוסים שונים ולמשימות שונות.
- שילוב של אמצעי-נגד אלקטרו-אופטיים עם אמצעים אלקטרו-מגנטיים למערכת אחת.
- פיתוח אמצעים שאינם תלויים בקבלת מודיעין מדויק ומעודכן.
- פיתוח אמצעים שניתן להתאימם בקלות לטקטיקה ושילוב הדוק יותר בין טכניקה לטקטיקה.

סיכום

על מנת להקנות למטוס כושר גדול יותר להישרדות, המערכות להגנה עצמית יצטרכו לעבור מהפכה מסוימת. לא עוד מערכת אחת לכל מטוס ולכל משימה

לגבי החלטות קרדינאליות או אסטרטגיות נדרש שיפוט הכולל בין השאר צדדים נוספים: כלכלי, חברתי, פוליטי? מעבר לעצם הפעולה ההכרחית של ריכוז נתונים בין-תחומיים, הריני מטיל ספק בתועלתו של גוף, שינסה לתמוך את מערכת קבלת ההחלטות שלנו, בעבודת מטה בתחומי חברה וכלכלה. ספק זה מקורו בכך שכל מי שינסה לדון בבעיה כלשהי מאלה העומדות על סדר יומנו, ולהרחיבה מעבר לתחום הצבאי-מדיני אל התחום הכלכלי-חברתי ימצא עצמו עד מהרה נתון בסבך בעיות, שהשיפוט בהן איננו מתבסס בעיקרו על נתונים ומציאות, אלא הוא קודם לכל שיפוט ערכי הנובע מהשקפת עולם.

לסיכום — אני מוצא לפיכך שמועצה לביטחון לאומי כגוף שישיע בריכוז נתונים והרחבת הערכת המצב המודיעינית, צבאית ומדינית לרמה של הערכה אינטגרטיבית (המכונה בארה"ב NET ASSESSMENT) היא דבר שאם ממשלת ישראל תבחר לעשותו, היא צריכה פשוט לעשותו. גופי המודיעין כולל הגופים האחראים על הערכות מצב ישתפו פעולה באופן מלא עם קבוצה כזו. אני מעז עם זאת להטיל ספק אם תוצאות פעולתה של קבוצה כזו, מעבר לתרומה הטכנית של ריכוז הנתונים יפרו בהרבה את חשיבתנו המדינית.

סיכום

מצבנו ההתרעתי וההערכתי כיום הנו טוב יחסית, באופן ברור טוב בהרבה משהיה לפני עשר שנים. שיפור זה מקורו לא בחבורה העומדת כיום בראש מערכת זו, אלא בעיקר בניסיון הרב שהצטבר במשך השנים ובלקחים שהופקו משגיאות שגבו מחיר גבוה מאוד.

עם זאת, ראוי להדגיש כי אנו פועלים בסביבה עתירת אי ודאות ונעדרת פתרונות קלים. בעיית הפעולה בסביבה כזאת חורגת מתחום הדיון שכאן ומתחום המודיעין בכלל והינה בעיה מרכזית להורי ייתנו. כיצד ניתן לגשר על פני הפער שבין המורכבות והסביכות של המציאות ושל קבלת ההחלטות לבין החתירה לפישוט — לעתים לפשטנות — המעוגנת במבנה ההכרה של כולנו, הן כפרטים והן כקולקטיב, כולל לעתים קולקטיב מקבלי ההחלטות.

למיטב הבנתי עלינו לנסות ולסגל לעצמנו יכולת להתבונן בצורה מפוכחת

ISSN 0464-2147

המלחמה בתולדות אירופה

מייכל הווארד

"המלחמה בתולדות אירופה" הוא מחקר מופת על מוסד המלחמה כפי שהתפתח בחברה האירופית באלף השנים האחרונות, ועל קשרי הגומלין שבין המלחמה לתמורות הטכנולוגיות, החברתיות והכלכליות במרוצת תקופה זו. ייחודו של הספר בכך שהוא ממקם את תופעת המלחמה במסגרות הכוללות של ההיסטוריות הכלכלית, החברתית והתרבותית של התקופה, החל מראשית הפיאודליזם האירופי ועד לעידן הגרעיני. תוך כך נפרסת בפני הקורא יריעה נרחבת של התפתחות אמצעי הלחימה ושיטות הלחימה על רקע השינויים המבניים בחברה האירופית. זו הפכה במהלך השנים מחברה אגררית בעלת מוסדות צבאיים העוברים לצרכיה, לחברה המונעת למלחמות ביבשת ומעבר לים על-ידי מעמד של סוחרים. ציון דרך מרכזי בהתפתחות ההיסטורית הייתה המהפכה הצרפתית, שבעקבותיה הוקמו צבאות ההמונים והצבאות הלאומיים המוכרים לנו כיום. כל זאת תוך כדי מהפכה טכנולוגית אדירה ששיאה בפיתוח כלי-הנשק הגרעיניים. את ספרו מסיים פרופסור הווארד במסקנה נחרצת כי "מאז 1945 לא אירע שום דבר שיש בו כדי להצביע על כך שהמלחמה או סכנת המלחמה, חדלה מלשמש כלי מועיל במדיניות הלאומית. אכן, נגד עמים שאינם מוכנים להגן על עצמם, יכול כלי זה להיות מועיל עד מאוד". פרופסור מייכל הווארד הוא תיאורטיקן והיסטוריון צבאי בריטי מן החשובים והידועים בעולם כולו. הוא נמנה עם בכירי המרצים באוניברסיטת אוקספורד, ועד לאחרונה שימש כראש המגמה להיסטוריה צבאית באוניברסיטה זו.

"הצוות המובחר" הוא סיפור המרתק והמופלא של חלוצי התעופה והחלל בארצות-הברית. זהו סיפורם האמיתי של אנשים בשר-ודם כצ'אק יגר, האיש הראשון ששבר את מחסום הקול, ושל ראשוני האסטרונאוטים האמריקנים, אלן שפרד, ג'ון גלן וחבריהם.

"זהו סיפור מרתק על מאמץ אנושי וטכנולוגי כביר לפריצה אל החלל. זהו סיפורם של מי שהיו חננית של מאמץ זה - טייסי הניסוי. הספר פותח צוהר אל העולם המרתק של ניסויי הטיסה וטיסות החלל..."

"טום וולף הוא הסופר המחונן הראשון שירד לחקר רקמות היחסים בין טייסים לאסטרונאוטים..."

"אתה חש בחרדה, שהאיש עשה את הבלתי אפשרי. הוא - כן! - מבין את אמריקה!"

סרן ג'וזף קרווין, אסטרונאוט

טום וולף נחשב לאחד המשקיפים המזהירים של הזירה החברתית האמריקנית. את קורותיה של החברה האמריקנית המודרנית לסגנונותיה ותתי-תרבויותיה השונים רשם בסדרה של ספרים, שהאחרון שבהם הוא "הצוות המובחר". בשנת 1980 זכה טום וולף בפרס על כתיבה עכשווית מטעם האקדמיה האמריקנית-לאמנות ולספרות והמכון הלאומי לאמנות ולספרות. "הצוות המובחר" היה לסרט שהוקרן בארץ.

הופיעו!
ספרים חדשים מבית מערכות

